

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ Բարիքը և օգուտը՝ որպես իրավունքի համընդիանուր աղթերային հատկանիշներ	2
2. ՌԱԶՄԻԿ ՄԱՐԻԿՅԱՆ «Կանոնագիր Հայոց»-ի իրավաբանական բնույթը. ընդհանուր բնութագիր	8
3. ՎԱՐԴԱՆ ՍԱԽԱԿՅԱՆ Իրավունքի սոցիալական նշանակության հիմնահարցը	14
4. ԱՐՏԱՇԵՍ ԽԱԼԱԹՅԱՆ Պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխարարերակցությունը և կոնֆիլկտները պետական կառավարման տարրեր ձևերի պայմաններում	21
5. ԱՐԹՈՒՐ ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ Վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու կարգը	33
6. ԷԳԳԱՐ ԽԱՉԻԿՅԱՆ Ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու և ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը բողնելու որակման որոշ հարցեր	40
7. ԱՆԳԵԼԻՆԱ ԱՎԱՐԵՍՅԱՆ ԼՂՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունները, գործառույթները և գործունեության հիմնական ուղղությունները	47
8. ԱՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ոլորտի բարեփոխումների հիմնական նպատակը և փուլերը	52
9. ԴԱՎԻԹ ԴԱՎԻԴՅԱՆ Պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործչի սպանությունների կանխարգելման հիմնահարցերը	58
10. ОВСАННА АДАМЯН Теоретические проблемы юридической ответственности	62
11. АЙК МАЛХАСЯН Категория “риск” в договорном праве и ее значение при применении норм о существенном изменении обстоятельств	69
12. АНАИТ АЛЕКЯН Проблемы разграничения корыстных преступлений против государственной власти от смежных составов	77

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ >>

ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՋՈՒԹՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԲԱՐԻՔԸ ԵՎ ՕԳՈՒՏԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀԱՍԼՆԴԱՆՈՒՐ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆԻԾՆԵՐ

Սույն հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում են իրավունքի համընդիմությունը արժեքային հատկանիշներից բարիքը և օգուտը: Այս առումն է հեղինակը իրավունքը դիտարկում է որպես հասարակական բարիք, որպես հանրություն օգտակար նորմատիվ կարգավորիչ:

Հիմնարարներ՝ իրավունք, իրավական, հասարակական բարիք, հանրային օգուտ, նորմատիվ կարգավորիչ, սոցիալական նորմ:

Բարիքի հասկացությունն անշեղորեն ներկա է իրավունքի արսիոլոգիայի իմաստային դաշտում։ Համապատասխան մոտ լինելով «արժեք» հասկացությանը՝ այն չի միաձուվում դրա հետ։ Եթե «արժեք» կատեգորիան իր մեջ է պահում որոշակի տնտեսական մնացորդ՝ ակամա հիշեցնելով զնի ու արժեքի մասին, ապա «քարիքը» առանձնանում է հնչեղության առանձնակի բարձրությամբ, ինչի մասին են վկայում դրամից ծագող բառեր՝ «ազնվականություն», «շնորհակալություն», «հարգանք» և այլն։ Բարիքի գաղափարը ոչ միայն պարզապես փիլիսոփայական մտքի նվաճում է. դրա արձագանքները հաճախակի հանդիպում են օրենքների ու դատական որոշումների տեքստերում։ Իրավունքի նկատմամբ կիրառելիս կարելի է դիտարկել բարիքն իբրև սոցիալական արժեքի առավելապես ընդհանրացված կերպար, սակայն հենց այդ որպես բարիքի հասկացությունն ունի անհստակ, «փոփոխվող» բնույթ։

Պլատոնի փիլիսոփայության մեջ բարիքի գաղափարն իրենից ներկայացնում էր ինտեղուատիվ սոցիալական կատարելակերպ, որն ընդհանրություն է հաղորդում հասարակությանը։ Պլատոնը հատուկ կառուցում է Սիանական բարիքի տեսությունը՝ ի հակաշիռ այլ պատկերացումների, որոնցում բարիք է ճանաչվում բանականությունը, մտածողությունը, իիշողությունը կամ ուրախությունը, հաճույքը և այլն։ Այս մասնավոր բարիքների բազմապիսիությունը, ըստ Պլատոնի, պահանջում են բարձրագույն սինթեզ, քանի որ ոչ հաճույքն առանց բանականության, ոչ բանականությունն առանց հաճույքի չեն ստեղծում արժանապատիվ մարդկային կյանք։ Բարիքն իրենից ներկայացնում է ոչ թե զուտ ձև, այլ գեղեցկության, չափի ու ճշմարտության միասնությունը («խառնուրդ»)։ Բարիքի ներքին կառուցվածքն ունի հինգ մակարդակ՝ չափավորություն ու ժամանակին լինելը, համաշխատություն, իրավունքի սոցիալականություն և այլն։

Ճիշտ կարծիքներ, զուտ ճշմարիտ հաճույքներ²։

Արիստոտելը, ընդհակառակը, մերժում է բարիքի միասնական գաղափարի զոյնությունը և պնդում է, որ «քարիքը» ունի նույնանությունը արժեքներ, որքան և «կեցությունը»։ Կեցության յուրաքանչյուր կատեգորիային համապատասխանում է սեփական բարիքը, օրինակ՝ էռության կատեգորիայի տեսակետից բարիք են հանդիսանում աստվածն ու խելքը, որպես կատեգորիայի տեսակետից՝ առաքինությունը, քանակի տեսակետից՝ չափը, հարաբերության տեսակետից՝ օգտակարությունը, ժամանակի տեսակետից՝ ժամանակին լինելը, տարածության տեսակետից՝ հարմար դիրքը։ Գործունեության յուրաքանչյուր առանձին տեսակի համար զոյնություն ունեն սեփական բարիքները, իսկ «վնասնին» բարիքի ընդհանությունը, միավորող գաղափարի կառուցումը, ըստ Արիստոտելի, անիմաստ է³։

Սակայն այդ ժամանակ Արիստոտելն ընդունում է բարիքների միջև ընտրության անհրաժեշտությունը և դրանցից բարձրագույնն է համարում «կատարյալ երջանկությունը»՝ դիտողականությունը։ Այսիսով, բարիքների հավաքածուն ոչ թե ընդհանություն ամբողջականություն է, ինչպես Պլատոնի մոտ, այլ իներարխիկ կերպով կառուցված համակարգ։

Իրավունքի հեգելյան փիլիսոփայության մեջ բարիքի գաղափարը զբաղեցնում է ավելի շուտ ստորադաս դիրք։ Իրավունքի մասին ուսման համատեքստում հետազոտվող բարիքն այստեղ դիտարկվում է իբրև «քարոյականության», այսինքն՝ սուբյեկտիվ ազատության մաս, և նույնացվում երջանկության հետ։ Ըստ Հեգելի՝ սուբյեկտիվության վերացական ու ձևական ազատությունը պետք է ձեռք բերի որոշակի բովանդակություն պահանջներում, հակվածություններում, կրքերում, կարծիքներում, երևակայություններում և այլն։ «Այս բովանդակության բավարարությունը բարիք է կամ եր-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

շանկություն՝ դրանց հատուկ սահմանումներում և ընդհանուրում, հանդիսանում է ընդհանուր առմամբ վերջավորության նպատակը»: Ըստ որում իրավունքն ու բարիքը, իբրև «սուբյեկտիվության բովանդակություն», համեմատաբար միջանցից անկախ են, քանի որ իրավունքն իրենից ներկայացնում է օբյեկտիվ ու անբակտելի պահանջ: Իրավունքի ու բարիքի համադրում Հեգելի համար հանդես է գալիս բարիքը՝ իբրև վերացական ձևի ու կոնկրետ բովանդակության սիմբեզ. «բարիքն առանց իրավունքի բարիք չէ: Այդպես էլ իրավունքը բարիք չէ առանց բարիքի (fiat justit-ը չպետք է որպես հետևանք ունենա ռեգալ մունդուս)»:

Վ.Ս. Սոլովյանի բարոյական փիլիսոփայության մեջ բարիքն ընկալվում է իբրև բարեկեցիկ վարքագի արդյունք, «այն, որ, ի տարբերություն բարիքի անվանում են բարոյական բարիք, նույնպիս առաջինություն է, սակայն ոչ թե սկզբնական, տրված, այլ ձեռք բերված վիճակում, գործունեության նորմա է, որը դարձավ երկրորդ բնություն»⁸:

Մենախորը մեկնաբանություններից մեկը տրվեց գերմանացի փիլիսոփիս Ն. Գարտմանի բարոյական ուսմունքում: Իր պատկերացումների համաձայն՝ Պլատոնի մոտ բարիքի հասկացությունն իրենից ներկայացնում է բոլոր արժեքները որպես միասնություն դիտարկելու փորձ. «Այս սկզբունքում չկա ոչ մի մատնանշում, որ իմ ուղղությամբ պետք է գոնե փնտրել «քարիքը»... Կա միաձայնություն նրանում, որ բարիքն այս կամ այն կերպ հանդիսանում է կենտրոնական բարոյական արժեք, սակայն դրանով որոշակի ոչինչ չի նախանակ»: Գարտմանը ենթադրում է, որ «քարիք» համապարփակ կատեգորիայում, որը մատնանշում է բոլոր արժեքների միասնականությունը, առանձնակի կարիք չկա. «Ավելի շուտ հնարավորություն է հայտնաբերվում առանց գերազույն միասնականության բազմապիսի արժեքների համակարգային միավորման անհրաժեշտությունը»¹⁰:

Սակայն, չնայած բարիքի հայեցակարգի այս քննադատությանը, Գարտմանը, այնուամենայնիվ, պահպանում է բարիքի՝ իբրև արժեքների համակարգում որոշակի կազմակերպող ու կարգավորող սկզբունքի մասին պատկերացումը. «Բարիքը, այսպիսով, արժեքների ընտրությունն է՝ ըստ իրենց բարձրության սկզբունքի, արժեքային բազմապիսիության շրջանակներում, որը ներկայացված է առկա իրավության մեջ, այսինքն՝ այնպիսի ընտրություն, որը չի կարող կատարվել մեկընդիշտ. այն միշտ պետք է կատարվի արմատապես նորովի՝ ելնելով միշտ կենդանի արժեքային զգացումից, որի համար չի կարող լինել ոչ մի սխեմա, և որը չի կա-

րող հեշտացվել ոչ մի կարգադրությամբ կամ կենսական կանոններով. ընտրությունը ոչ թե համեմատությունների ու մտորումների ձևով, այլ իբրև ինտուիտիվ, միշտ արդեն կատարված կամ, բացասական դեպքերում, կորցրած՝ արժեքային ուղղվածություն ունեցող գործողություններում (տրամադրության, հույզերի, արարիքի մեջ) դեպի ավելի բարձր բանի միտման պահը: Դա բուն արժեքների կենդանի թեկնոլոգիայում դրված ու դրանով բովանդակային առումով կարգավորող արժեքային ընտրություն է՝ ըստ արժեքային բարձրության սկզբունքի»¹¹: Բարիքը, այսպիսով, ընկալվում է իբրև արժեքների տեղաբաշխման հիերարխիկ սկզբունք, որը բույլ է տալիս ընտրություն կատարել իրենց միջև բախսան դեպքում: Սակայն, ինչպես բխում է բերված մեջքերումից, բարիքը չունի որևէ ֆիքսված ու հստակորեն սահմանված բովանդակություն, այլ դառնում է, ըստ էության, կենսական որոշում ընդունող յուրաքանչյուր առանձին անհատի անձնական պատասխանատվության գործ:

Այսպիսով, ակնհայտ է բարիքի գաղափարի որոշակի գարգացում, ընդ որում ճգնաժամային երանգով: Եթե Պլատոնի մոտ այդ կատեգորիան օգտագործվում է կենսական ձգտումների ողջ բազմազանությանն ամբողջական բնույթ հաղորդելու համար, ապա հետագայում այդ միահամուռությունը ենթարկվում է տրոհման: Բարիքի միասնական ու համբնդիանուր բնույթը կասկածի տակ է դրվում, և այն (ինչպես Արիստոտելի մոտ) դառնում է ցարուցիկ եղած երևույթների հավաքածու, որոնք կարծես թե չեն պահանջում դրանց իմաստային երանգավորումը: Բարիքի գերազույն օբյեկտիվության մասին պատկերացումը նույնպես տեղը գիշում է մեկ այլ մեկնաբանմանը, եթե բարիքն ընկալվում է իբրև սուբյեկտիվորեն նախընտրելի մի բան, օրինակ՝ իբրև անձնական պահանջների ու հակածությունների բավարարում (Հեգել) կամ իբրև հակամարտող արժեքների միջև անհատական ընտրության շափանիշ (Գարտման):

Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, բարիքի հասկացությունը միշտ այս կամ այն շափով պահպանում է իր նախկին բովանդակության տարրերը, արժեքների դիմերենցման հետ մեկտեղ այն մատնանշում է նաև դրանց ինտեգրումը. չէ՝ որ միևնույն «քարիք» հասկացության կիրառումն իր բնույթով տարրեր երևույթների նկատմամբ անխուսափելիորեն նշանակում է, որ դրանք բոլորն ընդհանուր բան ունեն:

Այս եզրակացությունները լիովին հաստատվում են բարիքի ժամանակակից ընկալմանը դիմեր ժամանակ, որն արտացոլված է իրավական դոկտրինում, ինչպես նաև գործող ազգային ու մի-

ջազբային իրավունքի դրույթներում:

Իր վրա ուշադրություն է իրավիրում այն փաստը, որ բարիքի հասկացությունը բավականաչափ հաճախ է գրքում միջազգային-իրավական ակտերի տեքստերում: Օրինակ, Ստորհոլմյան հոչակարում այդ հասկացությունն օգտագործվում է հետևյալ համատեքստերում: «զարգացման բարիքներից օգտվելու և կյանքի որակը բարձրացնելու հնարավորություն» (Ծրջակա միջավայրի մասին Հոչակագրի կ. 3), «մարդու շրջապատող շրջակա միջավայրի բարելավումը՝ բոլոր ժողովուրդների բարիքի և իրենց բարեկեցության համար» (Ծրջակա միջավայրի մասին Հոչակագրի կ. 7), «ներկա և ապագա սերունդների բարիքի համար» (2-րդ, 3-րդ սկզբունքներ), «այս պետությունների բնակչության բարիքի համար» (սկզբունք 13-րդ), «ողջ մարդկության բարիքի համար» (սկզբունք 18-րդ):

Այս և նմանատիպ դեպքերում բարիքի հասկացությունը կատարում է, ըստ էության, գործորության ու նպատակի միջև կապի գործառությը: Միջազբային իրավունքի լեզվի հույսորական առանձնահատկությունները ենթադրում են ավելի հաճախ, քան ազգային օրենսդրության մեջ, հղումներ այս կամ այն նորմատիվ դրույթի ընդունման նպատակի վրա, ինչն անհրաժեշտ է ոչ միայն դրա օրինականացման համար, այլև հաճախակի դրա մեկնաբանման ու կիրառման համար: Միջազբային-իրավական նորմի նպատակը կարող է, մնացածից բացի, սահմանվել՝ նշելով այն սուբյեկտին, ով պետք է շահի դրա ստեղծումից (ժողովուրդներ, երկրներ, պետություններ, սերունդներ և այլն): Ինչ դրա համար է օգտագործվում «քարիքի համար» ձևակերպումը: Այսպիսով, տվյալ դեպքում բարիքի տակ հասկացում է առկա իրավիճակի ընդհանուր բարելավումը, ինչպես էլ այդ արտահայտվեր:

Միջազբային-իրավական փաստարդերում բարիքի հասկացությունը կարող է ունենալ նաև ավելի կոնկրետ նշանակություն: Օրինակ, Մարդու իրավունքների համբնդիանուր հոչակագիրը հիշատակում է պարունակում «մշակութային առաջընթացի բարիքների» մասին հիշատակումը, որոնցից իրավունք ունի օգտվելու յուրաքանչյուր մարդ (մ. 1, հոդվ. 27): Միջուկային գենքի չտարածման մասին պայմանագրում կիրառվում են հետևյալ արտահայտությունները. «Միջուկային տեխնոլոգիայի խաղաղ կիրառման բարիքները... պետք է մատչելի լինեն խաղաղ նպատակների համար» (նախարան), «պոտենցիալ բարիքների միջուկային պարբուների ցանկացած խաղաղ կիրառումից» (հոդվ. 5): Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին համաձայնագիրն ամ-

րագրում է կանանց իրավունքը՝ «անմիջապես օգտվել սոցիալական ապահովագրության ծրագրերի բարիքներից» (կ. «գ» մ. 2, հոդվ. 15): Երեխայի իրավունքների մասին համաձայնագրի մաս 1, հոդվ. 26-ում նշված է, որ անդամ-պետությունները յուրաքանչյուր երեխայի հետևից ճանաչում են սոցիալական ապահովման բարիքներից օգտվելու իրավունք՝ ներառյալ սոցիալական ապահովագրությունը. մ.2, հոդվ. 26-ի համաձայն՝ այս բարիքներն ամերաժշտության չափով տրամադրվում են՝ հաշվի առնելով առկա ռեսուրսներն ու երեխայի պահպանման համար պատասխանատվություն կրող անձանց հնարավորությունները, ինչպես նաև երեխայի անունից բարիքների ստացման հետ կապված բոլոր դիտողությունները:

Քերպած և նմանատիպ տեքստերում «քարիքներ» հասկացությունը կիրառվում է հոգմակի թվով ու միշտ առնչվում է սոցիալական պրակտիկայի որևէ կոնկրետ դուրսի հետ (միջուկային տեխնոլոգիաների կիրառում, սոցիալ ապահովում, ապահովագրություն և այլն): Այս բարիքներն առավել հաճախ նկարագրվում են իրեն օգտագործման կամ մուտքի օրինակությունը կարող են օտարվել և յուրացվել «ստացման», «տրամադրման» և այլ ձևերով: Այլ կերպ ասած, բարիքների տակ հասկանում են հասարակական հարաբերությունների այնպիսի կողմները, որոնք ունեն դրական որակներ և կարող են օգտագործման առարկա դառնալ իրավունքի այս կամ այն սուբյեկտների համար:

Ազգային օրենսդրության մեջ բարիքի ընդհանուր հասկացությունը բացակայում է: Բուն բարիքներն ի սկզբանե ստորաբաժանվում են նյութական ու նյութական բարիքների: Ավելի ճիշտ, միայն ոչ նյութական բարիքներն օրենսդրութեան ձևականացված են որպես ինքնուրույն իրավական ռեժիմ ունեցող երևույթների հատուկ խումբ: ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքում ոչ նյութական բարիքներն անվանված են քաղաքացիական իրավունքների օրինական բարիքների թվում գույքի, աշխատանքների, ծառայությունների և այլ օրինական հետ միասին: Օրենսդրության մեջ ոչ նյութական բարիքի սահմանումը չի բերվում, սակայն դրանց թվին կարելի է դասել կյանքն ու առողջությունը, անձի արժանապատվությունը, անձնական անձեռնմխելիությունը, պատիվն ու բարի անունը, գործնական հեղինակությունը, մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը, անձնական և ընտանեկան գաղտնիքը, ազատ տեղաշարժի իրավունքը, այլ անձնական ոչ գույքային իրավունքներ և այլն (ցանկը բաց ենք թողնում):

Այս կամ այն կերպ նորմատիվային դրույթները բույլ են տալիս վերակառուցել նյութական բա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

թիրի հասկացությունը: Ոչ նյութական բարիքի հետ անալոգիայում կարելի է զալ այն եզրակացությանը, որ նյութական բարիք է հանդիսանում քաղաքացիական իրավունքների օբյեկտների այն մասը, որը կրում է իրային բնույթ, ունի գնային արտահայտում, կարող է օտարպել իր կրիչից այս կամ այն ձևերով: Դա հաստատվում է ընտրական օրենսդրության բանաձևով՝ «դրամական միջոցներ», արժեքորեր և այլ նյութական բարիքներ»: Այսպիսով, նյութական բարիք կարելի է համարել «ոչ նյութական բարիքների» հետ միասին բվարկված իրավունքի մնացած բոլոր օբյեկտները, այն է՝ իրերը, այդ թվում՝ դրամն ու արժեքորերը, այլ գույքը, այդ թվում՝ գույքային իրավունքները, աշխատանքներն ու ծառայությունները, մտավոր գործունեության պահպանվող արդյունքները և դրանց հավասարեցված անհատականացման միջոցները (մտավոր սեփականություն):

Ի՞նչ է հանդիսանում այն հատկությունը, որը միավորում է սոցիալական երևոյթների այս համեմատաբար տարատեսակ դասերը և հնարավորություն է տալիս դրամն «քարիք» համարելու: Առաջին հերթին առաջանում է իրավական հարաբերությունների օբյեկտների հետ բարիքների սերտ կապի, եթե ոչ նույնության հաստատումը: Ըստ որում, իրավահարաբերության օբյեկտի տակ կարող է հասկացվել «այն ամենը, ինչը կարող է մտնել արտաքին ազատության տիրույթի ոլորտ, ինչը կարող է դառնալ մարդկային իշխանության առարկա»¹³ կամ էլ «առարկա, որին ուղղված է իրավահարաբերակցության սուբյեկտների գործունեությունը, որը իրականացվում է իրենց կողմից սեփական իրավաբանական իրավունքների ու պարտականությունների իրացման ընթացքում»¹⁴: Այս սահմանումները լավ համաձայնեցվում են բարիքի մասին գոյություն ունեցող պատկերացումների հետ: Իրավաբանական տեսակետից բարիքը դառնում է սոցիալական աշխարհի այնպիսի տարր, որը կարող է առաջացնել սուբյեկտի նոտ ձգտում, ցանկություն՝ յուրացնելու, վերցնելու սեփական տիրապետության տակ: Սակայն, այդ ժամանակ խոսքը չի գնում առանձին անձի գուտ սուբյեկտիվ ձգտման մասին: Օրինակ, Ե.Ն. Տրուբեցկոն նշում է, որ «գոյություն ունեն իրավունքի բազմաթիվ օբյեկտներ, որոնք կապված չեն իրենց սեփականատերերի շահերի հետ և անզամ հակասության մեջ են գտնվում իրենց շահերի հետ: Ոչ մեկին պետք չեկող գործնական նամակագրությունը, իին ձեռագիրը, կտակողի գրական վարժությունը, բույնով վարակված հագուստը. այս բոլոր առարկաները, ակնհայտորեն, իրավունքի նույնապիսի օբյեկտներ են, ինչպես և

որևէ եկամտաբեր ունեցվածք»¹⁵:

Ըստ երևոյթին, այս կամ այն երևոյթը ճանաչելով իրավահարաբերության օբյեկտ (բարիք)՝ օբյեկտիվ իրավունքը չի կարող ելնել սոցիալական փոխանակման կոնկրետ մասնակիցների անձնական նախասիրություններից, քանի որ դա ընդհանրապես չի համապատասխանում իրավունքի՝ իրեր ընդհանրացնող, միականացնող և ինտեգրող ինստիտուտի բուն բնույթին: Հետևաբար, իրավունքի տեսակետից օբյեկտը բարիք է դառնում որոշակի հատկությունների հետևանքով, որոնք հատուկ են դրան օբյեկտիվորեն և կարող են ճգրտության հայտնի չափով հավաստիացվել իրավաբանորեն¹⁶:

Բարիքի՝ իրեր մարդու սոցիալական պահանջները բավարարելու կարողություն ունեցող առարկայի մասին պատկերացումները լիովին բավարար են՝ իրեր իրավաբանորեն պահպանվող բարիքների շրջանը հստակեցնելու համար անհրաժեշտ միջանկյալ աշխատանքային վարկած: Դա, մասնավորապես, բույլ է տալիս ընդլայնել այնպիսի բարիքների ցանկը, որն ակնհայտորեն չի սպառվում միայն այն հավաքածուով, որը նկարագրված է Քաղաքացիական օրենսգրքում: Նախկինում օգտագործված մոդելին համապատասխան՝ բարիքներ կարելի է անվանել այն ամենը, ինչին ուղղված են սուբյեկտիվ իրավունքները: Ուստի, իրավաբանական բարիքների մասին լայն տեղեկատվության Սահմանադրությունը, հատկապես զլ. 2՝ «Մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները»: Դրանում ամրագրված սուբյեկտիվ իրավունքների վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ դրանցով են ապահովվում հետևյալ բարիքները՝ կյանքը, արժանապատվությունը, ազատությունը, անձեռնմխելիությունը, մասնավոր կյանքը, անձնական գաղտնիքը, պատիվը, բարի համբավը, տեղեկատվությունը, կացարանը, ազգային պատկանելիությունը, լեզուն, առողջությունը, տեղաշարժը, խիղճը, հավատը, միտքը, բառը, միավորումը, ժողովը, կառավարումը, սեփականությունը, աշխատանքը, հանգիստը, ընտանիքը, կրթությունը, ստեղծագործությունը և այլն:

Իրավական բարիքների համակարգ կազմող ևս մեկ նորմատիվ աղբյուր են հանդիսանում իրավաբանական պատժամիջոցները: Մասնավորապես, որպես ցանկացած իրավախախտման օբյեկտ՝ հանդիս է գալիս սոցիալական այն բարիքը, որի դեմ է ուղղված տվյալ արարքը: Այլ կերպ ասած, կարելի է սահմանել բարիքների մոտավոր հավաքածու՝ բացահայտելով այն օբյեկտները,

որոնց նկատմամբ ոտնձգությունը հետապնդվում է իրավաբանորեն: Նմանապես հասարակության համար դրական արժեքներն են այն սոցիալական բարիքները, որոնք վերցվում կամ սահմանափակվում են իրավախախտումների համար պատժի ենթարկված մարդկանց մոտ: Նույնպիսի սխեմա գոյություն ունի նաև խրախուսանքների դեպքում. վարքագծի որոշ տեսակներ գնահատվում են իրավունքի մակարդակում իրեն ցանկալի, օգտակար, անհրաժեշտ: Ապագայում նմանատիպ գործողությունների կատարումը խթանելու համար դրանց դիմաց նշանակվում է վարձատրություն: Հետևաբար, ինչպես վարձատրվող վարքագիծը, այնպես էլ ինքը՝ վարձատրությունը, կրում են «քարիք» բնույթ:

Այսպիսով, բավականաչափ ակնհայտ է, որ իրավական պատժամիջոցների կառուցվածքում արտահայտվում են սոցիալական բարիքների առնվազն երեք խմբեր՝

1. Բարիքներ, որոնք վերաբերում են խրախուսվող («արժանիք») կամ պատժվող («իրավախախտումիս») վարքագծին:

2. Բարիքներ, որոնք վերաբերում են խրախուսման միջոցին կամ պատժամիջոցին:

3. Բարիքներ, որոնք վերաբերում են խրախուսման կամ պատժման գործընթացին: Պատժամիջոցների կիրառման փորձն ինքը կարող է դառնալ գնահատման օբյեկտ՝ ըստ բազմաթիվ չափանիշների, օրինակ՝ ըստ ընդունված որոշման օբյեկտիվության, ըստ գործողության ու հետևանքի միջև հարաբերակցության առկայության և այլն: Հետևաբար, տվյալ ոլորտում նույնպես ներկա է սոցիալական բարիքների առանձնահատուկ հավաքածուն:

Այսպիսով, հենց ոտնահարվող բարիքների բնույթն է հանդիսանում հակաբրավական արարքների դասակարգման հիմնական չափանիշը, որն ընդունված է ՀՀ Քրեական օրենսգրքում, ինչպես

նաև Վարչական իրավախախտումների մասին օրենսգրքում: Այդ օրենսդրական ակտերի կառուցվածքը վկայում է իրավաբանորեն պաշտպանվող բարիքների այնպիսի հիմնական խմբերի առկայության մասին, ինչպիսիք են կյանքը, առողջությունը, ազատությունը, պատիվը, արժանապատվությունը, ընտանիքը, սեփականությունը, շրջակա միջավայրը, անվտանգությունը, կարգուկանոնը, պետական իշխանությունը, պաշտպանությունը, խաղաղությունը (ՀՀ ՔՕ), ինչպես նաև սանհիտարա-համաճարակաբանական բարեկեցությունը, բարոյականությունը, արդյունաբերությունը, տեղեկատվությունը և այլն: Քրեական պատիժների համակարգից երևում է, որ հիմնական բարիքները, որոնցից զրկվում է իրավախախտը, հանդիսանում են սեփականությունն ու ազատությունը:

Խրախուսիչ պատժամիջոցների համակարգում խրախուսման հիմքը բնութագրող բարիքներն են կյանքը, առողջությունը, կարգուկանոնը, անվտանգությունը, խաղաղությունը, ճանաչողությունը, հարմարավետությունը և այլն. իրավական խրախուսման միջոցների նկատմամբ հիմնական արժեքներն են գույքային իրավունքներն ու սոցիալական ճանաչումը (հեղինակությունը):¹⁷

Այսպիսով, ակնառու է տարբեր սոցիալական բարիքների լայնածավալ ու բազմապիսի կատալոգ, որոնք իրավաբանորեն նշանավոր բնույթ են տալիս սուբյեկտիվ իրավունքների ու պատժամիջոցների միջոցով: Ընդ որում, իրավական բարիքները մեծապես տարբերակված են և չեն կազմում միասնական նորմատիվ համակարգ, զուրկ են միավորող ու կազմակերպող սկզբունքից:

¹ Տե՛ս Շլեկին С.И. Проблема права: философско-методологический аспект. М., 2013, с. 69-70.

² Տե՛ս Платон. Фидеб // Сочинения. В 4-х т. Т. 3. Ч. 1. СПб., 2007. С. 93 - 97.

³ Տե՛ս Аристотель. Никомахова этика // Сочинения. В 4 т. Т. 4. М., 1983, с. 58-60.

⁴ Տե՛ս նոյյն տեղում, էջ 284:

⁵ Տե՛ս Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. М., 2014, с. 304-305.

⁶ Տե՛ս Գեղելյան Գ.В.Ф. Философия права. М., 1990. С. 166 - 167:

⁷ Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 172:

⁸ Տե՛ս Соловьев В.С. Оправдание добра. М., 1996. С. 125.

- ⁹ Տե՛ս Գարտման Հ. Էթիկա. СПб., 2002. С. 304.
- ¹⁰ Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 305.
- ¹¹ Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 377:
- ¹² Տե՛ս Դействующее международное право. Т. 3. М., 1997. С. 682 - 687.
- ¹³ Տե՛ս Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права. СПб., 1998. С. 144.
- ¹⁴ Տե՛ս Дудин А.И. Объект правоотношения (вопросы теории). Саратов, 1980. С. 67.
- ¹⁵ Տե՛ս Трубецкой Е.И. Указ. соч. С. 144.
- ¹⁶ Աշներամասն տես՝ Գաջիև Գ.Ա. Անтологія права. М., 2013, с. 101-106.
- ¹⁷ Տե՛ս Կաշанина Т.В. Структура права. М., 2012, с. 196-198.

Արմեն Շհուկուրյան

Ասպիրանտ ինստիտուտի փիլոսոփիա,
սոցիոլոգիա և իրավա ՀԱՆ ՊԱ

РЕЗЮМЕ

Благо и польза как характеристики универсальных ценностей

В данной статье подробно рассматриваются благо и польза как характеристики универсальных ценностей. В этом отношении, автор рассматривает право в качестве общественного блага, социально полезного, нормативного регулятора.

Ключевые слова: закон, правовое, социальное благо, общественное благо, нормативный регулятор, социальная норма.

Armen Shukuryan

PhD student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of NAS RA

SUMMARY

The benefit and usefulness as the characteristics of universal values

In this research article, the author analyzes in detail the benefit and usefulness, as the characteristics of universal values. In this respect, the author considers the law as public benefit, as socially useful, normative regulator

Keywords: law, legal, social benefit, a public benefit, normative regulator, social norm.

ՈԱԶՄԻԿ ՄԱՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱՍՏ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

«ԿԱՆՈՆԱԳԻՐՔ ՀԱՅՈՅ»-Ի ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԸ. ՀՆԴԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

Հոդվածում հանգամանորեն քննարկվում է Հովհաննես Օճնեցու կողմից կազմված «Կանոնագիրք Հայոց» աշխատության իրավաբանական բնույթը ու բովանձակությունը։ Առանձնակի ուշադրություն է դարձվում Շահապիվանի Եկեղեցական ժողովի կանոնախմբին։

Հիմնարար- կանոն, կանոնական իրավունք, «Կանոնագիրք Հայոց», Հովհաննես Օճնեցի, սովորության իրավունք, բնասանեկան իրավունք, Շահապիվանի ժողով։

«Կանոնագիրք Հայոց»-ը՝ որպես Հայ Առաքելական Եկեղեցու պաշտոնական (ընդունվել է ազգային Եկեղեցական ժողովում և ուժի մեջ է մտել Հայոց Հայրապետի՝ Հովհաննես (Հովհաննես) Օճնեցու կոնդակով) իրավաբանական փաստաբույր, օժտված է նորմատիվ իրավական ակտերին բնորոշ հատկանիշներով՝ համապարտադրականությամբ, նորմատիվությամբ, իրապարակայնությամբ, կրոնական իշխանական հեղինակությամբ, որոշակիությամբ և ուղղակի գործադրության ուժով։ Այս առումով կարելի է արձանագրել, որ «Կանոնագիրք Հայոց»-ը հայ իրականության մեջ առաջին պաշտոնական (իշխանական) նորմատիվ-իրավական օրինակարգված (կողիփիկացված) ակտն է, որը գործադրվեց ավելի քան 12 դար շարունակ։

«Կանոնագրք» բովանդակության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ դրա հոդվածների (կանոնների) գգալի մասը վերաբերում են դավանանքի և պաշտամունքի ծիսական խնդիրներին, ամուսնության, ընտանիքի և այլ հարցերի վերաբերնամբ հասարակության անդամների, մասնավորապես, Եկեղեցական պաշտոնյաների վարքագծին։ Այստեղ բնութագրվում են գործված մեղքը և կատարված հանցանքը կամ զանցանքը, արգելվում զանազան գործողությունները։ Բացի Շահապիվանի ժողովի կանոնախմբից՝ նյութ կանոնախմբերը, որպես կանոն, արարքների համար մարմնական և նյութական պատիժներ չեն նախատեսում։ Եվ պատահական չեն, որ Ասողիկը Շահապիվանի ժողովի մասին խոսելիս ասում է, թե «ըստ տուգանքոր կանոնն կարգեցին»²։

Կանոնագրքում պատիժը գերազանցապես կապվում է ապաշխարության կրոնական գաղափարի հետ։ Խրատի, բարոյական դատապարտման և կամ ապաշխարության միջոցով կանխել մարդկանց համակեցության կանոնների հնարավոր խախտումները։

Կանոնագրքի տարբեր կանոնախմբերը հայ

միջնադարյան ներքին կյանքի բազմապիսի կամ բոլոր կողմերի, օրինակ՝ տնտեսության, արտադրության կազմակերպման, հասարակական կառուցվածքի, տարբեր դասակարգերի իրավական վիճակի, քաղաքացիական, քրեական իրավունքի, դատավարության և այլ հարցերի մասին ամբողջական և լիկ տեղեկություններ չեն տալիս։ Դա կարելի է բացատրել նրանով, որ հայ Եկեղեցական ժողովների և Եկեղեցական գործիչների կանոնախմբերը կազմվել են յուրահատուկ իրադրության մեջ որոշակի նպատակներով, նայած թե տվյալ ժամանակամիջոցում հասարակությանը ինչ հարցեր էին մտահոգում։ Այդ կանոնախմբերում արտահայտված են ոչ թե հայ հասարակության ներքին կյանքի բոլոր կողմերը, այլ միայն այն, թե ինչն է հուզել տվյալ պատմաշրջանում հայ հասարակության իշխող սոցիալական ուժերին։

Մեզ հետաքրքրող հարցերի մասին տեղեկություններ քաղում ենք ոչ թե հասարակության տարբեր շերտերի համար սահմանված իրավական ամբողջական նորմերից, այլ նրանից, թե այդ շերտերը ինչ չափում է կատարեն, մի քան, որն ավելի է նեղացնում այն ժամանակվա հայ հասարակության ներքին կյանքի ամբողջական մեր պատկերացման հնարավորությունները։ Այդ պատճառով էլ Կանոնագրքը միջնադարյան հայ հասարակության ներսում «ազատ»-ների ձեռքին հանդիսացել է տվյալ ժամանակաշրջանում իրենց հուզող հարցերի լուծման դեկավար լծակ, և ոչ թե հասարակության ներքին կյանքի բոլոր կողմերն արտահայտող մի ամբողջական օրենսդրական հուշարձան։ Կանոնագրքը, բնականարար, չէր կարող ամբողջական առումով արտացոլել քաղաքացիական, քրեական կամ դատավարական իրավունքը։

Զնայած դրան, համենայն դեպք, հայ ավատադիրական հասարակության ներքին կյանքին վերաբերող քազմաքիվ հարցերի մասին շատ կարելոր և ուշագրավ տեղեկություններ քաղում ենք

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կանոնագրքի տված անուղղակի, երբեմն էլ ուղղակի վկայություններից, մասամբ ապաշխարության, իսկ առանձին դեպքերում՝ պատժի ձևերից ու չափերից և այլ կարգի վկայություններից:

Ազգային ավանդական կարգ ու կանոնով, սովորություններով՝ իրականացնել հասարակական-քաղաքական որոշակի նպատակները. այս է Կանոնագրքի այն ժամանակվա քաղաքական և գործնական նշանակությունը, որը մի ցույց էր՝ ընդուն քաղկերունականության մասնավորապես, ընդուն բյուզանդական կայսրության նվաճողական քաղաքականության ընդհանուրապես: Այս միտքը կարմիր թելի նման անցնում է Օճնեցու կանոնախմբի ՀՀ Հոդվածում: «Արժան է զիացն անխմոր և զգինին անապակ հանել ի սուրբ սեղանն ըստ աւանդելոյ մեզ սրբոյն Գրիգորի և շխոնարհել յայլ ազգաց քրիստոնեից յաւանդութիւնս. զի սուրբ Լուսաւորիչն յարիմականէն թերեալ զայս առաքելաբար հրաման ետ կատարել իւրոց վիճակելոցն, որպէս եւ զայն արինութեան լազապացն զեննունս խառնել եւ ըստ կարգի Աւետացոցն ազգաւ սեպիականել զեկեղեցոյ շնորհ եւ մեզ ի նմին սլարտ է յարամնալ եւ շրողով ի բաց, եւ շառնել նորաձեւ ինչ»³:

Ի տարբերություն պատմագիտական սկզբանադյուրների՝ Կանոնագիրքը, թեև բովանդակում է եկեղեցական ժողովների որոշումներ և եկեղեցական ականավոր գործիչների կանոնական գրություններ, որոնք զգալի շափով «վերաբերում են կամ եկեղեցական դասին և կամ դասաննքի ու պաշտամունքի ծիսական խնդիրներին», այնուհանդերձ խիստ ուշագրավ տեղեկություններ են տալիս մեզ՝ լուսաբանելու «նախարարական Հայաստանի կամ սոցիալական իրավական հարաբերությունները և կամ ուրիշ կարևոր հիմնախնդիրներ»⁴:

Ծիշտ է, Կանոնագրքում զգալի շափով տեղ են գտել հայ եկեղեցու դավանանքի և պաշտամունքի ծիսական հարցերը, սակայն դրանք այն ժամանակ՝ միջնադարում, ունեին իրենց բովանդակությունը և քաղաքական նշանակությունը, այն է՝ դավանանքի և պաշտամունքի ծիսական հարցերի մշակմամբ պահպանել հայ եկեղեցու ինքնուրույն ազգային դեմքը, ինուու ուրիշ եկեղեցիների՝ թեև քրիստոնյա, բայց օտար, ազետություններից և գաղափարական միությունից, դրանով իսկ դիմակայել հայ ժողովրդի նկատմամբ համաձուլարար քաղաքականություն վարող օտար ուժերի դեմ հայ պետականության զգոյնության պայմաններում:

Հայկական ծագում ունեցող կանոնական որոշումների մի մասը, որը տեղ է գտել Կանոնագրքում, եկեղեցական ժողովների սահմանում-

ներ են:

Սեր իրականության մեջ այդ ժողովներին հոգևորականության հետ միասին, ինչպես վկայում են պատմական սկզբնադյուրները, մասնակցել են նաև հասարակության աշխարհիկ շերտերի ներկայացուցիչները՝ իշխանները: «Ազատ»-ներն այդ ժողովներին տալիս էին օրենսդրական բարձրագույն իշխանության բնույթ՝ սահմաններով անհրաժեշտ որոշումներ հասարակական կյանքի տարրեր ուլուտների համար: Հայագիտության մեջ հայ եկեղեցական ժողովներին իշխանների վաղուց ի վեր մասնակցությունը՝ իրավամբ բացատրվել է հայ եկեղեցու ժողովորակար բնույթով: Հրավիրման նախաձեռնությունը պատկանում էր հայ եկեղեցուն, որովհետև եկեղեցին դեռ հնուց, ինչպես նշեցինք վերևում, իր ձեռքում էր պահում մի կողմից օրենսդրական և դատավարական իրավունքը, մյուս կողմից կենտրոնական պետական իշխանության բացակայության պայմաններում ինքն էր հանդես գալիս որպես կենտրոնական ու համագույն մի կազմակերպություն: Մասնավորապես վերջին հանգամանքի առկայության դեպքում եկեղեցական ժողովներում քննվում էին նաև հասարակության առաջացած այնպիս կյանքից ու հոգևորական դասի նեղ շրջանակից և մտավ հայ ժողովրդի ներքին կյանքի ամենախուլ անկյունները, շոշափեց նրա բոլոր դասակարգերի և շերտերի սոցիալական դրության շատ ու շատ կողմեր:

Կանոնագրքում ամենից ուշագրավ և հետաքրքիր կանոնախումբն է Շահապիվանի ժողովի որոշումները: Կարելի է ասել՝ այս կանոնախումբը միակն է, որ հանցագործության համար սահմանում է պատիժներ և դրանով իսկ արդեն դուրս է գալիս կանոնական բնույթից ու ստանում քրեական օրենքի նշանակություն: Շահապիվանի ժողովն ընդունեց 20 հոդվածներ, որոնցից մեկը՝ ԺԵ-ն, խրտական բնույթ ունի և պատիժ չի նախատեսում: Հոդվածներից 6-ը ամբողջությամբ՝ Ա, Բ, ԺԴ, ԺՉ, ԺԷ և ԺԸ, ինչպես և Թ, ԺԳ, ԺԾ, Ի հոդվածները մասամբ, վերաբերում են հոգևորականներին, որոնց գործած կանոնական խախտումների և հանցաների համար նախատեսված են կանոնական և քրեական պատիժներ՝ համապատասխան պատ-

Ժաշափերով: Մնացած 9 հոդվածները Գ, Դ, Ե, Զ, Է, Ը, ԺԱ, ԺԲ, ինչպես և Թ, ԺԳ, ԺԹ, ի հոդվածները մասամբ, «ազատ»-ների՝ իշխանների և «շինական»-ների մասին են՝ զանազան պատժաչափերի նախատեսումով: Այս վերջին խմբի լև ԺԱ հոդվածները, ինչպես նաև ԺԲ, ԺԳ, ԺԹ հոդվածների համապատասխան մասերը «ազատ»-ների և «շինական»-ների պատիժը նույնն են նախատեսում թե՛ ըստ ձևի, թե՛ ըստ էության: Ե հոդվածում և Ե-ի մի մասում «ազատ»-ների և «շինական»-ների պատիժը թեև նույնն է, բայց պատժաչափը տարրեր է: Գ, Դ, Զ, Ը հոդվածները և Ե, Թ, ԺԲ հոդվածների մի մասը «ազատ»-ներին և «շինական»-ներին տարրեր ձևի և չափի պատիժներ են նախատեսում:

Այս հոդվածների առնչությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ «ազատ»-ների և «շինական»-ների համար նախատեսվում է երկու տեսակի պատիժ. «ազատ»-ների համար մի դեպքում ապաշխարություն և տուգանք, «շինական»-ների համար՝ նույնը՝ ավելացրած նաև մարմնական պատիժ՝ ծեծ (հոդվ. Գ, Դ, Թ և այլն), մի այլ դեպքում՝ երկուսի համար էլ գողենոց գնալ և տուգանք (հոդվ. Դ, Ե և այլն), երրորդ դեպքում՝ «ազատ»-ներին խրատ և տուգանք, իսկ «շինական»-ներին ծեծ և խրատ (հոդվ. Զ), ընդ որում, «շինական»-ի տուգանքը բոլոր դեպքերում, որպես կանոն, կազմում է «ազատ»-ի տուգանքի կեսը կամ կեսից մի քիչ պակաս: Բերում ենք այդ հինգ հոդվածներից հետևյալ հատվածները.

1. Հոդվ. Գ. «Եթե ազատ է եւ զան չէ մարք հարկանել, ի տուգանն եւ յապաշխարութիւնն յաւելցեն Ս դրամ կարաւտելոց, թ տարիս յապաշխարութիւն...: Ապա եթե շինական է, զան յոլով արքցէ, Ծ դրամ տուգան տացէ յեկեղեցի եւ յաղքատու բաշխեն եւ տարի մի ի պղծութենէն հեռացեալ՝ մոցէ յեկեղեցի... եթե այր եւ եթե կին կանոն այդ կացցէ»:

2. Հոդվ. Դ. «Եթե ամուսինը բողնում է կնոջը, ունեցավածքը հավասար բաժանում են, իսկ ամուսինը «Է ամ ապաշխարեսցէ եւ յեկեղեցի տուգան տացէ, թէ ազատ է՝ Յ դրամ, թէ շինական՝ զանալի լիցի եւ Ծ դրամ յեկեղեցի տուգաննեսցի...»: Եթե պարզվի որ ամուսնալուծությունը եղել է մի այլ կնոջ պատճառով՝ «կալցին զիհնն եւ յարկանց տարի մի աղասցէ գողենան: Եթե ազատ է (կինը – Վ.Հ.) եւ յարկանց չերքայ՝ Ծ դրամ տացէ ի գողիսն»:

3. Հոդվ. Ե. Ամլության դեպքում կնոջից բաժանվելիս, կնոջը անարգելու համար «թէ ազատ է՝ Ո-Ծ դրամ, եւ եթե շինական՝ ՈԵ. մի տարվա ընթացքում, եթե ամուսինն ամուսնանում է մի այլ կնոջ հետ, վերջինս, որպես ամուսնալուծության պատ-

ճառ, «սուրի մի աղասցէ գողենացն եւ յաղախութեան կացցէ եւ յեկեղեցին Ծ դրամ տուգան կալցին... Ապա եթե ազատ է եւ ի գողենոց չերքայ՝ Ծ դրամ տուգան տացէ գողենան»:

4. Հոդվ. Ժ. «Ապա եթե ազատ է եւ ի գողենոց չերքայ՝ Ծ դրամ տուգան գողենացն եւ թ ամ յիշրում եկեղեցուն յապաշխարութեան կացցէ»:

5. Հոդվ. ԺԲ. Ազգապղծությունը եթե կնոջ կամ-քով է «զպատուհան եւ զտուգանն եւ զնոպն զնոյն կրեսցէ... ապաշխարեսցէ Ե ամ ընդ ունկնդիրս, Գ ամս ընդ ձեռամբ, Ծ դրամ աղքատաց, Ծ՝ յեկեղեցի», այնուհետև «կալցին զիհնն եւ յարկանց տացեն, Ծ տարի աղասցէ գողենացն. ապա եթե ազատ է եւ ի գողիսն չերքայ՝ Յ դրամ տուգան նոցա»:

Մեջքերման առաջին հատվածում արդեն շեշտվում է, որ «ազատ»-ին չի կարելի ծեծի ենթարկել, այդ պատճառով էլ մի կողմից նրան հասանելիք տուգանքը և ապաշխարությունը «յաւելցեն», մյուս կողմից մնացած հոդվածներում «ազատ»-ների համար չեն նախատեսվում մարմնական պատիժներ. դրա փոխարեն նաև, տուգանքը վճարելով հանդերձ, պետք է զնա նաև գողենոց: Հոդվածներում կրկնվող «ապա եթե ազատ է եւ ի գողենոց չերքայ» արտահայտությունը, մեր կարծիքով, ակնարկում է «ազատ»-ի սոցիալական այն արտոնությունը, թե նա իրավունք ունի գողենոց զնան իր ընտրությամբ փոխարինելու տուգանք վճարելով, ինչքան սահմանված է օրենքով: Օրինակ, Յ-րդ հատվածում (հոդվ. Ե, նույնը և Դ հոդվածում) նախատեսված է. «Տարի մի աղասցէ գողենացն եւ յաղախութեան կացցէ եւ յեկեղեցին Ծ դրամ տուգան կալցին...»: Այս որոշումը վերաբերում է և՝ «ազատ»-ի, և՝ «շինական»-ի կնոջը հավասարապես: Շարունակության մեջ բացատրում է. «Ապա եթե ազատ է եւ ի գողենոց չերքայ Ծ դրամ տուգան տացէ գողենացն», այսինքն, եկեղեցուն 100 դրամ տուգանք տալուց բացի «ազատ»-ը իր՝ գողենոց զնալը նախընտրելու դեպքում փոխարինում է 100 դրամ գողենոցին տուգանք վճարելու պարտավորությամբ: Ուրեմն միևնույն հանցանքի համար «շինական»-ը մեկ տարի մնում է գողենոցում և 100 դրամ տուգանք վճարում եկեղեցուն, իսկ «ազատ»-ը միայն 100-ական դրամ տուգանք է վճարում եկեղեցուն և գողենոցին ($100+100=200$): Այսպիսով, «ազատ»-ի և «շինական»-ի սոցիալ-իրավական վիճակի տարբերությունը կայանում է նրանում, որ «շինական»-ը կրելու է նախատեսված երկու պատիժը՝ գողենոց զնալ և տուգանք, իսկ «ազատ»-ին թեև նախատեսված է դարձյալ երկու պատիժ՝ գողենոց զնալ և տուգանք, բայց նա՝ որպես արտոնյալ դասակարգի ներկայացուցիչ, առաջին պատիժը՝ գողենոց զնա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

լը, նախօրոք սահմանված չափի տուգանքով փոխարինելու իրավունք ունի, եթե ինքը ցանկանում է. մի բան, որը «շինական»-ին արգելված է: Այլ խոսքով, «ազատ»-ի համար նախատեսված առաջին պատիժը ընտրովի (ալտերնատիվ) է, այսինքն՝ կախված է «ազատ»-ի կամքից: «Ազատ»-ի իրավական այս վիճակը արտահայտված ենք գտնում տակավին IV դարի հեղինակ Եփրեմ ուրի Ասորու կանոնական մի գրության մեջ, որը հայերեն բարձմանվել է V դարում, իսկ հետագայում՝ Հովհաննես Օճնեցու հետո, մուծվել Կանոնագիրք: Այսպես, այդ կանոնախմբի Բ հոդվածում ամրագրված է, որ «Որք ճաշակեցին ի նորացութենէ ի մսոյ ի չորեցաբարու կամ յուրբարու՝ որոշեսցին յեկեղեցոյն՝ Զշաբար պահելով սրբութեամբ եւ տրաւ անանկաց եւ պատարազաք, Ժ կրկին զան արքցէ և ապա հաղորդեսցի. իսկ եթե ամբարտաւանութեամբ կամ արհամարիելով զառաքելական հրամանն՝ Գ ամ ապաշխարեսցեն, Խ կրկին զան արքցեն եւ Լ դրամ տուգանս տացեն յեկեղեցին. Եւ յաւուրն յորում պղծեցաւ՝ զնա սրբութեամբ պահեսցէ մինչեւ ցնահ իր եւ ապա հաղորդեսցի արինաց: Ասս եթե ազատ որ է եւ ոչ առնու յանձն զապաշխարութիւնն եւ զկարգն Ծ դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցին եւ Լ դրամ յաղքատս եւ ապա հաղորդեցի արինաց: Այստեղ կարևոր է նշել երկու հանգամանք. նախ՝ կանոնական այս որոշումը կամ այն ժամանակ հայերի միջավայրում եղած նման մի այլ որոշում հավանաբար օրինակ է հանդիսացել Շահապիվանի ժողովի որոշումների իրավաբանական ձևակերպումների համար, իսկ այդ անցումը ասորերենի թե հայերենի միջոցով է եղել, միևնույն է և էական նշանակություն չունի: Չմոռանանք նշել, որ մինչև V դարը և դրանից հետո էլ որոշ ժամանակ հայերի շփումը ասորական մշակույթի հետ սերտ էր: Երկրորդ՝ ընդգծված վերջին հատվածից շատ պարզ երևում է, որ «ազատ»-ի ցանկությամբ միայն պատիժը դառնում է ընտրովի: Շահապիվանի ժողովի որոշումներում մի քանի անգամ հանդիպող «Ապա եթե ազատ է եւ ի գողենոց չերքայ» արտահայտությունը, հավանաբար, Եփրեմ Ասորու վերևում նշված վերջին հատվածի կամ նման մի այլ որոշման համառոտ շարադրումն է, և դրա տակ ևս պետք է հասկանալ «ազատ»-ներին պատժի ձևերի ընտրությունը թույլատրելու մի միջոց:

Համենայն դեպս, Շահապիվանի ժողովի որոշումներում պարզ երևում է ոչ հավասարաշափ մոտեցումը «ազատ»-ների և «շինական»-ների նկատմամբ: «Շինական»-ը, դասվելով «անազատ»-ների շարքը, տակավին չէր կորցրել անձնական ազատության իրավունքները, ինչպես ճիշտ

նկատել է ակադ. Հ. Մանանյանը. «անազատ» արտահայտությունը լոկ նշան էր հարկատվության, որից ազատված էին ազնվականությունը, եկեղեցին: Եվ «ազատ»-ների դասին «շինական»-ների չպատկանելով դեռևս ապացույց չէ նրանց ճորտական վիճակի : «Շինական»-ները «անազատ»-ներից են անվանվել իրեն «ազատ»-ներից տարբեր ու «ազատ»-ներին հակադիր դաս» : «Շինական»-ներն ունեցել են ոչ միայն սեփականություն՝ հող, անշարժ և շարժական գույք, այլև այդ գույքը տնօրինելով իրավունք, այսինքն՝ լիակատար իրավասությամբ են օժտված եղել քաղաքացիակարգական հարաբերություններում: Ավելին, «շինական»-ը թեև եղել է ոչ «ազատ», հարկատու և ավատական հասարակության նվիրապետության ստորին աստիճանի ամենաբազմաքանակ դասակարգը, այնուամենայնիվ, նա իր անձնական իրավունքի տերն էր և օրենքի առաջ ներկայանում էր որպես ինքնուրույն քաղաքացի՝ իր անունից: Շահապիվանի ժողովի առանձին հոդվածներում միևնույն հանցանքի համար և՝ «ազատ»-ին, և՝ «շինական»-ին նախատեսվում է միևնույն պատիժը. տես Ե, Է, Ը, ԺՔ, ԺԳ- հոդվածները, օրինակ՝ «Եթե ազատ եւ եթե շինական՝ կանոն այդ կացցէն (հոդվ. Է), «Եթե յազատաց կամ ի շինականաց առաքելական կանոնին ընդդիմանան եւ կոծ դնեն նզովեալ լիցին...» (հոդվ. ԺԱ), «Թէ ազատ է, թէ շինական, աւրենք եւ կանոնը այդ կացցեն» (հոդվ. ԺԳ): Մի քանի այլ հոդվածներում թեև այդպես պարզ չի նշվում, բայց բնագրից նույնն է երևում (հոդվ. Ը, ԺԹ և այլն). Պատժաշափը լինում է բայց հանցանքի: Տուգանքի շափի տարբերությունը բխում է սոցիալական այդ երկու դասակարգերի տնտեսական վիճակից, թերևս բարյական ինչ-որ նորմաներից: Այս բոլորը խոսում են այն մասին, որ «շինական»-ը իրավագուրկ անձ չի եղել¹¹, ինչպես ավելի ուշ շրջանում ճորտերը, թեև ունեցել է տնտեսական կախում «ազատ»-ներից և ենթակա է եղել սրանց տնտեսական ճնշմանը: Եվ երբ այս տեսանկյունով նայում ենք 645 թ. Դվինի ժողովի Թ հոդվածի՝ ակադ. Հ. Մանանյանի բացատրությանը, որի համաձայն՝ իրը թե երդումարդը եղել է «քաժաննան առարկա, ուստի և հավանական է ենթադրել, որ նույն այդ գույքը կարելի է եղել նաև գնել, վաճառել, ընծայել, կտակել և այլն»¹², ապա նկատում ենք, որ դա հավաստի չէ: Այդ մասին Ս. Հակոբյանի բացատրությունը ավելի ճիշտ է, այսինքն՝ երդումարդի բաժանում ասելով՝ «մենք պետք եւ հասկանանք ոչ թե ազատներին պատկանող գյուղացի-շինականները կամ իրավապես ճորտ գյուղացիները, այլ նրանց հարկատուները»¹³:

Ծահապիվանի ժողովի որոշումներում բոլոր տեսակի տուգանքները գնում են ոչ թե անհատներին՝ իշխաններին, այլ իմանարկներին՝ եկեղեցուն կամ գողենոցներին, որպես նրանց եկամտի մասնակի աղբյուր, իսկ առանձին դեպքերում էլ տուգանքի որոշ մասը նախատեսվում է բաշխել աղքատներին, թեև այլ հարց է, թե վերջինս ինչ չափով է իրականացվել: Այս երևույթը նույնպես խոսում է այն մասին, որ «շինական»-ները անձնապես կախված չեն եղել իշխաններից, այլապես տուգանքը կվճարեին նրանց և ոչ թե իմանարկներին: Սակայն, տուգանքների դրամական ձևը միշտ չի նշանակել, թե վճարումները եղել են դրամով. շատ հնարավոր է, որ դա եղել է դրամական արտահայտության ձևով¹⁴:

Կանոնագրքի իրավական, գաղափարական սկզբունքները խարսխվում են քրիստոնեության, մասնավորապես՝ հայ եկեղեցու, դավանական դրույթների վրա, ապա ուրեմն և Կանոնագրքը կոչված էր արդարացնելու ավատական հասարա-

կության սոցիալական անհավասարությունը, իշխող դասակարգի՝ «ազատ»-ների տիրական և շահագործվող դասակարգի՝ «անազատ»-ների ենթարկյալ տնտեսական ու իրավական գոյավիճակը պահպանելու և ամրացնելու՝ հայ եկեղեցու դավանարանական և ծիսական դրույթները: Այդ պահպանման և ամրապնդման համար Կանոնագրքը պայքար էր մղում ավատական հասարակության և հայ եկեղեցու սկզբունքներին խորք ու անօրինական երևույթների դեմ, որոնք դրսուրվում էին այն ժամանակվա հայ հասարակության մեջ և պայմանավորված էին այդ հասարակության զարգացման սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, կրոնական և այլ գործոններով:

¹ Տե՛ս Մելիք-Թանգեան Ն. Հայոց եկեղեցական իրավունքը, Վերահրատարակչություն, Ս. Էջմիածին, 2011:

² Տե՛ս Ստեփանոս Տարօնեցոյ Ասողկան պատմութիւն տիեզերական, Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ 78:

³ Տե՛ս Կանոնագրքը Հայոց, հ. Ա, էջ 519:

⁴ Տե՛ս Մանանդյան Հ. «Ֆեռդալիզմը Հին Հայաստանում», էջ 13, նույնի Քննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության, հ. Բ, մասն Ա, էջ 428:

⁵ Ֆեռդալիզմը Հայաստանում, էջ 13, Քննական տեսություն հայ ժողովրդի պատմության, հ. Բ, մասն Ա, էջ 428:

⁶ Այսուել մենք նկատի ունենք եկեղեցական այն ժողովները, որոնք երկրի ներքին կյանքի վերաբերյալ ընդունել են կանոնական որոշումներ: Իսկ այս ժողովները, որոնք հրավիրվել են երկրի քաղաքական կյանքի ճգնաժամային բողոքներին, ինչպես վկայում են պատմական սկզբնադրյուրները, բացի «անազատ»-ներից, մասնակցել են նույնիւ «անազատ»-ների ներկայացուցիչները, ասենք՝ 449 թ. Արտաշատի ժողովը և այլն այդ քայլին դիմել են այն դեպքերում, երբ սպառնացող փտանքը համարվել է համընդհանուր երևույթ թե՝ «ազատ»-ների և թե՝ «անազատ»-ների համար:

⁷ Տե՛ս Սուրեն Արքապատյան. Պապուանուս կանոնադրության պատմությունը // Պատմաբանասիրական հանրես, 1959, N 2-3, էջ 334-348:

⁸ Տե՛ս Զ և Ժ Խոլդաներու պատմությունը «ազատ»-ներին նախատեսում է պատիժ, իսկ «շինական»-ների անունը թեև չի տալիս, բայց բնագրից հասկացվում է, որ վերջիններին համար ևս նախատեսված է պատիժ:

⁹ Տե՛ս Մանանդյան Հ. «Ֆեռդալիզմը Հին Հայաստանում», Երևան, 1934, էջ 129, 161: Տե՛ս նաև Հակոբյան Ս.Ե. Հայ գյուղացիության պատմություն, հ. 1, Երևան, 1957, էջ 281:

¹⁰ Տե՛ս Մանանդյան Հ. նույն տեղում, էջ 189:

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 182:

¹² Տե՛ս Մանանդյան Հ. նույն տեղում, էջ 162:

¹³ Տե՛ս Հակոբյան Ս.Ե. «Հայ գյուղացիության պատմություն», հ. 1, Երևան, 1957, էջ 281:

¹⁴ Տե՛ս Թ. Ավդարեկյանի հոդվածը «Հայ շինականի ու գեղջկունու աշխատավարձը հինգերորդ դարում» (Տեղեկագիր ՀՄԽՀ Գիտության և արվեստի ինստիտուտի N 3, Երևան, 1928, էջ 51-81):

Размик Марикян

Аспирант института философии,
социологии и права НАН РА

РЕЗЮМЕ

Правовой характер «Армянской книги канонов». Общая характеристика

Эта статья тщательно обсуждает правовой характер и содержание «Армянской книги канонов», созданной Ованесом Одзнечи. В данной статье большое внимание уделяется канонам церковного собора Шаапивана.

Ключевые слова: канон, каноническое право, «Армянская книга канонов», Ованес Одзнечи, общее право, семейное право, собор Шаапивана.

Razmik Marikyan

Phd Student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of NAS RA

SUMMARY

The legal character of «Armenian Canon book». General characteristics.

This article thoroughly discusses legal character and content of «Armenian Canon book» created by Hovhannes Odznetsi. In this article more attention is paid to Canons of the church council of Shahapivan.

Keywords: canon, canon law, «Armenian Canon book», Hovhannes Odznetsi, common law, family law, Council of Shahapivan.

ՎԱՐԴԱՆ ՍԱԽԿԱԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԻՐԱՎՈՒՔԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀՐՑԸ

Հոդվածում հաճամանորեն քննարկվում է իրավունքի սոցիալական նշանակության, հասարակական կյանքում դրա տեղի և դերի հետ առնչվող հարցերը: Հոդվածում ընդգծվում է, որ իրավունքի սոցիալական նշանակությունը ինդեքսված հասկացություն է. այն բովանդակային առումով բարդ և բազմաշերտ երևույթ է:

Հիմնարարեր՝ իրավունք, հասարակություն, սոցիալական նշանակություն, նորմատիվ-իրավական կարգավորիչ, հասարակական հարաբերություններ

Մարդկային ցանկացած գործողություն, բնականաբար ունի իր սկզբան, որը հանդիսանում է էական սյուժե ոչ միայն ելքի սահմանման, ամրագրման համար, այլ նաև մեծ աստիճանով բնորոշ է դրա ընթացքին, արդյունավետ արդյունքին: Մարդկային գործունեության տարբեր ոլորտներում սկիզբը՝ ելակետը, ունի իր առանձնահատկությունը, որոշակի բովանդակությունը: Իրավագիտության ոլորտում այսօր հասարակական խնդիրների ուսումնասիրության ժամանակ, որպես կանոն, գերակայում է սոցմշակութային մոտեցումը, որը տեսական ուսումնասիրություններում, դրանց հասկացության ձևակերպումներում առանձնահատուկ շեշտադրություն է դնում մարդկային ինստիտուտների, խնդիրի և անհատների գիտակցության և կենցաղի սոցիալական, մշակութային-հոգևոր բաղադրիչների վրա: Տվյալ մոտեցումը գերակայում է իրավականի նկատմամբ, որը ստիպում է մեզ տեղադրել խնդրո հետազոտության առարկայի տեսական-մեթոդաբանական հետազոտության հիմքում՝ միևնույն ժամանակ չիրաժարվելով մյուսներից:

Անհրաժեշտ է տեսականորեն վերլուծել «սոցիալական» և «նշանակություն» ելակետային հասկացությունները, որոնց հիմքում, հնարավոր և նաև անհրաժեշտ է արտահայտել հետազոտվող առարկան իր իրավական ձևերում և բովանդակությունում:

Խնդրի առավել ծանրակշիռ գիտատեսական վերլուծության համար նպատակահարմար է կիրառել վերջինս ընկալումը իրավագիտության մեջ XX-XXI դարերում: Քանի որ տվյալ նյութը առարկայորեն ծանրակշիռ է, դեռ գիտականորեն անհրաժեշտ աստիճանով մշակված չէ, իսկ խորհրդային շրջանում եղել է փակված, անհասանելի վերլուծության համար: Ի վերջո, երբորդը, անցնել տվյալ խնդրի ժամանակակից, հետխորհր-

դային հետազոտությանը: Այսպիսին է խնդրի շարպրման գլխի տրամաբանությունը: Գիտական վերլուծությունը չի պահանջում ուսայնություն իմացությունում: Այն իմանափորում և արտացոլում է հասկացության և այլնի բովանդակության հետազոտական ծրագիրը ամբողջ հնարավոր (դրա իմացության ուժով) և անհրաժեշտ որոշակիությամբ: Դա հատկապես վերաբերում է ելակետային, բազային հասկացություններին, որոնք կազմում են իրավունքի սոցիալական նշանակության հիմնախնդրի բովանդակությունը:

«Սոցիալական» կատեգորիան բավականին լայնորեն է կիրառվում հասարակագիտության գրականությունում²: Պատահական չէ, որ այն հասկացել են և այսօր էլ հասկանում են բառի լայն և նեղ իմաստով: Առաջին դեպքում սոցիալականի տակ ընկալվում է հասարակականը, այսինքն՝ դրան վերաբերում են հասարակական կյանքի բոլոր հիմնական ոլորտները, հասարակական հարաբերությունների տեսակները դրանց ամբողջության և միասնության մեջ, իսկ նեղ իմաստով տվյալ կատեգորիան մեկնաբանվում է տարբեր ձևերով, սակայն հիմնականում որպես հասարակական կյանքի հարաբերականորեն անկախ ոլորտային հատված:

Սոցիալական (լատ. socialis)՝ հասարակական, այսինքն՝ կապված է հասարակությունում մարդկանց կյանքի և հարաբերությունների հետ: Սակայն հասարակությունում մարդկանց կյանքը և հարաբերությունները բազմածեն են, բազմապլանային, տարատեսակ: Մարդկանց հասարակությունում տնտեսական, քաղաքական, դեմոկրատական, հոգևոր և այլ հարաբերությունները հանդիսանում են հասարակական, սոցիալական: Այսպիսով, առաջին տեսական դրույթը կայանում է նրանում, որ «հասարակական» և «սոցիալական» հասկացությունները նույնական են: Սակայն, եթե

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

դրանք նույնական են, ապա անհրաժեշտ չէ կիրառել երկու հասկացություններ, որոնք տեսականորեն արտահայտում են նոյն բանը՝ մարդկային, հասարակական հարաբերությունները։ Իսկ եթե դրանք ընդհանուրի՝ հասարակականի շրջանակներում ունեն առանձնահատուկ բովանդակություն, ապա ինչպիսի՞ն է այն, ինչո՞ն է կայանում դրա բովանդակային-գործառութային, կառուցվածքային առանձնահատությունը և այլ նշանակությունը։ Իրավական հարաբերությունները և հասարակական, սոցիալական են այդ խոսքի լայն իմաստով։ Սակայն իրավական, քաղաքական, տնտեսական և այլ տիպի հասարակական հարաբերությունները ունեն սեփական բովանդակության և հասկացության սուրատացիոնար մեկնարանություն։ Դրանք կարող են սկզբունքորեն տարրերվել այն մարդկային իրական հարաբերությունների ինչպես սյուժեների, այնպես էլ հասարակական-սոցիալական բնույթի հետ, որոնք արտացոլվում են գիտական գիտելիքի այս կամ այն հասարակագիտական ոլորտով։ Այսիսով, հասարակական, սոցիալական հարաբերությունները կապված են հասարակութունում մարդկանց կյանքի հետ իրենց կապերի, փոխկապվածությունների, գործունեության տեսակների ամբողջ բազմածեռությունում։ Երկրորդ այդ բազմածեռությունը, մարդկային հարաբերությունների պլյուրալիզմը և գործունեության տեսակները մասնատվում են ըստ որոշակի հիմքերի, տեսակների և, չկորցնելով ընդհանուր տեսակային բովանդակությունը (հասարակական հարաբերությունները և գործունեությունը), ձեռք են բերում տեսակային յուրահատուկ առանձնահատկություններ։ Եթե մարդկային սուբյեկտների տվյալ տեսակային հարաբերությունները և գործունեությունը ծագում և իրականացվում են, օրինակ, քաղաքական-իշխանական, համակարգային-քաղաքական հարաբերությունների ոլորտում և տարրեր մակարդակի սուբյեկտների քաղաքական գործունեության տեսակներում, ապա դրանք հանդիսանում են քաղաքական հարաբերություններ և կոլեկտիվ ու անհատական սուբյեկտների քաղաքական գործունեության տեսակներ։ Եթե որոշակի սուբյեկտների հարաբերությունները և գործունեության տեսակները ծագում են արտադրության, փոխանակման, սպառման, նյութական բարիքների տարածման, սեփականության հարաբերությունների ոլորտում, ապա դրանք տնտեսական հարաբերություններ են և մարդկանց գործունեության համապատասխան արտադրական տեսակներ։ Այլ խոսքերով կարելի է ընդգծել, որ կոնկրետ հասարակական-գիտության օբյեկտ հանդիսանում է հասարակու-

թյունը ոչ ամբողջականորեն, այլ դրա որոշակի կողմը, ոլորտը՝ հարաբերականորեն ինքնուրույն արտահայտմամբ, իմաստով։

Բառի նեղ իմաստով սոցիալականի խնդրի հետ անորոշություններն ու վիճաբանությունները առավել շատ են։ Այն, որ գոյություն ունի հասարակության սոցիալական կյանք, սոցիալական հարաբերությունների ոլորտ հասարակագետ-գիտնականների մոտ, կասկած չկա։ Խնդիրը կայանում է տեսական մակարդակում այդ հարաբերությունների բովանդակության առանձնացման, դրանց կառուցվածքի բնութագրման և ամբողջականի առարկայնության մեջ։ Այդ իսկ պատճառով ուշադրություն դարձնենք տվյալ խնդրին։

Սոցիալական կյանքը կայանում է մարդկային սուբյեկտների անհատական և կոլեկտիվ փոխգործունեությունում, այսինքն՝ այն հիմնավորվում և արտացոլում է սոցիալական հարաբերությունները։ Եթե այլ՝ հասարակական, հարաբերությունների ոչ սոցիալական (քանի բուն իմաստով) տեսակները ունեն հատու արտահայտված և ներկայացված առարկայական ոլորտ, հիմնավորվում են մարդկանց հարաբերությունների և գործունեության ձևերի վրա, ապա սոցիալական ոլորտը ամրագրում է վերջինս առավել բարդ։ Բարդությունը, հակասությունը, նույնականացումը, ուերկուցիչան և այլ տեսական, ու գործնական դրույթներ հնարավորություն են տալիս նախնականում ընդգծել սոցիալական հարաբերությունների բովանդակությունը հետևյալ կերպ։

Սոցիալական հարաբերությունները իրենց բովանդակությունում ամրագրում են սուբյեկտների մարդկային կենտրոնացմամբ բնույթի փոխկապվածությունների համալիրը, որը տեսականորեն «պատկերում» է անմիջական մարդկանց, խմբերի, համայնքների կյանքը։ Վերջինում արտահայտվում են այդ սուբյեկտների կարիքները և հետաքրքրությունները, դերը և տեղը անհատական և կոլեկտիվ կյանքում։ Միայն սոցիալականը իր կոնկրետ սահմանումներում (հարաբերություններ, բովանդակություն, կառուցվածք, ենթակառուցվածքներ և այլն) հնարավորություն է տալիս սահմանել և ամրագրել մարդկային սուբյեկտների դերը և տեղը համալիր, ամբողջականորեն՝ միևնույն ժամանակ չժխտելով այլ ոչ սոցիալական փոխհարաբերությունները, փոխադարձ կապերը, այլ հիմնվելով դրանց վրա, իր բովանդակությունում արտահայտելով դրանց առանձնահատկությունը։

Դրանով իսկ սոցիալությունը իրականությունում տեսականորեն արտացոլվում է սոցիոլոգիայի

գիտությունում: Միևնույն ժամանակ հնարավոր են կենսական, այսինքն՝ գործնական իրավիճակներ, որոնց ժամանակ դրանց ռեղության տեսական սոցիոլոգիական մակարդակում համարժեք չէ այդ իրականությանը: Օրինակ, XX դարի իրավունքի սոցիոլոգիական դպրոցի կողմնակիցները համարում էին, որ գործող իրավական-նորմատիվային ակտերը ոչ միշտ են համարժեք տնտեսական և սոցիալական մակարդակներին, և այդ իսկ պատճառով առաջարկում էին դատավարական հայեցողության ազատություն: Սոցիոլոգիան դրանով իսկ ուսումնասիրում է սոցիալականը հասարակությունում, այլ ոչ հասարակությունը իր ամրող համակողմանիությամբ և ամրողականությամբ:

Սոցիալականը առարկայական է: Սակայն այդ առարկայությունը չի հանդիսանում միայն սոցիոլոգիայի ուսումնասիրության, իմացության օբյեկտը: Հասարակագիտության մեջ միակ օբյեկտը հասարակությունն է: Հետևաբար, առաջին. իրավաչափ չէ մերժել դրա որևէ կողմը, որը գտնվում է կոնկրետ հասարակագիտության առարկայական ոլորտում այլ գիտությամբ դրա իմացությունից, սակայն իմացության իր առանձնահատուկ տեսանկյունով:

Հասարակության բազմակողմանիությունը, դրա բարդությունը օբյեկտիվորեն ենթադրում է հասարակական կողմերի փոխադարձ լրացում դրանց փոխհամագործակցություն: Տեսությունում դա արտացոլում է գտնում «սոցիալ-տնտեսական», «սոցիալ-քաղաքական», «սոցիալ-իրավական» և այլ հասկացություններում: Երկրորդ. միևնույն ժամանակ իմացության ընդհանուր օբյեկտը՝ հասարակությունը մասնատվում է բազմաթիվ կողմերի, ոլորտների, մակարդակների, որոնք կազմում են գիտելիքի կոնկրետ հասարակագիտության բովանդակությունը և, հետևաբար, հանդիսանում են դրա ուսումնասիրության, հետազոտության առարկա:

Ի վերջո, երրորդը (սա հանդիսանում է ամենադժվարը). սոցիալականի ամրագրում մարդկային սուբյեկտների (խմբերի, անհատների հասարակական ինստիտուտների և այլն) սոցիալական հարաբերությունների միջոցով, որը ներկայացված է հասարակության և միմյանց հետ փոխհամագործակցող սուբյեկտների սոցիալական կառուցվածքում, որպես կանոն, չի արտացոլվում հետազոտությունների առիջը, ըստ որի վերջիններս համագործակցում են: Սոցիալական հարաբերությունների, դրանց համագործակցությունը սոցիոլոգիայում առանձնացվում է, սակայն ինչ պատճառով են դրանք տեղի ունենում՝ որպես կա-

նոն, մնում է վերլուծողի իմացությունից դուրս: Հաշվի առնելով սոցիալական ինստիտուտների բազմաձևությունը՝ կարելի է նշել, որ դրանցից յուրաքանչյուրը ունի մարդկային համագործակցության կոնկրետ պատճառ:

Սոցիալականը, սեփական, հարաբերականութեան ինքնավար իմաստով, հանդիսանում է հասարակականի հատուկ ձև, տեսակ. այն հանդիսանում է բարդ, բազմապլանային հասարակական հարաբերություն և մարդկային սուբյեկտների գործունեության տեսակ, յուրաքանչյուր սոցիալական սուբյեկտը ունի հատուկ բովանդակային-գործառության և այլ նշանակություն: Սոցիալական հարաբերությունների բոլոր տեսակները անմիջականորեն չափում են մարդկային բաղկացուցիչներով, սյուժեներով, և այդ իսկ պատճառով մարդկայինը սոցիալականում հանդիսանում է ոչ միայն հիմնականը, ելակետայինը, այլ նաև արդյունքային հարաբերությունը, գործունեություն ձևը:

Այսպիսով, եթե ուսումնասիրում ենք սոցիալականի խնդիրը դրա ցանկացած ձևում, բովանդակությունում, ապա առանձնացնում, ընդգծում, նշում ենք դրա մարդկային բովանդակությունը, չափումը և նշանակությունը: Դա հիմնական եզրակացությունն է, որը հաղիսանում է հիմք իրավական, սոցիալական խնդիրների հետագա վերլուծության համար: Այն ուժեղանում է, եթե ներառվում է տեսական և գործնական տարածություն:

Սոցիալական նշանակությունը, որպես ինտեգրված հասկացություն, բազմանշանակ է, բովանդակային բարդ և բազմապլանային: Առաջին. սոցիալական նշանակությունը սոցիալական երևոյթի որոշակի իմաստ է, կոնկրետ ոլորտի բովանդակություն, երկրորդ. այն նշանակում է սոցիալական հարաբերության և գործունեության սուբյեկտի կարևոր, յուրահատուկ, նշանակալից դերը: Ի վերջո, այդ դերը (սոցիալականությունը) միշտ մարդկայնորեն բովանդակային և տարաչափ է, այսինքն՝ արտահայտում է մարդկային կարգավիճակային հետաքրքրությունները, արժեքները և գործունեության տեսակները: Այսպիսով, կարելի է կատարել հետևյալ եզրակացությունը. որպեսզի մարմնավորվի սոցիալական նշանակությունը կենսակերպի կոնկրետ ձևում, որի անունը իրավունք, իրավական նյութ, իրավական տարածություն է:

Իրավունքն առավել բարդ, բազմախմատային, բազմաշերտային, բազմակողմանի հասարակական երևոյթ է: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է համաձայնել Ի. Ա. Խյինի հետ նրանում, որ իրավունքի բովանդակությունը միշտ բավարար «անորոշ» և «պայմանական» է, իսկ դրա իմացությունը

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նը՝ միշտ «ժամանակավոր» և «հարաբերական», որը հանդիսանում է տվյալ հետազոտության հիմնական տեսական եզրակացությունը⁶:

Իսկապես, այսօր գիտա-իրավական գրականությունում գոյություն ունի խնդիրների զանգված, որ ծագել է մի քանի հարյուրամյակ առաջ (օրինակ, պետության և իրավունքի հարաբերակցությունը, համապատասխանաբար և պողիտիվ իրավունքի, իրավունքի և բարոյականության, մասնավոր և հանրային իրավունքի, իրավական և քաղաքական նորմերի, ինստիտուտների, իրավագիտակցության տեսակների և այլն), սակայն չեն ստացել համակողմանի վերլուծություն գիտնականների ժամանակակից ուսումնասիրություններում:

Չնայած տարբեր տեսական հայեցակարգերի որոշակի հակասությանը՝ դրամբ ունեն մի շարք ընդհանուր դրույթներ. իրավունքը իրենից ներկայացնում է սոցիալական երևոյթ, առանց որի անհնարին է քաղաքակիր հասարակության գոյությունը: Իրավունքը նորմատիվային ձևով պետք է արտացոլի համամարդկային արդարության պահանջը, ծառայի ընդհանուր հասարակական, այլ ոչ նրա առանձին համայքների կամ սոցիալական խմբերի շահերին՝ հաշվի առնելով անձի՝ որպես հասարակության հիմքի անհատական շահերը, կարիքները, իրավունքը հանդես է գալիս որպես համընդիանուր վարքագծի չափանիշ, կանոն, որոնք հաստատվել և պահպանվում են պետության կողմից: Այս տեսանկյունից իրավունքը իրենից ներկայացնում է ազատության նորմա:

Իրավունքի էության վերաբերյալ հարցը դիտարկվում է իրավունքի տեսությունում հիմնականներից մեկի որակով: Հայտնի է, որ ցանկացած երևոյթի էությունը իրենից ներկայացնում է առավել կարելոր, որոշիչ, հիմնարարական, նշանակալից հատկությունների համախումբ, որոնցով ներկայացվում են դրա մնացյալ բոլոր հատկանիշները: Այս ասպեկտով իրավունքի էությունը հանդես է գալիս որպես իրավունքի գլխավոր ներքին որակական հիմք, որը արտացոլում է հասարակությունում դրա կոչումը և բնույթը:

Տարբեր գիտական հայեցակարգերի համակարգում ամենից առաջ առանձնացվում է նորմատիվային տեսությունը, որը բնութագրում է իրավունքի այն գները, որոնք ընկած են տվյալ երևոյթի մակերեսին: Իրական կյանքում իրավունքը մակերեսում հանդես է գալիս վարքագծի կանոնների որոշակի համակարգի ձևով, որոնք շարադրված են օրենքում և այլ նորմատիվային-իրավական ակտերում. վերջիններս պահպանվում են հարկադրաբար պետության ուժով: Հատկապես ընդհանուր իրա-

վական նորմաների միջոցով պետությունը կիրառում է հավասար մասշտաբ անհավասար մարդկանց նկատմամբ, որի շնորհիվ տեղի է ունենում արստրակտ կանոնների անհատականացում կոնկրետ կենսական պայմաններում:

Իրավունքի նման ընկալումը ստացել է «նեղ» կամ նորմատիվային մոտեցման անվանում: Ելմելով դրանից՝ բոլոր իրավունքները հանգեցվում են իրավաբանական նորմերի որոշակի համախմբի, որոնք արտահայտում են կառավարող սոցիալ-քաղաքական խմբի պետական կամքը և նախատեսված են հասարակական հարաբերությունների կարգավորման համար: Նման մոտեցումը ունի իր սոցիալական արժեքը, քանի որ օրենքում տիրապետող կամքի արտահայտումը հնարավորություն է տալիս իրավունքի լեզվով սահմանել մարդկանց հնարավոր և պարտադիր վարքագծի ձևը և տեսակը:

Հասարակական կամքը ընկած է իրավունքի էության հիմքում: Իրավունքի հիմնական հատկանիշները, որոնք հնարավորություն են տալիս համակողմանի բացահայտել դրա նորմատիվային հասկացությունը, հանդիսանում են իրավական նորմերի ընդհանուր պարտադիրությունը, իշխանության կամքի պետական բնույթը, իրավունքի՝ պետության հետ կապը և իրավունքի նորմաները խախտումներից պահպանության համար պետական հարկադրման կիրառության հնարավորությունը, իրավունքի՝ որպես հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչի նշանակումը և այլն:

Իրավունքի հնարավորությունները չեն սպառվում օրենքով, քանի որ ապահովվում են կյանքով, գործնական գործունեությամբ: Այդ իսկ պատճառով իրավունքի վերաբերյալ «նեղ» պատկերացումը լրացվում է դրա հասկացությանը առավել լայն, սոցիալական մոտեցմամբ: Դրան համապատասխան՝ իրավունքը հանդես է գալիս որպես մարդկանց, սոցիալական խմբերի, համայքների, մարդկային ինստիտուտների գործողություններում և վարքագծում հասարակական հարաբերությունների կարգ:

Այսպիսով, իրավունքը հասարակական հարաբերությունների կարգ է, որ սահմանում է մարդկանց վարքագիծը պետականութեան արտահայտված կառավարող և հասարակության իրավագիտակցությունում արտահայտված կամքին համապատասխան. Վերջինս կարգավորված է ընդհանուր պարտադիր սկզբունքների, նորմատիվային կանոնակարգերի բարդ համակարգով, որոնք անհրաժեշտության դեպքում պահպանվում են պետական հարկադրմամբ և նպատակառությամբ են կա-

յուն իրավական կարգի հաստատմանը:

Հասարակական հարաբերությունների կարգավորումը հանդիսանում է մարդկային հասարակության գոյության պարտադիր պայման: Սոցիալական կարգավորումը լինում է երկու տեսակի՝ նորմատիվային և անհատական: Առաջինը ունի ընդհանուր բնույթ, քանի որ նորմերը (վարքագծի կանոնները) հասցեազրկած են հասարակության բոլոր անդամներին կամ դրա որոշակի հատվածին և չունեն կոնկրետ հասցեատեր: Ի տարրերություն դրա անհատական կարգավորումը վերաբերում է միայն կոնկրետ սուբյեկտին և հանդիսանում կոնկրետ կերպով գործելու անհատական իրաման:

Սոցիալական կարգավորման երկու տեսակները փոխկապակցված են: Նորմատիվային կարգավորումը վերջնական հաշվով հանգեցնում է կոնկրետ անձանց վրա ազդեցությանը: Իր հերթին անհատական կարգավորումը անհնարին է առանց ընդհանուրի, այսինքն՝ առանց իրավունքների և պարտականությունների նորմատիվային հաստատման, որը իրականացնում է նաև մարդկային սուբյեկտների գործունեության տեսակների և հրաբերությունների կարգավորում:

Սոցիալական կարգավորումը լայն համատեստում ապահովում է սոցիալական նորմերի օգնությամբ: Դրանք իրենցից ներկայացնում են ընդհանուր բնույթի վարքագծի կանոններ, որոնք շոշափում են հասարակական հարաբերությունների տարրեր ոլորտներ: Սոցիալական նորմերը, բարոյական, կրոնական, քաղաքական, իրավական, կորպորատիվ ավանդույթներ և այլն, ունենում են ըստ իրենց ազդեցության ուժի, բնույթի և մերոյի՝ ազդեցություն հասարակական հարաբերությունների վրա և խաղում տարրեր դերեր դրանց ձևավորման և գարգացման մեջ:

Սոցիալական նորմերի համակարգում կարենոր դեր խաղում են իրավունքի նորմաները: Հատկապես իրավունքը՝ որպես ընդհանուր պարտադիր, պետության կողմից հաստատված և երաշխավորված իրավաբանական նորմերի համակարգ, հանդիսանում է հասարակական հարաբերությունների հիմնական կարգավորիչ: Միայն իրավունքի միջոցով պետական կամքը ձեռք է բերում ընդհանուր պարտադիրի և ընդհանուր նշանակալիցի նշանակություն բնակչության համար:

Իրավունքը կարգավորում է հասարակական կյանքի առավել կարենոր կողմերը: Այն ամրագրում է սեփականության հարաբերությունները, կարգավորում աշխատանքի և սպառման շափը, նախատեսում պետական մարմինների կազմակերպման և գործունեության կարգը, սահմանում պայքարի

միջոցներ էական հասարակական հարաբերություններին ուսնաճգույնների դեպքում և այլն: Իրավունքը հանդիսանում է պետական իշխանության իրականացման հիմնական գործիք և միջոց:

Իրավունքի հիմնական դերը հասարակությունում արտահայտվում է նրանում, որ այն հանդես է զայիս որպես նորմատիվային կարգավորման համակարգ, որը հիմնված է հասարակության տարրեր խավերի շահերի հաշվառման վրա: Իրավունքում միշտ մարմնավորվում է այն սոցիալական խմբի, խավի, ազգի որոշակի կողեկտիվ կամքը, ում կամքով այն ստեղծվել է: Տվյալ կամքը պայմանավորված է հասարակության կյանքի նյութական, սոցիալ-մշակույթային և այլ պայմաններով: Իրավունքում արտահայտված ընդհանուր կամքը իրենից ներկայացնում է տարրեր մասնավոր շահերի համաձայնության և հասարակական փոխազդման ձեռքբերման արդյունքը: Իրավունքի կամային էությունը առանձնացնում է դրան այլ նորմատիվային կարգավորիչների շարքում և տալիս վերջինիս ընդհանուր սոցիալական և ընդհանուր կարենոր կարգավորիչի որպակ: Այս տեսանկյունից իրավունքը հանդես է զայիս որպես հասարակական համաձայնության ձեռքբերման գործիք, որը բացառում է իրավունքի հանգեցումը բանության, անհատական կամքի ճնշման միջոցի:

Ընդհանուր կամքին իրավունքի համապատասխանությունը տալիս է վերջինիս իրականություն և ապահովում դրա կատարումը, և, հակառակը, եթե այն չի արտահայտում ընդհանուր կամքը, ապա ոչ մի միջոցով, ներառելով պետական հարկադրանքը, հնարավոր չէ ապահովել վերջինիս կատարումը: Իրավունքում իր կողմից կարգավորվող հարաբերությունների մասնակիցների համաձայնեցված շահերի ամրագրումը հաղորդում է վերջինիս պարտադիրություն, նշանակալիություն, համընդհանություն և հաստատում է նորմատիվային կարգավորման գերակայող համակարգի որակով:

Հանդես գալով ընդհանուր սոցիալական կարգավորիչի դերում՝ իրավունքը նորմատիվային ձևով պետք է արտացոլի մարդկային արդարության պահանջները, ծառայի հասարակության շահերին, այլ ոչ վերջինիս առանձին խավին կամ սոցիալական խմբերին, ինչպես նաև հաշվի առնի անհատի՝ որպես հասարակության իրավական հիմքի շահերը:

Կարգավորելով հասարակական հարաբերությունները՝ իրավունքը սահմանում է հասարակությունում ազատության նորման, այսինքն՝ հաստատում է մարդու ազատության և վարքագծի մասշտաբը: Այդ նպատակներով իրավունքը մի կողմից ամրագրում է անձի իրավունքի և ազատություննե-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

թի լիարժեքության չափը, իսկ մյուս կողմից՝ մարդու ազատությունների բույլատրելի սահմանափակումների չափը:

Եթե դիտարկվի իրավունքը իր էության տեսանկյունից, որը բնութագրում է իրավունքին հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչի տեսրով, ապա իրավունքի արժեքավորությունը սահմանվում է որոշակի հասարակական շահերի՝ դրա ապահովման ունակությամբ: Այուս կողմից, իրավունքի՝ որպես հասարակական հարաբերությունների ընդհանուր սոցիալական կարգավորիչի էությունը, դրա արժեքավորությունը սահմանվում է նրանով, որ հասարակությունում այն խաղում է առավել արդյունավետ կարգավորիչի դեր:

Իրավունքի սոցիալական արժեքավորությունը արտահայտվում է հետևյալում. իրավունքը ամենից առաջ տիրապետում է գործիքակազմային արժեքավորությամբ: Այն մարդկանց գործողություններին հաղորդում է կազմակերպվածություն, կայունություն, համաձայնեցվածություն, ապահովում է դրանց վերահսկածությունը: Դրանով իսկ իրավունքը կարգավորում է հասարակական հարաբերությունները և հանդես գալիս որպես պետական կարգավորման գլխավոր միջոց:

Իրավունքի սոցիալական արժեքավորությունը կայանում է նրանում, որ այն մարմնավորում է հասարակական հարաբերությունների մասնակիցների ընդհանուր, համաձայնեցված կամքը: Իրավունքը նպաստում է այն հարաբերությունների զարգացմանը, որոնցում շահագրգիռ են ինչպես առանձին, այնպես էլ ամբողջ հասարակությունը: Դրա վերին հասարակական արժեքավորու-

թյունը արտահայտվում է նրանում, որ իրավունքը ունենում է ազդեցություն մարդկանց գործունեության և վարքագծի վրա նրանց ընդհանուր և մասնավոր շահերի համաձայնեցման միջոցով: Էական է, որ իրավունքը չի չեղորացնում մասնավոր շահը, չի ճնշում այն, այլ միայն համաձայնեցնում է ընդհանուր շահերի հետ: Միևնույն ժամանակ իրավունքի արժեքավորությունը այնքանով է բարձր, որքան այն իր բովանդակությամբ լիարժեքորեն է արտահայտում մասնավոր շահերը:

Իրավունքի սոցիալական արժեքավորությունը սահմանվում է նաև նրանով, որ այն ամրագրում և սահմանում է անհատի ազատությունը հասարակությունում: Իրավունքի արժեքավորությունը արտահայտվում է նրանում, որ այն չի ճնշում ընդհանրապես ազատությունը, այլ եզրագծում է այդ ազատության սահմանները, չափը: Ազատությունը և իրավունքը միմյանցից անբաժանելի են: Իրավունքը, ըստ իր էության, հանդես է գալիս նաև իրական հարաբերություններում որպես ազատության պատմականորեն սահմանված և օբյեկտիվորեն պայմանավորված ձև, այդ ազատության չափանիշ, պաշտոնական ազատություն:

Իրավունքի սոցիալական նշանակությունը կայանում է արդարության գաղափարները արտահայտելու ունակության մեջ:

¹ Տե՛ս Պոզнер Р. Էկономический анализ права. СПб, 2004. С. 8-9.

² Տե՛ս Шлескин С.И. Проблема права. Философско-методологический анализ. М., 2013. С. 34-35.

³ Տե՛ս Շնուրկов К.В. Синергетический подход в правоведении. Проблемы методологии и опыт теоретического применения. М., 2013. С. 17-18.

⁴ Տե՛ս Проблемы теории государства и права. Под ред. А.В. Малько. М., 2012. С. 23-24.

⁵ Տե՛ս Матузов Н.И., Ушакова Н.В. Возможность и действительность в Российской правовой системе. М., 2013. С. 29-30.

⁶ Տե՛ս Русская философия права. Онтология. СПб., 1999. С. 189.

⁷ Տե՛ս Гаджиев Г.А. Антология права. М., 2013. С. 188-189.

⁸ Տե՛ս Васев И.Н. Субъективное право как общетеоретическая категория. М., 2012. С. 132-133.

Вардан Сахкалян

Аспирант Института философии,
социологии и права НАН РА

РЕЗЮМЕ

Проблема социального значения права

В статье подробно обсуждаются вопросы, касающиеся социального значения права, ее места и роли в общественной жизни. Статья подчеркивает, что социальная значимость права является индексированным понятием и в содержательном плане также является сложным многослойным явлением.

Ключевые слова: право, общество, социальное значение, нормативно-правовой регулятор, общественные отношения.

Vardan Sakhkalyan

PhD Student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law NAS RA

SUMMARY

The problem of social value of rights

The article discussed the issues concerning the social value of law, its place and role in public life. The article emphasizes that the social significance of law is indexed concept and essentially, is a complex multi-layered phenomenon.

Keywords: law, society, social value, normative-legal regulator (governor), public relations.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ**ԱՐՏԱՇԵՍ ԽԱԼԱԹՅԱՆ**

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

**ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ
ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱՔԵՐԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐՔԵՐ ԶԵՎԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

Սույն հոդվածում գիտական աշխատությունների և նորմատիվ-իրավական աղբյուրների հիման վրա ուսումնասիրվում է ժամանակակից պետության պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների՝ խորհրդարանի, պետության գլխի և կառավարության կազմակերպման ու փոխգործակցության մեխանիզմը: Սույն համատեքստում վերլուծության են ենթարկվում նշված մարմինների միջև կոնֆլիկտները, դրանց դրսւորումները, առաջացնան նախադրյալներն ու պատճառները: Մասնավորապես քննարկվում են խորհրդարանի դերը պետական իշխանության մարմինների համակարգում, իշխանության ճյուղերի միջև հիմնական հակասությունները: Հոդվածում առանձնացվել են պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների միջև կոնֆլիկտները հատկանիշները պետական կառավարման տարբեր ձևերի և քաղաքական ուժիմների պայմաններում՝ դրախտական, խորհրդարանական և խառը: Ներկայացված թեմայի համատեքստում դիտարկվում է նաև պետական կառավարման բրիտանական համակարգին բնորոշ «կախված պառակման» հասկացությունը: Անդրադարձ է կատարվում նաև քննարկվող հարցերի կապակցությամբ ՀՀ սահմանադրական փորձին և առաջարկվող սահմանադրական բարեփոխումներին: Կատարված վերլուծության հիմնան վրա հոդվածում ներկայացվել են խորհրդարանի և պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների միջև կոնֆլիկտների կարգավորման ուղիները:

Հիմնարարությունը՝ պատղամնենա, կոնֆլիկտներ, պետական կառավարման ձև, պետական կառավարման պատղամնենական ձև, դրախտական կառավարման ձև, պետական կառավարման խառը ձև, պետական իշխանության բարձրագույն մարմիններ, քաղաքական ուժիմներ:

Ժամանակակից պետության կարևորագույն հատկանիշներից մեկը պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների կազմակերպման, գործունեության և նրանց միջև փոխհարաբերությունների սահմանադրական մողելի առկայությունն է, որն այլ կերպ կոչվում է պետական կառավարման ձև: Ժամանակակից պետություններում, որպես կանոն, պետական իշխանության իրականացման անմիջականորեն մասնակցում են պետական իշխանության երեք բարձրագույն մարմիններ՝ պայմանավորությունը, պետության գլուխը և կառավարությունը: Նշված սահմանադրական մարմիններն են գլխավորություն պետական մարմինների աստիճանակարգությունն ու իրավունք ունեն ընդունել այլ մարմինների կողմից ընդունվող կարգադրագրերի նկատմամբ գերակայություն ունեցող և պետության ամբողջ տարածքում գործող նորմատիվ իրավական ակտեր: Նրանց լիազորությունների և փոխհարաբերությունների համակարգն էլ ի վերջո կազմում է պետական կառավարման ձևի բովանդակությունը:

Իսկ ինչպես է տեղի ունենում պայմանական պետության գլխի և կառավարության հարաբերակցությունն ու փոխգործակցությունը: Դա կախված է հանրային իշխանության այս ինստիտուտներից յուրաքանչյուրի ձևավորման կարգից և նրան վե-

րապահված լիազորությունների շրջանակից ու բնույթից: Ժամանակակից համեմատական սահմանադրական իրավունքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գոյություն ունեն պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների կազմակերպման միշտապես ձևավորվում է համապետական ընտրությունների միջոցով, ժողովրդի կողմից տրված քվեով և դրա շնորհիվ հանդիսանում է ժողովրդավարական պետական կարգի առանցքային ինստիտուտը, որը հիմնվում է ժողովրդական ներկայացուցության սկզբունքի վրա: Դա է պատճառը, որ պետության գլուխը կամ կառավարությունն իրավական առումով որեւէ ազդեցություն չունեն խորհրդարանի ձևավորման վրա: Բացառություն է կազմում պետության գլխի կողմից երկպալատ խորհրդարանի վերին պալատի մասնակի ձևավորմը պետական կառավարման խառը ձև ունեցող որոշ պետություններում, սակայն դա չի ազդում ընդհանուր սկզբունքի վրա, քանի որ խորհրդարանի վերին պալատը համաժողովրդական ներկայա-

ցուցչության հիման վրա չի կազմավորվում, այլ սովորաբար հանդիսանում է պետության տարածքային սուբյեկտները ներկայացնող մարմին:

Հարկ է նշել, որ չունենալով խորհրդարանի ձևավորման վրա ներազելու իրավական լծակներ՝ պետության գլուխը պետական կառավարման պառամենտական և խառը ձևերի պայմաններում որոշակի, հիմնականում սահմանադրություն կանոնակարգված դեպքերում այդուհանդերձ կարող է արձակել խորհրդարանը և նշանակել արտահերթ ընտրություններ՝ դրանով իսկ որոշակիորեն ազդեցություն խորհրդարանի կողմից իր առաջնային մասնաւորի իրավանացման վրա:

Հարկ է, սակայն, նշել, որ խորհրդարանի արձակումը պետության գլխի կողմից պետական կառավարման պառամենտական և խառը կառավարման ձևերի դեպքում արտահայտում է պետական իշխանության մարմինների տարբեր ուժային դասավորությունը և ունի տարբեր քաղաքական շահառուներ: Մասնավորապես ի տարբերություն պետական կառավարման խառը ձևի, որտեղ պետության գլուխն իրավես տիրապետում է լուրջ իշխանական լիազորությունների և ունի քաղաքական մեծ կապիտալ, և հետևաբար նրա կողմից պառամենտի արձակումը որոշակիորեն պայմանափորված է սեփական քաղաքական սուբյեկտությամբ և քաղաքական ծրագրով. խորհրդարանական ձևի դեպքում խորհրդարանի արձակման նախաձեռնությունը գալիս է կառավարությունից, որը հենց խորհրդարանի արձակման շահառուն է, իսկ պետության գլխի դերը խորհրդարանի արձակման մեջ առավելապես խորհրդանշական-արարողակարգային է, քանի որ պետության գլուխը ազդեցիկ քաղաքական ֆիզուր չէ իշխանական հանակարգում և լոկ վավերացնում է կառավարության քաղաքական նախաձեռնությունը:

Որպես պետական կառավարման խառը ձևի պետություն՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությամբ ևս նախատեսված է պետության գլխի՝ նախագահի կողմից խորհրդարանի արձակման հնարավորությունը: Ընդ որում, նախարան 2005թ. սահմանադրական փոփոխությունները, նախագահի կողմից խորհրդարանն արձակելու լիազորությունը որևէ իրավական սահմանափակում չուներ և բացարձակապես հայեցողական բնույթ էր կրում¹: 2005թ. սահմանադրական փոփոխություններով նախագահի այս լիազորությունը դրվեց սահմանադրական կոնկրետ շրջանակներում. Սահմանադրության 74.1 հոդվածով հստակ սահմանվեցին այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում նախագահն իրավասու է արձակել

խորհրդարանն ու նշանակել արտահերթ խորհրդարանական ընտրությունները²: Այդ հիմքերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՀՀ նախագահի կողմից Ազգային ժողովի արձակումը դադարել է պետության գլխի ձեռքում միայն քաղաքական կոնյուկտորային գործիք լինելուց և նպատակադրված է օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների բնականոն գործունեությունն ապահովելու՝ նախագահի սահմանադրական պարտականության իրականացմանը, որը նախատեսված է գործող Սահմանադրության 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասով³:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխհարաբերություններում խորհրդարանն ունի համեմատաբար ամենակայուն կարգավիճակը:

Ինչ վերաբերում է պետության գլխի և կառավարության կազմավորմանը, ապա կարող են լինել մի շարք հնարավոր մոդելներ, որոնց տարբերակման հիմքը հիմնականում նշված սահմանադրական մարմինների ձևավորման գործընթացին խորհրդարանի մասնակցության ձևն է: Սոորությունների ներկայացված են այդ մոդելները:

1. *Պետության գլուխը և կառավարությունը՝ գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինը, կազմավորվում են առանց պառամենտի մասնակցության կամ նրա ոչ վճռորշ մասնակցությամբ:* Նման կառուցակարգը գործում է պետական կառավարման դրախտական ձևի պայմաններում, որի դրսորումն են հանդիսանում դրախտական միապետությունն ու նախագահական հանրապետությունը⁴: Վերջինս գործում է ԱՄՆ-ում, Մեքսիկայում, Բրազիլիայում, Բելառուսում, Ալժիրում և այլ երկրներում:

Պետության գլխի և գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի ձևավորմանը խորհրդարանի չմասնակցելը կամ սահմանափակ կերպով մասնակցելը պայմանափորված է նրանով, որ նախագահական հանրապետություններում բացի խորհրդարանից ժողովրդի կողմից տրված առաջնային մանդատի արդյունքում է ձևավորվում նաև պետության գլխի՝ նախագահի ինստիտուտը: Հետևաբար թե՛ պետության գլուխը և թե՛ խորհրդարանը քաղաքական պատասխանատվություն են կրում ժողովրդի առաջ: Ավելին՝ նախագահական հանրապետություններում պետության գլուխը հանդիսանում է կամ գործադիր իշխանության գլուխը, կամ Էական լիազորություններ ունի կառավարության գործունեությունը կանխորոշելու համար, ինչը փաստացի գրեթե նույն բանն է նշանակում: Դա է պատճառը, որ կառավարությունը քաղաքա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կան պատասխանատվություն է կրում պետության գլխի առջև:

Բնական է, որ այս պայմաններում, երբ առաջնային մասնատ ունեցող և ժողովրդի առաջ քաղաքական պատասխանատվություն կրող պետության գլուխը ղեկավարում է նաև գործադիր իշխանությունը կամ էական լիազորություններ ունի կառավարության գործունեությունը կանխորչելու համար, խորհրդարանը չունի իրավական լծակներ գործադիր իշխանության ձևավորմանը մասնակցելու համար, կամ այդ լծակները սահմանափակ են: Օրինակ, Ալմիրում պետության գլուխը՝ նախագահը, նշանակում և ազատում է կառավարության ղեկավարին և նախարարներին առանց այդ գործընթացում խորհրդարանի որևէ մասնակցության⁵: Մինչդեռ ԱՄՆ-ի նախագահական համակարգի պայմաններում նախագահը նշանակում է նախարարներին կոնֆերանսի վերին պալատի՝ սենատի համաձայնությամբ, սակայն սենատի կողմից վերահսկողության այս ձևը չի կրում քաղաքական բնույթը, քանի որ նախարարների նշանակումը կախված չէ կոնֆերանսի կամ նախագահի ընտրությունների արդյունքներից: Օրենսդիր մարմնի կողմից քննության են առնվում միայն նախագահի կողմից ներկայացված թեկնածուների մասնագիտական ունակություններն ու բարոյական նկարագիրը: Այսինքն՝ նախագահի կողմից առաջադրվող նախարարների թեկնածուների քաղաքական պատկանելությունը վճռական նշանակություն չունի սենատի համար, ավելին՝ ձևավորված ավանդույթի համաձայն՝ սենատը հիմնականում միշտ հաստատում է նախագահի ներկայացրած նախարարների թեկնածուներին նույնիսկ այն դեպքերում, երբ նախագահը և սենատի մեծամասնությունը ներկայացնում են տարբեր կուսակցությունները⁶:

Նախագահական հանրապետություններում գործադիր իշխանության վրա խորհրդարանի սահմանափակ ներազեցության սկզբունքից որոշ քացառություն է պառանձնութիւն կողմից պետության գլխին՝ նախագահին, իմայիշմենու ներկայացնելը (օրինակ՝ ԱՄՆ-ում), երբ նախագահը խախտում է տվյալ պետության սահմանադրությունը կամ օրենքները: Այդուհանդերձ իմայիշմենու ինստիտուտը որևէ կերպ չի խախտում դուախատական մոդելի պայմաններում պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխհարաբերությունների համակարգի հիմնական՝ քաղաքական, տրամադրությունը, քանի որ այս դեպքում պետության գլխին անվատահություն հայտնելը կարելի է համարել զուտ իրավական գործընթաց այն առումով, որ նախագահի պաշտոնանկության հարց է բարձա-

գում ոչ թե վերջինիս քաղաքականությանը հետ խորհրդարանի համաձայն չլինելու կամ պետության գլխին քաղաքական պատասխանատվություն կանչելու համար, այլ պաշտոնանկությունը կապված է նախագահի կողմից տվյալ պետության օրենսդրության խախտման հետ:

Այսպիսով, նախագահական կառավարման ձևի դեպքում պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխհարաբերակցության համակարգում իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը գործում է առավել հստակ, և պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների լիազորությունները սահմանված են առավել սպառիչ և կայուն կերպով, ինչը բույլ է տալիս հնարավորին չափ խուսափել իշխանության տարբեր թևերի լիազորությունների համբռնկնումից:

2. Կառավարությունը ձևավորվում է խորհրդանի կողմից, հետևաբար կառավարության կազմը կախված է խորհրդարանում ներկայացված քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունից և դրանով պայմանավորված՝ խորհրդարանի քաղաքական կամքից:

Այս մոդելն առկա է Մեծ Բրիտանիայում, Գերմանիայում, Սկանդինավյան պետություններում, Իտալիայում, Ճապոնիայում, Հնդկաստանում, Իսրայելում և այլն: Այս դեպքում կառավարության ձևավորումը (և նախագահի ընտրությունը, եթե նա ընտրովի է) իրականացվում է պառլամենտի մասնակցությամբ և նրա վերահսկողության ներքո: Եթե խորհրդարանը երկպալատ է, ապա գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմնի ձևավորման մեջ վճռական դեր է կատարում ստորին պալատը՝ ի դեմս այդտեղ ներկայացված խմբակցությունների:

Պառլամենտական կառավարման ձևի պայմաններում կառավարությունը՝ որպես գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմին, քաղաքական պատասխանատվություն է կրում խորհրդարանի առջև, որն իրավունք ունի պառլամենտական մեծամասնության որոշմամբ պաշտոնանկ անել նրան: Պառլամենտն է ընտրում նաև պետության գլխին, ինչպես, օրինակ, Իտալիայում, կամ մասնակցում է պետության գլխի ընտրությանը, ինչպես Գերմանիայում: Բոլոր դեպքերում կառավարման այս ձևի պայմաններում պետության գլուխը առաջնային մանդատ չունի և ունի ավելի ցածր լեգիտիմություն, քան պառլամենտը, որը խորհրդարանական համակարգում ունի առաջնային տեղ: Պետության գլխի նման կարգավիճակի հետևանքով է նաև, որ նա չունի պետական կառավարմանը մասնակցելու նշանակալից լծակներ. կառավարությունը

նը ձևավորվում է խորհրդարանի կողմից և քաղաքական պատասխանատվություն է կրում միայն խորհրդարանի առջև։ Միաժամանակ պաղլամենտի արձակումն ու արտահերթ ընտրությունը փաստացի վերահսկվում են կառավարության կողմից։ Օրինակ՝ Գերմանիայի Հիմնական օրենքի համաձայն՝ նախագահի ներկայացմանը խորհրդարանի ստորին պալատը՝ Բունդեսբազը, ձայների բացարձակ մեծամասնությամբ նշանակում է վարչապետին՝ կանցլերին, որն այնուհետև նշանակում է նախարարներին, ինչը ձևականորեն արվում է նախագահի առաջարկությամբ։ Բունդեսբազը ձայների միևնույն հարաբերակցությամբ իրավասու և անվտահություն հայտնել վարչապետին, որի դեպքում վարչապետի հետ հրաժարական է տալիս ամբողջ կառավարությունը։ Բունդեսբազը կարող է անվտահություն հայտնել նաև առանձին նախարարին։ Միևնույն ժամանակ Գերմանիայի նախագահը կարող է արձակել Բունդեսբազը՝ վերջինիս կողմից վարչապետ չնշանակելու, ինչպես նաև վարչապետի առաջարկով, եթե վարչապետի կողմից իր վստահության հարցը Բունդեսբազի առջև դնելու դեպքում վերջինիս կողմից իրեն անվտահություն է հայտնվում, սակայն նոր վարչապետ չի նշանակվում։⁸

Թեև Գերմանիայի պարագայում վարչապետը՝ կանցլերը, բավականին մեծ կշիռ ունի, ինչը երևում է նաև կառավարության ձևավորման մեջ նրա դերից, այդուհանդերձ ընդհանուր վերցրած՝ կառավարության ներառյալ վարչապետի նշանակման և պաշտոնանկության հարցերում առանցքային դեր ունի խորհրդարանը։

Պառլամենտական կառավարման ձևի մեջ այլ օրինակ է գործում Մեծ Բրիտանիայում, որտեղ ֆորմալ առումով վարչապետը և կառավարությունը ձևավորվում են ժառանգական միապետի կողմից, սակայն սահմանադրական ստվորությունունում միապետը պարտավոր է վարչապետ նշանակել խորհրդարանի ստորին պալատ՝ Համայնքների պալատի ընտրություններում ընտրողների ճայների մեծամասնությունն ստացած կուսակցության լիդերին, իսկ եթե ընտրություններում որևէ քաղաքական ուժ մեծամասնություն չի ստանում, ինչպես տեղի ունեցավ 2010թ., ապա միապետը Համայնքների պալատ անցած կուսակցությունների առաջնորդների հետ անցկացնում է խորհրդակցություն և նրանց առաջարկների հիմնա վրա նշանակում է վարչապետ, իսկ վերջինիս առաջարկությամբ նշանակում է նախարարներին։ Կուլիցիոն կառավարության ձևավորման անհրաժեշտության պարագայում միապետը պետք է հաշվի նստի միջկուսակ-

ցական պայմանավորվածությունների և համաձայնությունների հետ, քանի որ ամեն դեպքում միապետի կողմից ձևավորված կառավարությունը՝ վարչապետի գլխավորությամբ, պետք է Համայնքների պալատին ներկայացնի իր գործունեության ծրագիրը, որը խորհրդարանի կողմից շհաստավելու դեպքում կառավարությունը հրաժարական է տալիս։ Համայնքների պալատը կարող է նաև անվստահություն հայտնել կառավարությանը նրա գործունեության ընթացքում։

Վերոշարադրյալի լույսի ներքո հարկ է նշել, որ ՀՀ սահմանադրության բարեփոխումների նախագծով առաջարկվում է անցնել կառավարության ձևավորման՝ պառլամաննետական ձևին հատուկ մեխանիզմին և տրամադրանությանը։ Մասնավորապես Նախագծի 148-րդ հոդվածի համաձայն՝ Նախագահը վարչապետ է նշանակում խորհրդարանում մեծամասնություն ունեցող խմբակցության դեկալարին, որի առաջարկությամբ նշանակում է փոխարչապետներին և նախարարներին։ Նախագծի 149-րդ հոդվածի համաձայն՝ Կառավարությունն Ազգային ժողովի հաստատմանն է ներկայացնում իր գործունեության ծրագիրը, որը եթե չի հաստատվում խորհրդարանի կողմից, կառավարությունը հրաժարական է տալիս։ Այսպիսով, կառավարության ձևավորման հարցում ՀՀ նախագահը, ըստ Նախագծի, ունենալու է խորհրդանշական, իսկ Ազգային ժողովը՝ իրական և բացահիկ մասնակցություն։ Այս կառուցակարգը պառլամենտական կառավարման ձևի տիպիկ դրսերում է։

Այսպիսով, կարելի է ասել, որ պառլամենտական մոդելի դեպքում պետական իշխանության բարձագույն մարմիններն ավելի փոխկապակցված են, քան դուախատական կամ խառը կառուցակարգերի պարագայում։ Խորհրդարանը հանդես է գալիս է որպես համակարգաստեղծ մարմին, քանի որ իշխանության մեջայալ ճյուղների բարձրագույն մարմինները ձևավորվում են խորհրդարանի կողմից։ Այս հանգամանքը որոշակի ինաստով ավելի մեծ կայունություն է հաղորդում պառլամենտական համակարգին, քանի որ կառավարման այս ձևի պարագայում սահմանադրական կամ կառավարման ճգնաժամերը քիչ հավանական են՝ հաշվի առնելով, որ առկա է առաջնային մանդատ ունեցող միայն մեկ մարմին՝ խորհրդարանը, որն առաջնություն ունի պետական իշխանության մյուս բարձրագույն մարմինների նկատմամբ և հիրավի ունի համակարգաստեղծ քննություն։ Դա հնարավորություն է տալիս խորհրդարանին, որը համամասնորեն ներկայացնում է հասարակության տարբեր շերտերի շահերը, սահմանադրական ճանապարհով կար-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

գավորել գործադիր իշխանության հետ հակասությունները, հանդես գալ սահմանադրակարգի և հասարակական համերաշխության յուրօրինակ երաշխավորի դերում, նպաստել քափանցիկ կառավարմանը: Ի տարրերություն խորհրդարանական կառավարման ձևի՝ դրայիստական կամ խառը կառավարման ձևերի ժամանակ առաջնային մասնատ ունեցող հանրային իշխանության մեջից ավելի մարմինների պայմաններում նրանց միջև անխուսափելիորեն սկսվում է մրցակցություն, որը ոչ միշտ է ունենում կառուցղական և պետականամետ բնույթ: Արդյունքում դժվարանում է օրենսդիր և գործադիր իշխանության մարմինների բնականոն գործունեությունն ու փոխգործակցությունը, հաճախակիանում են սահմանադրական ճգնաժամերը, երբ խորհրդարան-կառավարություն և/կամ պետության գլուխ հակամարտության հետևանքով պարակիացվում է պետական համակարգի գործունեությունը, ինչը շատ դեպքերում հանգեցնում է հակամարտության ոչ սահմանադրական, ուժային լուծման:

3. Կառավարության կազմակորմանը մասնակցում են թե՛ խորհրդարանը՝ որպես քարձրագույն ներկայացուցական մարմին, թե՛ պետության գլուխը: Վերջիններիս քաղաքական որոշման արդյունքում է տեղի ունենում կառավարության հրաժարականը:

Պետական իշխանության քարձրագույն մարմինների ձևավորման այս կարգն առկա է պետական կառավարման այսպես կոչված խառը ձևում: Վերջինս գործում է Ֆրանսիայում, Ավստրիայում, Պակիստանում, Ռուսաստանում, Հայաստանում, Ռուսականական և այլուր: Այս մողելն իր մեջ ներառում է առաջին երկու կառուցղակարգերի հիմնական գծերը: Պետության գլուխը և պառակմենտը ձևավորվում են միմյանցից անկախ և, որպես կանոն, համապետական ընտրությունների միջոցով: Կառավարությունը նշանակվում է պետության գլխի կողմից, սակայն խորհրդարանի որոշակի մասնակցությամբ: Դա նշանակում է, որ պետության գլուխը լայն լիազորություններ ունի նաև կառավարության նկատմամբ և հնարավորություն ունի ուղղորդելու կառավարության՝ որպես գործադիր իշխանության հանրապետական մարմնի գործունեությունը: Խառը մողելի պարագայում գործող այս կարգը բնորոշ է առավելապես դրայիստական-նախագահական կառավարման ձևին: Կառավարությունը կրում է երկակի քաղաքական պատասխանատվություն պետության գլխի և խորհրդարանի առջև, որը կարող է անվատահություն հայտնելու միջոցով պաշտոնանկ անել նրան:

Խորհրդարանի առջև քաղաքական պատասխանատվությունը պառակմենտական կառավարման ձևի հատկանիշներից է, որը փոխառվել և ներառվել է պետական կառավարման խառը ձևի համակարգում: Խառը մողելի պետություններում գործում է նաև պետության գլխին իմպիչմենտի կարգով պաշտոնանկ անելու ինստիտուտը:

Պետական կառավարման խառը ձևի դասական օրինակ է Ֆրանսիան: Այստեղ նախագահն ինքնուրույն նշանակում է վարչապետին և նախարարներին՝ սակայն հաշվի առնելով Ֆրանսիայի խորհրդարանում առկա քաղաքական ուժերի դասավորվածությունը, քանի որ կառավարությունը պետք է խորհրդարանին ներկայացնի իր գործունեության ծրագիրը, որը խորհրդարանի կողմից շիատավում դեպքում կառավարությունը հրաժարական է տալիս: Հետևաբար Ֆրանսիայում կառավարության քաղաքական և անձնական կազմը, գործունեության ծրագիրը համաձայնեցվում են պետության գլխի և խորհրդարանի կողմից: Նմանատիչ ընթացակարգ է նախատեսված նաև պետական կառավարման խառը ձև ունեցող Հայաստանում¹²:

Պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխարարերությունների բոլոր մողելների պարագայում պետական ինստիտուտների համաձայնեցված գործունեությունն ու փոխգործակցությունն անհրաժեշտ են պետության առջև դրված խնդիրների բարեհաջող լուծման և պետական ծրագրերի կյանքի կոչման համար:

Պետական իշխանության մարմինների համաձայնեցված գործունեության վրա հաճախ ազդում են նրանց միջև առաջացող կոնֆլիկտները, որոնք ունեն ինսլեյշն նախադրյալները.

1. Պետական իշխանության մարմիններն ունեն առաջնային մանդատ, ընտրվում են ժողովրդի կողմից, հետևաբար գոնե ձևավորման առումով միմյանցից անկախ են: Այս իրավիճակն առկա է դրայիստական-նախագահական և խառը ձևերում, որտեղ, ինչպես վերը նշեց, առաջնային մանդատ ունեն խորհրդարանը և պետության գլուխը: Այդպիսի պետություններից է Հայաստանը:

2. Ընտրություններին (ակտիվ և պասիվ ընտրական իրավունքի կարգով) մասնակցում են ինչպես քաղաքացիները, այնպես էլ տարբեր քաղաքական ուժեր՝ կուսակցություններ, դաշինքներ, նախաձեռնություններ, որոնք ունեն պետական քաղաքականության միմյանցից տարբերվող ծրագրեր ու տեսականներ և ներկայացնում են հասարակության տարբեր շերտերի շահեր:

3. Պետական իշխանության բարձրագույն

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մարմինների համակարգում բացակայում է աստիճանակարգությունը:

4. Իշխանությունների տարածատման սկզբունքը բավարար չափով հստակեցված չէ, ինչի արդյունքում իշխանությունների թևերի լիազորություններն ամբողջությամբ տարանջատված չեն: Մասնավորապես շատ պետությունների սահմանադրություններում, այդ բվում՝ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրությունում, պետության գլխի, խորհրդարանի և կառավարության շատ լիազորություններ հստակ սահմանված չեն, հաճախ համընկնում են, ինչը բնականորեն ստեղծում է նաև նոր լիազորությունների ձեռքբերման և, հետևաբար, քաղաքական ազդեցության մեծացման համար պայքար իշխանության տարրեր թևերի և մարմինների միջև: Հատկանշական է, որ ՀՀ սահմանադրական փոփոխությունների նախագծով փորձ է արվել հնարավորին չափ հստակեցնել սահմանադրական մարմիններից յուրաքանչյուրի իրավասության շրջանակը, երաշխավորել գործառույթ-ինստիտուտ-լիազորություն շղթայի ներդաշնակությունը, իշխանության մարմինների գործառութային, հակակռող և զապող լիազորությունների հաշվեկշռվածությունը, ամրապնդել իշխանության տարրեր ճյուղերի պատշաճ գործունակությունը և գործառութային անկախությունը: Մահմանադրական նման կարգավորման պարագայում բնականորեն նվազում է նաև պետական իշխանության մարմինների միջև կոնֆլիկտների առաջացման հավանականությունը:

5. Օրենսդրությամբ կարգավորված չեն պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների լիազորություններն այն դեպքերում, եթե պետական համակարգը նոր է ձևավորվում կամ վերակազմակերպվում է:

Ինչ վերաբերում է կոնֆլիկտի պատճառներին, դրանք կարող են լինել հետևյալը՝

1. Կուսակցությունների քաղաքական ծրագրերի եական տարրերությունները և հակասությունները և դրանցով պայմանավորված՝ պաղամենութական խմբակցությունների կողմից կառավարությանը և պետության գլխին էապես տարրեր քաղաքական պահանջների ներկայացումը.

2. պետության քաղաքականության իրականացման մեջ խոշոր թերացումները՝ ներառյալ պետական իշխանության չարաշահման փաստերը (պետության միջոցների վատնումը, կոռուպցիան և այլն), անվտանգության, սոցիալ-տնտեսական զարգացման, հանցավորության դեմ պաքարի ոլորտներում ձեռնարկվող միջոցների անարդյունավետությունը, ծախսատար և երկարատև ռազ-

մական գործողությունները.

3. պաղամենության կառավարության քաղաքական կազմի անկայունությունը.

4. քաղաքական առաջնորդների անձնական հավակնությունները.

5. քաղաքական ընդդիմության գործողությունները.

Պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների միջև հակամարտությունների գարգաման և լուծման ուղիները պայմանավորված են այն հանգամանքով, թե այս հարցում պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների համար ինչպիսի լիազորություններ և հնարավորություններ են նախատեսված տվյալ պետության սահմանադրությամբ և օրենքներով, ինչպես նաև իրավական և քաղաքական մշակույթի ինչպիսի մակարդակ ունի հասարակությունը:

Սրանից բխում է, որ պետական իշխանության մարմինների միջև կոնֆլիկտները կարող են զարգանալ և լուծվել ինչպես սահմանադրական, այնպես էլ արտասահմանադրական մակարդակներում:

Պետական իշխանության մարմինների փոխհարաբերությունների դուալիստական մոդելում հակամարտության ամենահավանական կողմեր են հանդիսանում պետության գլուխը (որը միաժամանակ դեյտակ է յուրեւ կամ դեյտակ գլուխիր իշխանության բարձրագույն մարմինն է) և պաղամենությունը: Խորհրդարանի և պետության գլխի փոխհարաբերությունների վրա մշտական ազդեցություն են գործում կուսակցությունները: Նման պայմաններում պետական իշխանության նշված մարմինների միջև փոխհարաբերությունները կարող են բնորոշվել «նախագահական ռեժիմ» կամ «անջատ կառավարման ռեժիմ» կատեգորիաներով¹³:

Նախագահական ռեժիմի պայմաններում պետության գլուխը վայելում է խորհրդարանական իշխանության մեծամասնության վատահությունը, քանզի թե՛ պետության գլուխը և թե՛ խորհրդարանական մեծամասնությունը պատկանում են միևնույն կուսակցությանը: Այս կառուցակարգի պայմաններում կոնֆլիկտը խորհրդարանի և պետության գլխի միջև հավանական է, սակայն դրա թեժացումը՝ թիւ հնարավոր:

Անջատ կառավարման ռեժիմի պարագայում պետության գլուխը և օրենսդիր գործունեությունը կանխորշող խորհրդարանական մեծամասնությունը պատկանում են տարրեր կուսակցությունների և ունեն քաղաքական տարրեր ծրագրեր, ինչը պաքարտ հող է ստեղծում հակասությունների առաջացման համար: Նման իրավիճակ է այժմ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՄՆ-ում, որտեղ խորհրդարանում մեծամասնություն ունեն Հանրապետական կուսակցության ներկայացուցիչները, մինչդեռ նախագահը Դեմոկրատական կուսակցությունից է: Եթե այս պայմաններում առաջանում է կոնֆլիկտ, ապա դրա լուծման ուղիներն են՝¹ 1. կոնֆլիկտի կարգավորման համաձայնումը բարձրագույն դատական ատյանին, օրինակ՝ Բարձրագույն կամ Սահմանադրական դատարանին¹⁴: 2. կոնֆլիկտի մասնակիցների ուղղակի բախումը, որը կարող է դրսևովել պետության գլխին իմաստության հայտարարելու, նրան օրինական կամ ապօրինի ձևով պաշտոնից հեռացնելու, պետության գլխի կողմից խորհրդարանն արձակելու (ինչը դրամատիկական մոդելի պայմաններում նույնպես կարող է լինել ապօրինի) ձևերով:

Պառամենտական կառավարման ձևի կամ մոդելի դեպքում առավել հաճախ կոնֆլիկտ է առաջանում կառավարության և խորհրդարանի միջև: Կոնֆլիկտի պատճառ կարող են լինել նաև պետական քաղաքականության իրականացման հարցում հակասությունները: Կառավարության և խորհրդարանի հակամարտության դեպքում հաշտարարի դերում հանդես է գալիս պետության գլուխը (Վերջինս խորհրդարանի խոսնակի կամ խորհրդարանի երկարաւատ լինելու դեպքում՝ պալատների խոսնակների հետ խորհրդակցելուց հետո արձակում է խորհրդարանն ու նշանակում արտահերթ պառամենտական ընտրությունները), ինչպես նաև դատական իշխանության բարձրագույն մարմինները (կոնֆլիկտի դեպքում վերջիններս իրավունք ունեն որոշում ընդունել կոնֆլիկտի կողմերից մեկի օգտին): Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ ՀՀ սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծը պետության գլխի՝նախագահի՝ Ազգային ժողովն արձակելու լիազորություն չի նախատեսում: Նույնը վերաբերում է նաև կառավարությանը և վարչապետին: Օրենսդիր և գործադիր իշխանության միջև հակասությունը, ըստ Նախագծի 148-րդ և 151-րդ հոդվածների, Ազգային ժողովի՝ իրավունքի ուժով արձակմամբ է լուծվում կառավարության կազմը կամ կառավարության գործունեության ծրագիրը չհաստատելու դեպքերում¹⁵: Ինչ վերաբերում է բարձրագույն դատական մարմնի կողմից օրենտիր և գործադիր իշխանության միջև կոնֆլիկտի դեպքում միջամտության իրականացմանը, ապա Նախագծի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսվում է Սահմանադրական դատարանի լիազորությունը՝ քննություն իրականացնել և որոշում ընդունել սահմանադրական մարմինների լիազորությունների վերաբերյալ գործերով¹⁶: Այս գործիքի նախատեսումը Նախագծում միտքած

է ուժեղացնել ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ որպես սահմանադրական արդարադատության բարձրագույն մարմնի կարգավիճակը նոր՝ խորհրդարանական կառավարման ձևի պայմաններում և իշխանության թերի միջև կոնֆլիկտների դեպքում Սահմանադրական դատարանին վերապահել դատական արքիտրի գործառույթ, ինչը ողջունելի իրավակարգավորում է:

Խորհրդարանական կառավարման դեպքում օրենսդիր և գործադիր իշխանության միջև կոնֆլիկտի նախականիման միջոց կարող է լինել խորհրդարանի և կառավարության միջև կուսակցական հիմքի վրա փոխգործակցության տարրեր ռեժիմների հաստատումը:

Իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխագործակցության պառամենտական ռեժիմը հիմնվում է քազմակուսակցական խորհրդարանի (ընդ որում, խորհրդարանում ոչ մի կուսակցություն չունի քացարձակ մեծամասնություն) և որպես հետևանք կուսակցիոն կառավարության վրա: Կոնֆլիկտի առաջացման հիմնապատճառը խորհրդարանական խմբակցությունների և կառավարության քաղաքական ու անձնական կազմի անկայունությունն է: Զաղաքական կուրսի սահմանման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել և համարել կուսակցիոն կառավարության մաս կազմող խմբակցությունների միմյանցից տարրերվող ծրագրերը: Կոնֆլիկտն առավել հաճախ ավարտվում է կառավարության կազմի փոփոխությամբ՝ ի կատարումն խորհրդարանական տարրեր քաղաքական ուժերի միջև կայացած համաձայնության արդյունքում ձևավորված խորհրդարանական մեծամասնության քաղաքական կամքի: Պառամենտական ռեժիմի երկարաւատ գործողության օրինակ են հանդիսանում Իսրայելը, Իտալիան մինչև 1993թ.:

Հաշվի առնելով խորհրդարանական կառավարմամբ տարրեր պետությունների փորձը, այդ թվում՝ մասնավորապես կայուն խորհրդարանական մեծամասնության քացակայության պայմաններում ձևավորված կուսակցիոն կառավարությունների կարճ «կյանքը» և դրա հետևանքով առաջացնող քաղաքական անկայունությունը՝ ՀՀ սահմանադրական բարեփոխումների նախագծում տեղ է գտել կայուն խորհրդարանական մեծամասնության սկզբունքը, որի համաձայն՝ խորհրդարանում պարտադիր պետք է առկա լինի քաղաքական խմբակցություն, որն ունենա քացարձակ մեծամասնություն: Այս սկզբունքի իրացման սահմանադրական մեխանիզմները նախատեսված են Նախագծում, իսկ ընթացակարգային մանրամաս-

ները, համաձայն Նախագծի, պետք է կարգավորվեն ընտրական օրենսգրքով¹⁷: Փաստորեն Նախագծով նախատեսված է այնպիսի իրավակարգավորում, որը կրացարի պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխգործակցության պառամենտական ռեժիմի կիրառումը Հայաստանում և հիմքեր կատեղծի Հայաստանում խորհրդարանի և կառավարության փոխգործակցության մեծամասնական ռեժիմի կայացման համար, որի մասին կիսումի հաջորդիվ: Այդպիսով փորձ է արվում սահմանադրական հիմքեր ստեղծել, որպեսզի խորհրդարանի և կառավարության միջև հնարավոր հակասությունները չազբեն սահմանադրական կայունության վրա, քանի որ միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ խորհրդարանական կառավարման ձևունեցող տարրեր պետություններում և մասնավորապես Խոտակայում խորհրդարան - կառավարություն հակասությունների արդյունքում ոչ ստարի կուպիցիոն կառավարությունների հաճախակի փոփոխությունները բացասաբար են ազդում պետության զարգացման, ներքին համերաշխության և ընդհանրապես պետության կառավարելության մակարդակի վրա: Այդ է պատճառը, որ հենց Խոտական իրաժարվել է խորհրդարանի և կառավարության փոխհարաբերության պառամենտական ռեժիմից՝ 2015թ. իր ընտրական օրենսդրության մեջ ամրագրելով կայուն խորհրդարանական մեծամասնության ինստիտուտը: Պառամենտական ռեժիմը, սակայն, շարունակում է գործել մի շարք խորհրդանական պետություններում, օրինակ՝ Գերմանիայում¹⁸:

Խորհրդարանի և կառավարության համագործակցության մեծամասնական ռեժիմի դեպքում կուսակցություններից մեկը կամ դաշինքը խորհրդարանում ստանում է բացարձակ մեծամասնություն և ձևավորում է միակուսակցական կառավարություն (իշխող կուսակցության կամ կայուն խորհրդարանական մեծամասնության սկզբունք): Փոխգործակցության այս ռեժիմը հիմնվում է երկրեւո կամ երկկուսակցական քաղաքական համակարգի վրա և որպես կանոն ապահովում է կառավարության կազմի կայունությունը: Մեծամասնական ռեժիմը հիմնականում բույլ է տալիս խուսափել կոնֆլիկտներից օրենսդիր և գործադիր իշխանության միջև, իսկ կոնֆլիկտի դեպքում մեծամասամբ «հաղողություն» է դուրս գալիս գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինը, քանզի խորհրդարանը, ունենալով կառավարությանն անվստահություն հայտնելու իրավունք, հազվադեպ է դա անում: Կոնֆլիկտի դեպքում, որպես այլընտրանքային տարրերակ, հնարավոր է նաև

կառավարության նախաձեռնությամբ պատվամնետի արձակումը և արտահերթ ընտրությունների նշանակումը: Քանի որ մեծամասնական ռեժիմի դեպքում քե՛ կառավարությունը և քե՛ խորհրդարանական մեծամասնությունը ներկայացնում են միևնույն կուսակցությունը կամ դաշինքը, կոնֆլիկտի պարագայում քաղաքական հաշտարարի դերում փաստացի հանդես են գալիս հենց կուսակցությունը կամ դաշինքը, որը որոշում է ընդունում հականարտության կողմերից մեկի օգտին՝ իր դիրքորոշման հիմքում դնելով նաև կուսակցական կարգապահությունը և իշխող կուսակցության կամ դաշինքի քաղաքական շահերը:

Մինչև վերջերս մեծամասնական ռեժիմի կայուն գործունեության օրինակ էր հանդիսանում պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների վեսթմինսթրյան կամ բրիտանական համակարգը: Բրիտանական համակարգը հիմնվում է միամանդատ մեծամասնական ընտրակարգի վրա և աչքի է ընկնում նրանով, որ պառամենտական մեծամասնությունը վերահսկում են երկու խոշորագույն կուսակցությունները՝ Պահպանողական կամ Լեյքորիստական: Նշված կուսակցություններից մեկը, որպես կանոն, ձեռք է բերում բացարձակ մեծամասնություն խորհրդարանում և ինքնուրույն կերպով ձևավորում է կառավարություն, ինչը բույլ է տալիս նրան իրականացնել միասնական պետական քաղաքականություն՝ հիմք ընդունելով իր նախընտրական քաղաքական ծրագիրը:

Մեծ Բրիտանիայում խորհրդարանի և կառավարության միջև հարաբերություններն արտաքուստ բավական կայուն են, կառուցղական, սակայն գուրկ չեն հակասություններից:

Այս համատերաստում հետաքրքրություն է ներկայացնում բրիտանական պառամենտական իրավունքում օգտագործվող, այսպես կոչված, «կախված պառամենտի» (hung parliament) հասկացությունը: Այս եզրույթը վերաբերում է խորհրդարանում այնպիսի իրավիճակին, երբ խորհրդարանում ներկայացված քաղաքական կուսակցություններից և ոչ մեկն ընտրությունների արդյունքներով չունի բացարձակ մեծամասնություն: Դա նշանակում է, որ կառավարությունը կարող է ձևավորվել կամ մի քանի խորհրդարանական խմբակցությունների միջև կայացած համաձայնությամբ՝ կուլիցիոն սկզբունքով, կամ միակուսակցական հիմքով՝ խորհրդարանական փորբամասնության աջակցությամբ: Երկու դեպքում էլ բրիտանական համակարգի համար դա նշանակում է անկայունություն խորհրդարանի և կառավարության հարաբերություններում և դժվարություն իշխանության օրենս-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դիր և գործադիր թերքի միջև կոնֆլիկտների կարգավորման հարցում: Իրավիճակն էլ ավելի է բարդանում, եթե հաշվի առնենք, որ բրիտանական երկուսակցական համակարգն աստիճանաբար փոխակերպվում է բազմակուսակցական համակարգի՝ մի քանի գերիշխող կուսակցություններով²¹: «Կախված պաղամենտի» ամենաբարձ օրինակը 2010թ. Անգլիական համայնքների պալատի ընտրությունների արդյունքում ձևավորված խորհրդարանն է, որտեղ Պահպանողական և Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունները չունեն մեծամասնություն և ձևավորել են կուպիդոն կառավարություն:

Պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների փոխահարաբերակցության խառը ձևի պայմաններում, ինչպես, օրինակ, Ֆրանսիայում և Հայաստանում, կոնֆլիկտներում ներգրավված է երեք կողմ՝ խորհրդարանը, կառավարությունը և պետության գլուխը: Հնարավոր բախման համար լրացուցիչ նախադրյալ է ստեղծում «համակեցության ռեժիմը», երբ խորհրդարանական մեծամասնությունը չի աջակցում պետության գլխի կողմից վարվող բաղաքանությանը (Ժ. Շիրակի, Վ. Ժիսլար Դեստենի նախագահությունը Ֆրանսիայում): Կոնֆլիկտի առարկա են հանդիսանում ձևավորվող կառավարության բաղաքանական և անձնական կազմը, կառավարության բաղաքանական ծրագիրը, որը պետք է հաստատվի խորհրդարանի կողմից, պետական բաղաքանության հիմնական ուղղությունները և կոնկրետ միջոցառումները, որոնք պետք է իրականացվեն նախագահի և կառավարության կողմից համատեղ: Այսպես, 1958թ.-ին Ալժիրի հարցի լուծման կապակցությամբ հակասություն առաջացավ նախագահ Դե Գոյի և խորհրդարանում ներկայացված բաղաքանական կուսակցությունների միջև:

Ինչպիսին կարող են լինել պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների միջև կոնֆլիկտի լուծման ուղիները կառավարման խառը ձևի պայմաններում: Նախ՝ պետության գլուխը կարող է ուժային, սակայն օրինական կերպով ճնշում գործադրել խորհրդարանի նկատմամբ՝ 1. արձակել խորհրդարանը կամ վերջինիս երկարաւատ լինելու դեպքում՝ խորհրդարանի ստորին պալատը, 2. խորհրդարանի հետ վեճի առարկա հարցը դնել հանրաքվեի կամ հանրաքվեի դնել պետության գլխին՝ նախագահին լրացուցիչ լիազորությունների տրամադրման հարցը, 3. ծայրահեղ դեպքում հայտարարել արտակարգ դրություն (ճիշտ է, արտակարգ դրության ժամանակ խորհրդարանը չի կարող արձակվել, սակայն խառը կառավարման ձևի

պայմաններում արտակարգ դրության ժամանակ խորհրդարանը հիմնականում իրավունք չունի չեղարկել նախագահի կողմից ընդունվող իրավական ակտերը): Բացի թվարկված համեմատարար ուսումնական միջոցներից, նախագահը կարող է փորձել համաձայնության գալ խորհրդարանի հետ կառավարության կազմի որոշման և ներքին քաղաքականության հարցերում: Կոնֆլիկտային իրավիճակի հարթմանը կարող է նպաստել նաև պետական քաղաքականության ոլորտների և ուղղությունների ոչ փորձական քաղաքանության գլխի և կառավարության միջև:

Թվում է, որ ժամանակակից պետությունների մեծ մասը, որոնք ունեն կառավարման պաղամենտական կամ խառը ձևեր, ձգտում են խուսափել պաղամենտարիզմի ծայրահեղ դրսերումներից, երբ խորհրդարանի և կառավարության փոխհարաբերությունների բնույթը որոշվում է խորհրդարանում ներկայացված բազմաթիվ խմբակցությունների կամայականությամբ: Պետությունները ձգտում են չեզոքացնել պաղամենտարիզմի բացասական կողմերը, ինչը հանգեցնում է բազմակուսակցական համակարգի ձևավորմանը՝ մեկ կամ մի քանի գերիշխող կուսակցություններով: Նշված համակարգը նպատակային կերպով ստեղծվում է բաղաքանական կուսակցությունների ձևավորումն ու գործունեությունը, ընտրություններին դրանց մասնակցությունը կարգավորող օրենսդրության մեջ փոփոխությունների կատարմամբ: Այդպիսի բաղաքանական համակարգի ստեղծմանն են միտված մասնավորապես սահմանադրական բարեփոխումները Հայաստանում, որոնց հիմնական նպատակներից մեկը, համաձայն Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի, նաև արդյունավետորեն գործող երկըներ բաղաքանական համակարգի ստեղծումն է: Պետությունները նաև օրենսդրական և վարչական միջոցներով բաղաքանական դաշտից և պետական կառավարումից հեռացնում են այն բաղաքանական կազմակերպություններին, որոնք ունեն ծայրահեղական և արմատական ընդդիմադիր ուղղվածություն, սահմանափակում են բաղաքացիների բաղաքանական ազատությունները, ընդունում հակածայրահեղական օրենսդրություն, օրենսդրությամբ սահմանում են կուսակցությունների՝ խորհրդարան անցնելու համար ընտրողների ծայների նվազագույն քանակը, օրենսդրուեն արգելում են որոշակի բաղաքանական գաղափարախոսությունների տարածումը:

Ժամանակակից պետություններում գործում են պաղամենտի առջև կառավարությանը բաղաքանական պատասխանատվության կանչելու սահ-

մանափակումներ («կոնստրուկտիվ» անվատահության քվեն Գերմանիայում²², կառավարության քաղաքական ծրագրի հաստատումը խորհրդարանի կողմից, պետության գլխի իրավունքը ժամկետից շուտ արձակելու խորհրդարանը Ֆրանսիայում և Հայաստանում, խորհրդարանի անվատահության քվեի հաստատումը պետության գլխի կողմից Ռուսաստանում և այլն): Խորհրդարանի, կառավարության և պետության գլխի միջև հակամարտությունների կանխարգելման գործիք է հանդիսանում նաև պետության ընտրական համակարգի բարեփոխումը, որը կարող է ուղղված լինել խորհրդարանի և կառավարության կուսակցական կազմի կայունացմանը: Այսպես, Խորհրդական 1993, 2005 և 2015թ., Ֆրանսիայում 1986թ.-ին տեղի է ունեցել ընտրական համակարգի բարեփոխումը: Ընտրական համակարգի բարեփոխումներ պարբերաբար կատարվում են նաև մեր երկրում: Մասնավորապես Սահմանադրական բարեփոխումների նախագծով նախատեսվում է անցում կատարել Ազգային ժողովի ընտրությունների համամասնական ընտրակարգի²⁴:

Մի շարք ժամանակակից հետազոտողներ առանձնացնում են նաև կառավարման սուլավերնախագահական ձևը, որը քննարկվող համատերստում դիտարկվում է որպես անկառավարելի պառլամենտական ռեժիմի հակապատկեր: Արտաքուստ կառավարման այս ձևը կարող է լինել դուլիստական (նախագահական) կամ խառը: Փաստորեն, պետության գլուխը իր ձեռքում է կենտրոնացնում և գործադիր, և օրենսդիր իշխանությունը, ինչպես նաև վերահսկողություն է իրականացնում դատական համակարգի նկատմամբ: Բացարձակ միապետության նման պետության գլուխը սուլավերնախագահական հանրապետությունում լիովին իրավաչափ, օրենսդրությամբ նախատեսված լիազորությունների միջոցով վերահսկում է պետական իշխանության բոլոր երեք թերթը: Պետության գլուխն օրինական ճանապարհով ստեղծված փաստացի միակուսակցական համակարգի միջոցով վերահսկում է խորհրդարանի քաղաքական կազմը և գործունեությունը: Այսպիսով բարձրագույն օրենսդիր մարմինը գրկվում է ինքնուրույն քաղաքական որոշումներ կայացնելու հնարավորությունից, իսկ խորհրդարանական խմբակցությունները հնարավորություն չեն ունենում ներազել պետական քաղաքականության իրականացման վրա և վերահսկել իշխանության մյուս թերթի գործունեությունը: Առաջին հայացքից այս կառավարման ձևի պարագայում կոնֆլիկտների առաջացման հնարավորությունը պառլամենտի և պետական իշխա-

նության մյուս մարմինների միջև հասցվում է նվազագույնի: Սակայն, եթե սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակը երկրում անկայուն է, հնարավոր կոնֆլիկտների աղբյուր են դառնում հակասությունները վարող պետական քաղաքականության և հանրային շահերի միջև: Սուլավերնախագահական են համարվում Քրազիլիան, որոշ հետազոտողների կարծիքով՝ Ռուսաստանը և այլն:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է նշել, որ պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների միջև կոնֆլիկտների կարգավորման մեխանիզմների սահմանադրաբարավական ամրագրումը կարևոր, բայց միևնույն ժամանակ ոչ բավարար պայման է պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների բնականոն և ներդաշնակ գործունեության ապահովման և կոնֆլիկտների նախականիման և կանխման համար: Ոչ պակաս կարևոր են նաև հասարակության իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի մակարդակը, տվյալ պետության սահմանադրականության ավանդույթները, հասարակական այնպիսի ինստիտուտների կայացածությունը, ինչպիսիք են մասնավոր սեփականությունը, քաղաքական կուսակցությունները, հասարակական կազմակերպությունները, արհեստակցական միությունները և այլն, ինչպես նաև հասարակության և պետության սոցիալ-տնտեսական բարվարկությունը:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

- ¹ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, 1995թ.՝ առանց փոփոխությունների, հոդվ. 55, կետ 3:
- ² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, 1995թ.՝ 2005թ. կատարված փոփոխություններով, հոդվ. 74.1:
- ³ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, 1995թ.՝ 2005թ. կատարված փոփոխություններով, հոդվ. 49, մաս 2:
- ⁴ Քանի որ այս հոդվածի դիտանկյունում են գտնվում պետական իշխանության մարմինների փոխահարաբերությունները ժողովրդավարական կառավարման ձևերի պայմաններում, այստեղ խոսք կզնա դրախտական կառավարման ձևի նախագահական տարատեսակի մասին:
- ⁵ Տե՛ս Ալժիրի Ժողովրդական Հանրապետության Սահմանադրություն, 1996թ., հոդվ. 77, մաս 1, կետ 5, հոդվ. 79, մաս 1:
- ⁶ Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран/ под ред. А. В. Малько, Москва, 2004, с. 213.
- ⁷ Տե՛ս Основной закон ФРГ, 1949 г., ст. 63-64.
- ⁸ Տե՛ս Основной закон ФРГ, 1949 г., ст. 63, 67, часть 1, 68.
- ⁹ Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран/ под ред. А. В. Малько, Москва, 2004, с. 230; Конституционное право зарубежных стран/ В. Е. Чиркин, Москва, 1997, с. 362.
- ¹⁰ Տե՛ս Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, 2015թ., հոդ. 148-149:
- ¹¹ Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран/ В. Е. Чиркин, Москва, 1997, с. 388-389, Конституция Французской Республики , 1958 г., ст. 50.
- ¹² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն, 1995թ.՝ 2005թ. կատարված փոփոխություններով, հոդվ. 55, կետ 4, հոդվ. 74:
- ¹³ Տե՛ս Штутгарт М. С., Кэри Д. М. Президентские системы // Современная сравнительная политология: хрестоматия. М., 1997. с. 201.
- ¹⁴ 1932 թ. ԱՄՆ-ի քարձագույն դատարանի կողմից Ֆ. Դ. Ուոզվելսի հրամանագրերի ճանաչումը Սահմանադրությանը հակասող, 2001թ. ԱՄՆ-ի նախագահի մասնակի վետոյի չեղարկումը Քարձագույն դատարանի որոշման հիման վրա:
- ¹⁵ Տե՛ս Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, 2015թ., հոդվ. 148, 151:
- ¹⁶ Տե՛ս Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, 2015թ., հոդվ. 167, կետ 4:
- ¹⁷ Տե՛ս Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, 2015թ., հոդվ. 89:
- ¹⁸ Տե՛ս Вся Европа и Люксембург / <http://alleuropalux.org/?p=11725> 2015 г.
- ¹⁹ Տե՛ս Конституция Основной закон ФРГ, 1949 г., глава 3.
- ²⁰ Տե՛ս Hung parliament. URL:<http://www.parliament.uk/about/how/role/parliament-government/hung-parliament/> 2010.
- ²¹ Տե՛ս Великобритания в эпоху реформ /под ред. Ал.А. Громыко. М., 2007., ст. 39.
- ²² Տե՛ս «Կոնստրուկտիվ» անվտանգության քվեի ինստիտուտը նախատեսված է նաև ՀՀ սահմանադրության քարեփոխումների նախագծում:
- ²³ Տե՛ս A bicameral Parliament dominated by the National Assembly. URL:[http://www.assemblee-nationale.fr/english/synthetic_fi_les/fi_le_1.asp/](http://www.assemblee-nationale.fr/english/synthetic_fi_les/fi_le_1.asp) 2010.
- ²⁴ Տե՛ս Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, 2015թ., հոդվ. 89, մաս 3:
- ²⁵ Տե՛ս Старцев Я.Ю. Система государственного и муниципального управления. Екатеринбург, 2004, Чиркин В.Н. Нетипичные формы правления в современном государстве // Государство и право. 1994. N 1.

Գրականություն

1. ՀՀ Սահմանադրություն, 1995թ.՝ առանց փոփոխությունների:
2. ՀՀ Սահմանադրություն, 1995թ.՝ 2005թ. կատարված փոփոխություններով:
3. Տես Սահմանադրական քարեփոխումների հայեցակարգ, 2014թ.:
4. Սահմանադրական փոփոխությունների նախագիծ, 2015թ.:
5. Ալժիրի Ժողովրդական Հանրապետության Սահմանադրություն, 1996թ.,
6. Конституционное право зарубежных стран/ под ред. А. В. Малько, Москва, 2004, с. 213:
7. Основной закон ФРГ, 1949 г.
8. Конституционное право зарубежных стран/ под ред. А. В. Малько, Москва, 2004, с. 230.
9. Конституционное право зарубежных стран/ В. Е. Чиркин, Москва, 1997.
10. Конституция Французской Республики, 1958 г.
11. Штутгарт М. С., Кэри Д. М. Президентские системы // Современная сравнительная политология: хрестоматия. М., 1997.
12. Вся Европа и Люксембург / <http://alleuropalux.org/?p=11725> 2015 г.
13. S Hung parliament. URL:<http://www.parliament.uk/about/how/role/parliament-government/hung-parliament/> 2010.
14. A bicameral Parliament dominated by the National Assembly. URL:[http://www.assemblee-nationale.fr/english/synthetic_fi_les/fi_le_1.asp/](http://www.assemblee-nationale.fr/english/synthetic_fi_les/fi_le_1.asp) 2010.
15. Старцев Я.Ю. Система государственного и муниципального управления. Екатеринбург, 2004.
17. Чиркин В.Н. Нетипичные формы правления в современном государстве // Государство и право. 1994. ?1
18. Великобритания в эпоху реформ / под ред. Ал.А. Громыко. М., 2007.

Артшес Халатян

Аспирант кафедры конституционного права юридического факультета ЕГУ

РЕЗЮМЕ

*Соотношение и конфликты между иными высшими органами государственной власти
в условиях разных форм правления*

В статье на основе научных исследований и нормативных правовых источников исследуется механизм организации и взаимодействия высших органов государственной власти современного государства – парламента, главы государства и правительства.

Анализируются сущность и примеры конфликтов между этими органами, предпосылки и причины их возникновения, роль парламента в системе органов государственной власти в условиях различных форм правления и политических режимов, основные противоречия между ветвями власти. В статье выделены особенности конфликтов при различных формах: дуалистической, парламентской, смешанной. В контексте темы рассматривается явление «подвесенного парламента» в британской системе управления. В связи с обсуждаемыми проблемными вопросами, в статье представлен конституционный опыт РА, а также предлагаемые конституционные реформы. На основе проведенного анализа выделены пути разрешения конфликтов между парламентом и иными высшими государственными органами.

Ключевые слова: парламент, конфликты, форма правления, парламентские формы правления, дуалистическая форма правления, смешанная форма правления, высшие органы государственной власти, политический режим.

Artashes Khalatyan

Post-graduate student at the Chair of
Constitutional Law Faculty of Law YSU

SUMMERY

Correlation and conflicts between supreme state bodies within different forms of government

This article studies the mechanism of formation and cooperation between supreme state bodies in contemporary world: the parliament, head of the state and government. The study is based on scientific and normative legal sources. Particularly the article is focused on the gist and manifestations of conflicts between aforementioned state bodies, preconditions and causes of the conflicts as well as the role of parliament in the system of supreme state bodies within different systems of government and various political regimes. The article also elucidates the main contradictions between the branches of power. In the light of the issues discussed constitutional practice of the RA and proposed constitutional reforms of the RA Constitution are represented. On the basis of the analysis of the aforementioned concepts the article presents the peculiarities of conflicts within diverse systems of government: dualistic, parliamentary and mixed and sets forth the ways of resolution of conflicts between the parliament and other supreme state bodies.

Keywords: parliament, conflicts, forms of government, parliamentary form of government, dualistic form government, mixed form of government, political regime.

ԱՐԹՈՒՐ ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ

Հայուսական (սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
քաղաքացիական և քաղաքացիական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԲՈՂՋՈՔ ՆԵՐԿԱՅԱՅՆԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

Սույն հոդվածը նվիրված է վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու կարգին, այն է՝ վերաքննիչ որոշումների բողոքարկման ժամկետներին, բողոքի բովանդակությանը, բողոքին կցվող փաստաթղթերին, բողոքարկման հիմքերին, բողոքը վերադարձնելուն, բողոքը վարույթ ընդունելու մերժելուն և վճռաբեկ բողոքարկման հետ կապված այլ մանրամասների: Հեղինակը արել է երեք առաջարկներ, որոնք վերաբերում են վճռաբեկ բողոքի բովանդակությանը, վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելուն և վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու մերժելուն:

Հիմնարարեր- վճռաբեկ փարույթ, վճռաբեկ բողոք, իրավաբանական փաստեր, բողոքարկող սուբյեկտ, դատավարական կարգավիճակ, դատական ակտ, սահմանադրական դատարան, դատավարգետ, նոր կամ նոր երևան եկած հանգանաճը, փարույթ, մեկնարաւմություն:

Վճռաբեկ փարույթի հարուցումը շահագրգիռ անձի՝ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտի վերանայման իրավունքի իրականացումն է: Վճռաբեկ բողոք տալը հետաձգում է վերաքննիչ դատարանի վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը, հետևս բարձր՝ նաև դրա հարկադիր կատարումը, բացառությամբ անհապաղ կատարման դեպքերի: Վճռաբեկ բողոքի իրավաբանական ճշգրիտ ձևակերպումներ և վճռաբեկ դատարանում գործի քննության անհրաժեշտ որակ ապահովելու նպատակով օրենսդիրը սահմանել է, որ գործին մասնակցող ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք վճռաբեկ բողոք կարող են ներկայացնել միայն փաստարանի միջոցով (ՔԴՕ 223-րդ հոդվ. 3-րդ կետ):

Վճռաբեկ դատարանի գործունեության նպատակն է ապահովել օրենքի միատեսակ կիրառությունը: Իր այդ առաքելությունն իրականացնելու վճռաբեկ դատարանը պետք է ձգտի նպաստել իրավունքի զարգացմանը:

Վճռաբեկ փարույթի հարուցման իրավական հիմքը դատավարական իրավաբանական փաստերի ամբողջությունն է (իրավաբանական կազմը), որոնց առկայության հետ դատավարական նորմերը կապում են շահագրգիռ անձի վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքը: Մասնավորապես, վճռաբեկ փարույթի հարուցման հիմքերի թվին կարելի է դասել հետևյալ իրավաբանական փաստեր՝ բողոքարկողի մոտ վերանայման սուբյեկտի կարգավիճակի առկայությունը, վերանայման օրյեկտի առկայությունը, բողոքարկման պայմանների պահպանումը: Նեղ իմաստով վճռաբեկ փարույթի հա-

րուցման հիմք է հանդիսանում վճռաբեկ բողոքը:

Վ.Վ.Յարկովի կարծիքով, դրական այնպիսի դատավարական իրավաբանական փաստերը, ինչպիսիք են բողոքարկողի մոտ գործին մասնակցող անձի կարգավիճակի և վճռաբեկ բողոքարկման ենթակա դատական ակտի առկայությունը, պետք է դասել վճռաբեկ փարույթի հարուցման հիմքերի փաստական կազմի պասխիվ տարրերի թվին: Պասխիվ տարրերն իրենցից ներկայացնում են փաստական կազմի սկզբնական օղակները, որոնք հստակեցնում են վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի առաջացումը, իսկ վերջնական օղակը կազմում է ակտիվ դատավարական իրավաբանական փաստը՝ գործողությունը, որն արտահայտվում է գործին մասնակցող անձի կողմից վճռաբեկ բողոք բերելով, ինչն էլ հանգեցնում է վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքի իրացմանը¹:

Հարկ է նշել, որ վճռաբեկ բողոքի ստացումը մեխանիկորեն վճռաբեկ փարույթ չի հարուցում: Բողոքարկման իրավունքի իրականացման համար, բացի քննարկված օրյեկտիվ և սուբյեկտիվ նախադրյալներից, անհրաժեշտ է հետևել նաև մի շարք ձևական պայմանների:

Վճռաբեկ բողոքարկման պայմաններն այն հանգանաճներն են, որոնք կապված են վճռաբեկ բողոքի ներկայացման կարգի, բովանդակության և ձևի հետ:

Օրենքը սահմանում է, որ բողոք բերելու հիմքերի առկայության դեպքում ՔԴՕ 223-րդ հոդվածում նշված անձինք (գործին մասնակցող անձինք, գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալները օրենքով նախատեսված դեպքերում) բերում են վճռաբեկ բո-

դոք և պատշաճ ձևով ուղարկում են վճռաբեկ դատարան, իսկ բողոքի պատճենը՝ դատական ակտը կայացրած դատարան ու գործին մասնակցող անձանց: Դատական ակտը կայացրած դատարանը բողոքի պատճենը ստանալու օրվանից անհապաղ պարտավոր է գործը պատշաճ ձևով ուղարկել վճռաբեկ դատարան (ՔԴՕ 230-րդ հոդվ.):

Վճռաբեկ բողոքին ներկայացվող հաջորդ պայմանը դրա (վճռաբեկ բողոքի) համապատասխանությունն է օրենքով սահմանված պահանջներին:

Ինչպես իրավացիորեն նշում է Օ.Վ.Ժուկովան, օրինական ուժի մեջ չմտած դատարանի որոշման բողոքարկումը, դատարանի որոշումների օրինականության և հիմնավորվածության ստուգման առավել արագ և մատչելի միջոց համարելու հիմք է հանդիսանում վճռաբեկ բողոքի պահանջների նվազագույն ցանկը: Բացի այդ, վճռաբեկ բողոքի բովանդակության հստակ դատավարական կարգավորման առկայությունը ձեռնտու է բողոքարկող սուբյեկտին և անհրաժեշտ է դատարանին՝ որոշման օպերատիվ ստուգման համար²:

Համաձայն ՔԴՕ 231-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ վճռաբեկ բողոքը պետք է բովանդակի՝

1) դատարանի անվանումը, որին հասցեազրվում է բողոքը,

2) բողոք բերող անձի անունը (անվանումը), ազգանունը, հայրանունը (անձը հաստատող փաստաթղթում դրա առկայության դեպքում), դատավարական կարգավիճակը,

3) դատական ակտ կայացրած դատարանի անվանումը, գործի համարը, դատական ակտի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), վեճի առարկան,

4) բողոք բերած անձի պահանջը՝ օրենքների, այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ, և նշում այն մասին, թե նյութական կամ դատավարական իրավունքի որ նորմերն են խախտվել կամ սխալ կիրառվել, կամ որոնք են նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքների հետևանքով գործի վերանայման հիմքերը և դրանց հիմնավորումները,

5) ՔԴՕ 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի այն կետի հիմնավորումները, որ ըստ բողոք բերողի՝ հիմք է հանդիսանում վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու համար,

6) բողոքին կցվող փաստաթղթերի ցանկը:

2. Եթե վճռաբեկ բողոք բերող անձը նշում է, որ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է եական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության

համար, ապա նա պետք է հիմնավորի, որ բողոքի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կնպաստի օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովմանը՝ վճռաբեկ բողոքում հիմնավորելով որ՝

1) տարրեր գործերով ստորադաս դատարանների առնվազն երկու դատական ակտում միևնույն նորմը կիրառվել է հակասական մեկնաբանությամբ՝ կցելով այդ դատական ակտերը և մեջբերելով դրանց հակասող մասերը, կատարելով համեմատական վերլուծություն՝ բողոքարկվող դատական ակտի և նույնանման փաստական հանգամանքներով մեկ այլ գործով ստորադաս դատարանի դատական ակտում կիրառված միևնույն նորմի՝ իրար հակասող մեկնաբանության վերաբերյալ,

2) բողոքարկվող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնաբանությունը հակասում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտված տվյալ նորմի սահմանադրական բովանդակությանը՝ կցելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումը և մեջբերելով ստորադաս դատարանի դատական ակտի այն մասը, որը հակասում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասին՝ կատարելով համեմատական վերլուծություն բողոքարկվող դատական ակտի և ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասի միջև առկա հակասության վերաբերյալ,

3) բողոքարկվող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնաբանությունը հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշման մեջ տվյալ նորմին տրված մեկնաբանությանը. կցելով այդ դատական ակտերը և մեջբերելով դրանց հակասող մասերը, կատարելով համեմատական վերլուծություն՝ բողոքարկվող դատական ակտի և որոշակի փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտի հակասության վերաբերյալ,

4) բողոքարկվող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնաբանությունը հակասում է նույնական փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշման մեջ տվյալ նորմին տրված մեկնաբանությանը՝ կցելով այդ դատական ակտերը և մեջբերելով դրանց հակասող մասերը, կատարելով համեմատական վերլուծություն բողոքարկվող դատական ակտի և նույնական փաստական հանգամանքներ ունեցող գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատական ակտի միջև առկա հակասության վերաբերյալ,

5) բողոքարկվող դատական ակտի կապահովությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

3. Վճռարեկ բողոքը ՔԴՕ 234-րդ հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ ենթակետի հիմքով ներկայացնելու դեպքում վճռարեկ բողոքը բերած անձը վճռարեկ բողոքում պետք է նշի այն նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմը, որը խախտվել է՝ հիմնափրերվ այդ խախտումը և այն, որ այդ խախտումն ազդել է գործի ելքի վրա:

4. Վճռարեկ բողոքը ստորագրում է բողոքը ներկայացնող անձի ներկայացուցիչը, զիսավոր դատախազը կամ նրա տեղակալը: Բողոքին կցվում է ներկայացուցիչ՝ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով ձևակերպված լիազորագիրը:

5. Վճռարեկ բողոքին կցվում են նաև օրենքով սահմանված կարգով և չափով պետական տուրքի վճարված լինելը հավաստող փաստարությունը և բողոքի պատճենը՝ գործը քննող դատարան և գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու մասին ապացույցները, վճռարեկ բողոքի էլեկտրոնային կրիչը: Այն դեպքերում, եթե օրենքով նախատեսված է պետական տուրքի վճարումը հետաձգելու, տարժամկետելու կամ դրա չափը նվազեցնելու հնարավորություն, այս վճռարեկ բողոքին կցվում կամ բողոքում ներառվում է դրա վերաբերյալ միջնորդություն:

Ըստ դատավարագետ Ռ.Գ.Պետրոսյանի՝ վճռարեկ բողոքն իր բովանդակությամբ հիմնականում նման է վերաբերնի բողոքին, բայց ունի որոշ առանձնահատկություններ: Եթե սրանք կազմվում են պրոֆեսիոնալ իրավաբանների կողմից, ապա այստեղ հատկապես նշվում են բողոքը բերող անձի պահանջ՝ օրենքների, այլ իրավական ակտերի պարտադիր վկայակունամբ, և այն, թե նյութական կամ դատավարական իրավունքի որ նորմերն են խախտվել կամ սխալ կիրառվել, և դրանց հիմնափրերումները, կամ որոնք են նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով գործի վերանայման հիմքերը:

Ըստ վերը նշվածի՝ վճռարեկ բողոքում պետք է պարտադիր կերպով հիմնափրվի բողոքը բերող անձի պահանջները: Նման աշխատանք, որպես կանոն, ի գորու է կատարել միայն արհեստավարժ իրավաբանը: Իրավունքի ոլորտում հասուկ գիտելիքների չտիրապետող անձի համար դժվար է, որոշ դեպքերում էլ՝ գրեթե անհնար՝ կատարելու նման ծավալուն հետազոտական աշխատանք:

Հարկ է ընդգծել, որ դատարանն ըստ էության միակ պետական մարմինն է, որին դիմելը պայմանավորված է այն դիմումների ու բողոքների բովանդակության որոշակի պահանջներին հետևելու անհրաժեշտությամբ, որոնք սահմանված են գործի ճշշտ և ժամանակին քննության անհրաժեշտ պայ-

մանելերի ստեղծման, ինչպես նաև գործին մասնակցող այլ անձանց իրավունքների ապահովման նպատակներով:

Բողոքը բերող անձանց խնդրանքները ձևակերպվում են վճռարեկ ատյանի դատարանի համար նախատեսված լիազորությունների շրջանակին համապատասխան: Դրա հետ կապված՝ վճռարեկ բողոքը կարող է պարունակել խնդրանք՝ գործի վարույթը դադարեցնելու կամ հայցն առանց քննության բողմելու մասին որոշումը բեկանելու, որոշումը փոփոխելու կամ վճռարեկ դատարանի կողմից գործի վերաբերյալ նոր որոշում կայացնելու մասին:

Վճռարեկ բողոքին կարող են կցվել նաև լրացուցիչ նյութեր, հատկապես՝ փաստարդեր, որոնք եւկան նշանակություն ունեն գործի համար և հիմնափորում են բողոքարկված վճռի բեկաննան, գործը նոր քննության ուղարկելու անհրաժեշտությունը:

ՀՀ ՔԴՕ-ում բացակայում է գրավոր ապացույցների պատճենների ներկայացման պարտադիրությունը: Ո.Դ. ՔԴՕ 378-րդ հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն վճռարեկ բողոքին պարտադիր կերպով կցվում են գրավոր ապացույցների պատճենները՝ գործին մասնակցող անձանց թվին համապատասխան:

Ինչպես իրավացիորեն նշում էր Ի.Վ.Ուշետնիկովան, Ո.ՍՖՍՀ նախկին ՔԴՕ 287-րդ հոդվածը չէր պահանջում գրավոր ապացույցների պատճենների ներկայացումը, որը բարդացնում էր ապացույցման առարկայի ամբողջական ու ժամանակին որոշակիացնումը, քանի որ պատասխանողի առարկությունների մասին դատարանն ու հայցվորը (բողոքը բերողը) տեղեկանում էին, որպես կանոն, միայն դատական քննության ժամանակ: Մինչդեռ պատճենների ներկայացումն անհրաժեշտ էր, որպեսզի գործին մասնակցող անձինք կարողանան նախապես և պատշաճ ձևով նախապատրաստվել վճռարեկ ատյանի դատարանում գործի վերանայմանը:

Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ առաջարկում ենք ՀՀ ՔԴՕ 231-րդ հոդվածը լրացնել ևս մեկ կետով՝ այն շարադրելով հետևյալ կերպ:

«Հոդված 231. Վճռարեկ բողոքի բովանդակությունը.

1...

2...

3...

...

6) Վճռարեկ բողոքն ու նրան կցված գրավոր ապացույցները վճռարեկ դատարան են ներկա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

յացվում գործին մասնակցող անձանց թվին համապատասխան պատճեններով»:

Նշված դրույթը կիսրանի քաղաքացիական գործերով մրցակցության սկզբունքի իրազործմանը:

Անկախ քաղաքացիական գործերի միմյանց հետ կապված լինելու հանգամանքից՝ երկու կամ ավելի քաղաքացիական գործերով մեկ վճռաբեկ բողոք բերել չի թույլատրվում: Նման դեպքերում վճռաբեկ դատարանը պետք է բողոքը հետ ուղարկի բողոք բերող անձին՝ բողոքները պատշաճ ձևով (առանձին-առանձին) ձևակերպելու համար: Չե՞նու ամեն մի վճիռ լուծում է տարրեր հարցեր և ունի վճռաբեկ վերանայման իր ուրույն հիմքերը:

Ըստ ՔԴՕ 234-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ վճռաբեկ բողոքն ընդունվում է քննության, եթե վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար.

2) առերևույթ թույլ է տրվել դատական սխալ, որ կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, կամ

3) առկա է նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանը:

Վճռաբեկ բողոք բերած անձն իրավունք ունի հետ վերցնելու բողոքը, մինչև վճռաբեկ դատարանը կսկսի գործի քննությունը (ՔԴՕ 232-րդ հոդվ.): Եթե բողոքը բերել են ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալները, ապա գլխավոր դատախազն այն հետ վերցնելու իրավունք ունի (ՀՀ դատախազության մասին օրենքի 28-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Նման բողոքները կարող են հետ վերցվել անկախ այն հանգամանքից, թե պետական մարմինը արդյոք հետ է վերցրել իր բողոքը, թե ոչ: Գործի դատաքննության ընթացքում վճռաբեկ բողոքը չի կարող ոչ հետ վերցվել և ոչ էլ փոփոխվել: Բողոք բերող դատախազը կարող է կամ չպաշտպանել այն կամ էլ պաշտպանել մասամբ:

Վճռաբեկ բողոքը վերադարձվում է, եթե վճռաբեկ բողոքը չի համապատասխանում դրա բովանդակությանն օրենքով ներկայացվող պահանջներին:

Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին վճռաբեկ դատարանը կայացնում է որոշում գործը վճռաբեկ դատարանում ստանալու պահից մեկ ամսվա ընթացքում՝ նշելով առկա թերությունները: Վճռաբեկ բողոքը կրկին ներկայացվելու դեպքում ժամկետները հաշվարկվում են վերստին:

Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմանը վճռաբեկ դատարանը սահմանում է

մինչև մեկամսյա ժամկետ՝ ձևական սխալները շտկելու և վճռաբեկ բողոքը կրկին ներկայացնելու համար (ՔԴՕ 233-րդ հոդվ.):

Բողոքի թերությունների շտկման համար սահմանելով մինչև մեկամսյա ժամկետ՝ պետք է հաշվի առնել նաև այդ թերությունների բնույթը և համապատասխան թղթաբանության իրականացման (անցկացման) ժամանակը, որը, մեր կարծիքով, ողջամիտ չէ:

Նշված ժամկետը սահմանելիս պետք է ելնել համապատասխան ժամկետում գործողությունների կատարման հնարավորությունից, հարցերի բարդության աստիճանից և դրանց լուծման անհրաժեշտությունից, գործողությունների կատարման ժամանակ ծագող հնարավոր խոչընդունելուցից, այն սուբյեկտի առանձնահատկությունից, որը պետք է կատարի որոշակի գործողություններ (օրինակ՝ սուբյեկտի առողջական վիճակը, նյութական դրությունը և այլն):

Հաշվի առնելով վերը նշվածը՝ առաջարկում ենք ՔԴՕ 233-րդ հոդվածի 3-րդ մասում կատարել ժամկետի հետ կապված փոփոխություն, այն շարադրելով հետևյալ կերպ:

«Հոդված 233. Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելը:

1...

2...

3. Վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմանը վճռաբեկ դատարանը սահմանում է մինչև երկամսյա (ողջամիտ) ժամկետ՝ ձևական սխալները շտկելու և վճռաբեկ բողոքը կրկին ներկայացնելու համար»:

Նշված առաջարկը կնպաստի, որ բողոք բերող սուբյեկտը ներկայացնի ավելի հիմնավոր վճռաբեկ բողոքը:

ՔԴՕ 233.1 հոդվածի համաձայն՝ վճռաբեկ բողոքը բողոքում է առանց քննության, եթե՝ 1) վճռաբեկ բողոքը բերվել է սահմանված ժամկետը լրանցուց հետո, և բաց բողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը բացակայում է, կամ այն մերժվել է, 2) վճռաբեկ բողոքը ներկայացրել է այն անձը, որը վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու իրավունք չուներ, 3) բողոքարկվել է այն դատական ակտը, որը ենթակա չէր բողոքարկման վճռաբեկության կարգով, 4) վճռաբեկ բողոքը ներկայացրած անձը մինչև վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշման կայացումը դիմում է ներկայացրել վճռաբեկ բողոքը հետ վերցնելու մասին, 5) բողոքում նշված հիմքով նույն գործով վճռաբեկ դատարանն արդեն իսկ որոշում է կայացրել:

Վճռաբեկ բողոքն առանց քննության բողնելու

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

մասին վճռաբեկ դատարանը կայացնում է որոշում գործը վճռաբեկ դատարանում ստանալու պահից մեկ ամսվա ընթացքում:

Ըստ ՔԴՕ 234-րդ հոդվածի՝ վճռաբեկ դատարանը բողոքն ընդունում է վարույթ, եթե վճռաբեկ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ՝

1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար: Պետք է նշել, որ ՔԴՕ 234-րդ հոդվածի 1-ին կետը նախկինում շատ անորոշ էր: Պարզ չէր, թե երբ կարող է վճռաբեկ դատարանի որոշումը էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար: Այդ բացը ՀՀ օրենսդրությունը լրացրեց իր 10.06.2014թ. ՀՕ-49-Ն օրենքով,

2) առերևույթ բույլ է տրվել դատական սխալ, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա, կամ

3) առկա է նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանք:

Սույն հոդվածի իմաստով բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, մասնաւորապես, եթե՝

1) տարրեր գործերով ստորադաս դատարանների առնվազն երկու դատական ակտում միևնույն նորմը կիրառվել է իրար հակասող մեկնարանությամբ,

2) բողոքարկող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնարանությունը հակասում է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտված տվյալ նորմի սահմանադրահրավական բովանդակությանը,

3) բողոքարկող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնարանությունը հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշման մեջ տվյալ նորմին տրված մեկնարանությանը,

4) բողոքարկող դատական ակտում որևէ նորմի մեկնարանությունը հակասում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշման մեջ տվյալ նորմին տրված մեկնարանությանը,

5) վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ բողոքարկող դատական ակտի կապակցությամբ առկա է իրավունքի գարգաման խնդիր:

Ինչպես արդեն նշել ենք, վճռաբեկ դատարանը բողոքն ընդունում է քննության, եթե ստորադաս դատարանի կողմից բույլ է տրվել առերևույթ դատական սխալ, որը կարող է առաջացնել կամ առաջացրել է ծանր հետևանքներ (ՔԴՕ 234-րդ հոդված, 1-ին կետի 3-րդ ենթակետ): Իսկ ի՞նչ ենք հաս-

կանում «դատական սխալ» արտահայտության տակ: Այս հարցի պատասխանը տրված է ՔԴՕ 227-րդ և 228-րդ հոդվածներում:

Ըստ ՔԴՕ 227-րդ հոդվածի նյութական իրավունքների նորմերը համարվում են խախտված կամ սխալ կիրառված, եթե դատարանը՝

1) չի կիրառել այն օրենքը կամ ՀՀ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այն ակտը, որը պետք է կիրառեր,

2) կիրառել է այն օրենքը կամ ՀՀ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը, որը չպետք է կիրառեր,

3) սխալ է մեկնարանի օրենքը կամ ՀՀ միջազգային պայմանագիրը կամ իրավական այլ ակտը:

2. Նյութական իրավունքի նորմի խախտումը կամ սխալ կիրառումը վճռի բեկանման հիմք է, եթե դա հանգեցրել է կամ կարող էր հանգեցնել գործի սխալ լուծման: Դատարանը՝ ըստ էության ճշշտ վճիռը չի կարող բեկանվել միայն ձևական նկատառումներով:

Դատարանի վճիռը դատավարական սխալների պատճառով բոլոր դեպքերում ներակա է բեկանման, եթե՝

- 1) դատարանը գործը քննել է ոչ օրինական կազմով, այդ բվում այնպիսի դատավորի կողմից, որը, ՀՀ դատական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի համաձայն, պարտավոր էր ինքնարացարկ հայտնել,

- 2) դատարանը գործը քննել է գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկի բացակայությամբ, որը պատշաճ ձևով չի տեղեկացվել նիստի ժամանակի և վայրի մասին,

- 3) դատական ակտը ստորագրված կամ կնքված չէ այն կայացրած դատավորի կամ դատավորների կողմից,

- 4) դատական ակտը կայացրել է (են) ոչ այն դատավորը (դատավորները), որը (որոնք) մտնում է (են) գործը քննող դատարանի կազմի մեջ,

- 5) գործից բացակայում է դատական նիստի կամ առանձին դատավարական գործողության կատարման արձանագրությունը,

- 6) գործը քննվել է ընդդատության կանոնների խախտմամբ,

- 7) դատական ակտը շոշափում է գործին մասնակից շղարձած անձանց իրավունքները և պարտականությունները,

- 8) առկա են ՔԴՕ 103-րդ հոդվածով սահման-

ված՝ հայցն առանց քննության թողնելու հիմքերը, կամ

9) առկա են ՔԴՕ 109-րդ հոդվածով սահմանված՝ գործի վարույթը կարծելու հիմքերը:

Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելուց հետո վճռարեկ դատարանի որոշմամբ կարող է կասեցվել բողոքարկված դատական ակտի կատարումը:

ՔԴՕ 233.2 հոդվածի համաձայն՝ վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժվում է, եթե՝ բացակայում են ՔԴՕ 233-րդ հոդվածով, 233.1 հոդվածով և 234-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերը:

Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված: Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշման մեջ վճռարեկ դատարանը պետք է հիմնավորի վճռարեկ բողոքում վկայակոչված վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելու՝ ՔԴՕ 234-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ ենթակետերով նախատեսված յուրաքանչյուր հիմքի բացակայությունը:

Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին վճռարեկ դատարանը կայացնում է որոշում՝ գործը վճռարեկ դատարանում ստանալու պահից երեք ամսվա ընթացքում (ՔԴՕ 233.2 հոդվ.):

ՔԴՕ 233-րդ հոդվածում ամրագրված է վճռարեկ բողոքը վերադարձնելու հիմքերը, և այդ հիմքերի առկայության դեպքում սահմանված է վճռարեկ դատարանի համապատասխան գործառույթը՝ «որոշում է կայացնում վճռարեկ բողոքը վերադարձնելու մասին»: Նույնը վերաբերում է ՔԴՕ 233.1 հոդվածին, որտեղ ամրագրված է բողոքը առանց քննության թողնելու հիմքերը և այդ հիմքերի առկայության դեպքում՝ վճռարեկ դատարանի համապատասխան գործառույթը՝ «գործը ստանալու պահից մեկ ամսվա ընթացքում որոշում է կայացնում բողոքը առանց քննության թողնելու մասին»:

ՔԴՕ 233.2 հոդվածի 1-ին մասով 233 և 233.1 հոդվածների հիմքերը նախատեսելը՝ որպես վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու հիմք, մեր կարծիքով, ողջամիտ չէ, քանի որ, ինչպես վերը նշվեց, այդ հոդվածներում նախատեսված հիմքերով սահմանված է վճռարեկ դատարանի միևնույն գործառույթը: Նման իրավիճակում դատական պրակտիկայում առաջանում է խառնաշփոք, որը կարող է հանգեցնել կամայականությունների, և իրավակիրառ մարմինը, տվյալ դեպքում՝ վճռարեկ դատարանը, բողոքը և գործը ստանալուց հետո իր գործառույթն իրականացնելիս կանգնում է (կկանգնի) երկրնտրանքի առաջ:

Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշում կայացնելու համար ՔԴՕ 233.2 հոդվածով սահմանված է մինչև երեք ամիս ժամկետ, որը նույնական մերժում կարծիքով, ողջամիտ չէ, քանի որ վերը նշված ՔԴՕ 233 և 233.1 հոդվածներով որոշում կայացնելու համար սահմանված է մինչև մեկ ամիս ժամկետ. այս դեպքում նույնական վճռարեկ դատարանը իրականացնում է նույնաբնույթ գործառույթը:

Հաշվի առնելով վերը շարադրվածը՝ առաջարկում ենք փոփոխել և վերախմբագրել ՔԴՕ 233.2 հոդվածը՝ այն շարադրելով հետևյալ կերպ:

«Հոդված 233.2. Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելը

1. Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժվում է, եթե բացակայում է սույն օրենսգրքի 234-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերը:

2. Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշումը պետք է լինի պատճառաբանականված: Վճռարեկ դատարանը պետք է հիմնավորի վճռարեկ բողոքում վկայակոչված վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելու՝ սույն օրենսգրքի 234-րդ հոդվածով նախատեսված յուրաքանչյուր հիմքի բացակայությունը:

3. Վճռարեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին վճռարեկ դատարանը կայացնում է որոշում՝ գործը վճռարեկ դատարանում ստանալու պահից մեկ ամսվա ընթացքում»:

Վերը նշված հարցերով վճռարեկ դատարանի որոշումները պատշաճ ձևով ուղարկվում են բողոք բերող անձին ու գործին մասնակցող անձանց և համապատասխան դատարան այն իրապարակելու օրվանից ողջամիտ ժամկետում (ՔԴՕ 241-րդ հոդվ.):

¹ Տե՛ս յարկով Վ.Վ. յուրիդիկական փակտները և դրանց ռազմական մեջքական օրենսդրությունը. Եկատերինբուրգ. 1992. Ս. 271-272, 280.

² Տե՛ս յարկով Օ.Վ. Կասացիոնայի պահանջման դաշտավարություն. Տվեր. 2005. Ս. 37.

³ Տե՛ս Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, չորրորդ հրատ. Երևան, Պոկան Երևանցի, 2012 . Էջ 528:

⁴ Տե՛ս Բարետնիկովա Ի.Վ. Կուրս դоказательственного права в российском гражданском судопроизводстве. М., 2000. С. 242.

Արտուր Նազարետյան

Соискатель кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

Порядок предъявления кассационной жалобы

Настоящая статья посвящена порядку предъявления кассационной жалобы, то есть срокам обжалования апелляционных решений, содержанию жалобы, прилагающимся к жалобе документам, основаниям обжалования, возвращению жалобы, отказу принятия жалобы к производству и связанным с кассационным обжалованием другим подробностям. Автор сделал три предложения, которые относятся к содержанию кассационной жалобы, возврату кассационной жалобы и отказу в принятии кассационной жалобы к производству.

Ключевые слова: кассационное производство, кассационная жалоба, юридические факты, обжалующий субъект, процессуальный статус, судебный акт, конституционный суд, процессуалист, новое или вновь открывшееся обстоятельство, производство, комментарий.

Artur Nazaretyan

Post-graduate student of the Chair of civil law and civil procedural law of law and politics institute of the Russian- Armenian (Slavonic) university

SUMMERY

The order of presenting the cassation appeal

This article refers to the order of presenting the cassation appeal that is: the deadlines for appealing decisions, the content of the appeal, the documents connected to the appeal, the bases of the appeal, for returning the appeal, for refusing to accept the appeal as a proceedings and other details connected with the cassation appeal. The author has made three offers which are connected to the content of the cassation appeal, for returning of the cassation appeal and refusing to accept the cassation appeal as proceedings.

Keywords: cassation proceedings, cassation appeal, legal facts, appealing subject, procedural status, Juridical Act, Constitutional Court, trial specialist, new or newly appeared circumstance, proceedings, commentary.

ԷԴԱՐ ԽԱԶԻԿՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի Արարատի մարզային քննչական վարչության հատկապես կարևորագույն գործերով քննիչ,
արդարադատության կապիտան

ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ԵՐԹԵՎԵԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՏՐԱՆԱՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԸՆԿԱԳՈՐԾՄԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼՈՒ ԵՎ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՊԱՏԱՀԱՐԻ ՎԱՅՐԸ ԹՈՂՆԵԼՈՒ ՈՐԱԿՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ

Հոդվածը նվիրված է ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու և ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը բողնելու որակման որոշ հարցերին:

Հեղինակը տալիս է այն հանցագործությունների քրեափառական բնութագիրը, որոնք կապված են ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու և ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը բողնելու հետ, ուսումնասիրություն և համապատասխան գնահատական է տալիս նշված իրավախախտումների հետ կապված հարցերին:

Այդ համատեքսում հեղինակը ՀՀ դատական պրակտիկայից որոշ օրինակներ է բերում: Հեղինակը ներկայացնում է նաև այդ հանցագործությունների քրեափառական գնահատման հետ կապված առավելություններն ու բացրողումները և ներկայացնում որոշ առաջարկություններ:

Ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու և ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը բողնելու հետ կապված հանցագործությունների ուսումնասիրության հիման վրա հեղինակը կոնկրետ առաջարկություններ է առնում կապված այդ հանցագործությունների քրեափառական գնահատման հետ:

Հիմնարարություն՝ ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտում, ճանապարհային երթևեկություն, արանսպարապային միջոցների շահագործում, ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայր, հանցագործության գնահատում, վարորդ, ճանապարհային երթևեկության անվասանգործում, վտանգ, վախտուած:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ք.օր.) 23-րդ գլխով նախատեսված հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններից մեկը ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնների խախտելն է:

Առավել հաճախ ճանապարհատրանսպորտային պատահարներն առաջանում են համալիր օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործունների արդյունքում, որոնցից բխող պատճառահետևանքային կապերը շատ բարդ են: Չնայած թվացող միատեսակ իրադարձություններին՝ ամեն մի ճանապարհատրանսպորտային պատահար ունի անհատական բնույթ և իրենից ներկայացնում է հանգամանքային գործունների ու պատճառների համալիր ամբողջություն¹:

Ք.օր.-ի հոդված 242-ի առաջին մասի դիսպոզիցիան հետևյալն է. «Ավտոմեքենան կամ մեխանիկական այլ տրանսպորտային միջոց վարող անձի կողմից ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կա-

նոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս», 2-րդ մասի դիսպոզիցիան. «Նույն արարքը, որը անզգուշությամբ պատճառել է մարդու մահ», իսկ երրորդ մասի դիսպոզիցիան. «Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը, որը անզգուշությամբ առաջացրել է երկու կամ ավելի մարդու մահ»:

Քննարկվող հանցագործության հիմնական անմիջական օբյեկտը ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների խախտման կապակցությամբ մարդու, հասարակության և պետության անվտանգության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Հանցագործության լրացուցիչ օբյեկտ են հանդիսանում մարդու կյանքը, առողջությունը, պետական և մասնավոր կազմակերպությունների ու ձեռնարկությունների գույքային շահերը:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսնորվում է ճանապարհային երթևեկության և տրանս-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

պորտային միջոցների շահագործման կանոնների խախտման մեջ: Օրյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ են հանրութեան վտանգավոր հետևանքները՝ անզգությամբ մարդու առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը կամ այլ ծանր հետևանքները:

Հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի սահմանումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ մի շարք հեղինակներ դրա տակ հասկանում են «հանցավոր գործողությունների» այն օբյեկտիվ հանգանաճների համակցությունը, որոնք ազդում են դրանց հանրային վտանգավորության և բարոյաքաղաքական դատապարտելիության վրա և այդ իսկ պատճառով նշվում են որպես քրեական վականություն նախատեսված հանցագործության հանցակազմի օբյեկտիվ հատկանիշներ»²:

Մյուսները դրանում տեսնում են «հանցագործության օբյեկտ համարվող, օրենքով պաշտպանվող շահի, բարիքի, արժեքի վրա կոնկրետ հանրութեան վտանգավոր ոտնագործյան արտաքին ակտը բնութագրող փաստացի հատկանիշների և հանգանաճների համակցություն»³:

Մյուս գիտնականները հանցագործության օբյեկտիվ կողմն ընկալում են որպես «քրեական օրենքով պաշտպանվող, արտաքին տեսքից ըննարկվող շահերի նկատմամբ հանրութեան վտանգավոր և հակաֆրավական ոտնագործյան գործընթաց այն իրադրությունների և երևույթների զարգացման հաջորդականության տեսանկյունից, որոնք սկսվում են սուբյեկտի հանցավոր ոտնագործյունից և ավարտվում են հանցավոր արդյունքի առաջացմամբ»⁴, «հանրութեան վտանգավոր ոտնագործյան արտաքին կողմը, որն ընթանում է որոշակի պայմաններում, վայրում և ժամանակում և վնաս է պատճառում հասարակական հարաբերություններին»⁵, «հանցավոր արարքի արտաքին կողմը բնութագրող, իրավաբանորեն նշանակալից հատկանիշների համակցություն»⁶, «Էական բավարար և անհրաժեշտ հատկանիշների համակցություն, որոնք բնութագրում են քրեական օրենքով պաշտպանվող, օբյեկտին վնաս պատճառող հանրութեան վտանգավոր արարքի արտաքին ակտը», «արարքի արտաքին բնութագիրը, որն արտահայտվում է գործողությամբ կամ անգործությամբ, որոնք հանցագործության օբյեկտին վնաս են պատճառում կամ վնաս պատճառելու սպառնալիք են ստեղծում»:

Ծանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները սահմանված են ՀՀ կառավարության կողմից 2007թ.-ին հաստատված «Հայաստանի Հանրա-

պետության ճանապարհային երթևեկության կանոնները և տրանսպորտային միջոցների շահագործումն արգելող անսարքությունների և պայմանների ցանկը հաստատելու մասին» որոշումով:

Նշված որոշումը բաղկացած է 2 հավելվածներից, որոնցից առաջինը սահմանում է ՀՀ ճանապարհային երթևեկության կանոնները, իսկ երկրորդ հավելվածը՝ տրանսպորտային միջոցների շահագործումն արգելող անսարքությունների և պայմանների ցանկը:

Համաձայն նշված որոշման 1-ին հոդվածի՝ Հայաստանի Հանրապետության ճանապարհային երթևեկության կանոններով (այսուհետ՝ կանոններ) սահմանվում է ճանապարհային երթևեկության միասնական կարգ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում՝ կարգավորելով ճանապարհային երթևեկության ընթացքում օգտագործվող լուսացույցի, կարգավորողի ազդանշանների, վրարային, հատուկ ազդանշանների, տրանսպորտային միջոցների արտաքին լուսային սարքերի և ծայնային ազդանշանների կիրառման, տարբեր պայմաններում երթևեկության, երթևեկության արագությունը կանոնարգելու, վազանց, կանգառ և կայանում, խաչմերուկների անցում, հետիոտնային անցումների հատում, տրանսպորտային միջոցների քարշակում, ուսումնական վարում, մարդկանց և բեռների փոխադրում իրականացնելու հետ կապված հարաբերությունները, ինչպես նաև երթևեկությունը կարգավորող նշանները:

ՀՀ քր. օր. 242-րդ հոդվածի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է համարվում վարորդի կողմից «Հայաստանի Հանրապետության ճանապարհային երթևեկության կանոնները և տրանսպորտային միջոցների շահագործումն արգելող անսարքությունների և պայմանների ցանկը հաստատելու մասին» որոշման որևէ հոդվածի պահանջ խախտելը, որի վերաբերյալ քննչական և դատական պրակտիկայում հիմք է ընդունվում վարույթ իրականացնող մարմնի կողմից ճանապարհային պատահարների դեպքերի վերաբերյալ քննվող գործերով նախարարներությամբ ձեռք բերված ելակետային տվյալներով դատավալութեխնիական փորձաքննության եզրակացությունը:

Պրակտիկայում ճանապարհատրանսպորտային պատահարների վերաբերյալ նախապատրաստվող նյութերի և քրեական գործերի, այսինքն՝ ՀՀ քր. օր. 242-րդ հոդվածի հանցակազմի հետ ամփական կապ ունի 08.07.2005թ.-ին ընդունված «Ծանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը: Նշված օրենքի 1-ին հոդվածը սահմանում է.

1. Սույն օրենքը կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման բնագավառում առաջացող հարաբերությունները, սահմանում է ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման բնագավառի պետական քաղաքականության սկզբունքները և ուղղությունները, ճանապարհային երթևեկության կազմակերպման և անվտանգության ապահովման իրավական հիմքերը, ճանապարհային երթևեկության կազմակերպման և անվտանգության ապահովման բնագավառի պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների լիազորությունները, ինչպես նաև ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների իրավունքները և պարտականությունները:

2. Սույն օրենքի խնդիրն է ճանապարհային երթևեկության անվտանգության սպառնալիքների, մասնավորապես ճանապարհատրանսպորտային պատահարների նախականիման, դրանց ծանրության և հետևանքների նվազեցման միջոցով քաղաքացիների կյանքի, առողջության և գույքի, նրանց իրավունքների և օրինական շահերի, հասարակության և պետության շահերի պահպանումը:

Քննչական և դատական պրակտիկայում արդիական հիմնախնդիր է դարձել ճանապարհատրանսպորտային պատահարների վերաբերյալ նախապատրաստվող նյութերի և քրեական գործերի քննության ընթացքում վարորդի կողմից թույլ տրված գործողությունների իրավաչափության հարցի քննարկումը և դրանց քրեաբերավական գնահատական տալլը:

Այսպես, ճանապարհատրանսպորտային պատահարների ընթացքում շատ հաճախ վարորդների կողմից նախքան դեպքը թույլ են տրվում այնպիսի արարքներ, ինչպիսիք են երթևեկության ընթացքում մի քանի վայրկյան մեքենայի ձայնարկիչով զբաղվելը, վարորդի կողմից երթևեկության ընթացքում դեկին քնելը կամ մեքենայի ուղղությունը հետ գրուցելը, որոնց հետևանքով տեղի են ունենում տարաբնույթ ճանապարհատրանսպորտային պատահարներ (վրարներ, վրաերերեր), որոնց հետևանքով տարբեր անձանց պատճառվում են տարբեր աստիճանի մարմնական վնասվածքներ (միջին ծանրության վնաս, ծանր վնաս, մահ, 2 և ավելի անձի մահ):

«Հայաստանի Հանրապետության ճանապարհային երթևեկության կանոնները և տրանսպորտային միջոցների շահագործումն արգելող անսարքությունների և պայանների ցանկը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշմամբ որևէ դրույթ նախատեսված չէ նմանատիպ արարքների հա-

մար, այսինքն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի տառացի մեկնարանությունից պարզ է դառնում, որ եթե վարորդի կողմից ճանապարհատրանսպորտային պատահարների ընթացքում թույլ տրվեն վերը նկարագրված տեսակի և տիպի արարքներ (խախտումներ), ապա անձին հարավոր չէ ենթարկել քրեական պատասխանատվության (մի թե նմանատիպ արարքները իրենցից չեն ենթադրում ճանապարհային երթևեկության խախտումներ, սակայն որոնք նախատեսված չեն ՀՀ «ճանապարհային երթևեկության կանոններ»-ով, ուստի օրենսգրքի տառացի մեկնարանությունից հետևում է, որ նմանատիպ խախտումներ իրականացրած վարորդները կարող են ազատվել քրեական հետապնդումից և նախատեսված պատժից): Նշվածի վերաբերյալ ցանկանում ենք նշել, որ վարորդի կողմից ճանապարհատրանսպորտային պատահարների ընթացքում նախատեսված են «ճանապարհային երթևեկության կանոններ»-ով, ուստի օրենսգրքի տառացի մեկնարանությունից հետևում է, որ նմանատիպ խախտումներ իրականացրած վարորդները կարող են ազատվել քրեական հետապնդումից և նախատեսված պատժից): Նշվածի վերաբերյալ ցանկանում ենք նշել, որ վարորդի կողմից ճանապարհատրանսպորտային պատահարների ընթացքում նախատեսված են «ճանապարհային երթևեկության կանոններ»-ով, ուստի օրենքի 5-րդ գլուխ՝ «ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների իրավունքները և պարտականությունները» 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, այն է՝ «ճանապարհային երթևեկության մասնակիցը պարտավոր է պահպանել Հայաստանի Հանրապետության կառավարության հաստատած ճանապարհային երթևեկության կանոնները, ինչպես նաև ոստիկանության ծառայողների ու երթևեկության կարգավորման համար լիազորված այլ անձանց օրինական պահանջներն ու իր գործողություններով չտեղծել վթարային իրադրություն»: Թեև նշված խախտումները ևս հստակ ամրագրված չեն «ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի՝ մեր կողմից նշված դրույթներում: Կարծում ենք, որ «ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ գլուխ՝ «ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների իրավունքները և պարտականությունները» 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասում պետք է կատարվեն համապատասխան շտկումներ և նշեն, թե կոնկրետ վարորդի ինչպիսի գործողություններն են համարվում վթարային իրադրության ստեղծում:

Բացի այդ, ճանապարհատրանսպորտային պատահարների ընթացքում շատ հաճախ վարորդների կողմից նախքան դեպքը թույլ են տրվում նաև հետևյալ խախտումներ՝ տրանսպորտային միջոցը վարելը ոչ սրավի վիճակում, մեքենան վարելու ընթացքում բջջային հեռախոսով խոսելը, ծխելը, որոնց հետևանքով տեղի են ունենում տարաբնույթ ճանապարհատրանսպորտային պատահարներ,

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

որոնց հետևանքով տարբեր անձանց պատճառ-
վում են տարբեր աստիճանի մարմնական վճա-
վածքներ:

«Ճանապարհային երթեւկության անվտան-
գության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ
գլխի՝ «Ճանապարհային երթեւկության մասնա-
կիցների իրավունքները և պարտականություննե-
րը» 24-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ վարոր-
դին արգելվում է՝

ա) տրանսպորտային միջոցը վարել ոչ սրափ
վիճակում.

բ) տրանսպորտային միջոցի վարումը հանձնել
ոչ սրափ վիճակում գտնվող կամ իրենց մոտ տվյալ
կարգի տրանսպորտային միջոցը վարելու համար
վարորդական իրավունքի վկայական չունեցող ան-
ձանց.

գ) լրել իր տեղը կամ թողնել տրանսպորտային
միջոցը, եթե նրա կողմից չեն ձեռնարկվել բոլոր
անհրաժեշտ միջոցները, որոնք բացառում են
տրանսպորտային միջոցի ինքնարերարար շար-
ժումը կամ դրա օգտագործումը իր բացակայու-
թյան ժամանակ.

դ) բացել տրանսպորտային միջոցի դրաները ըն-
թացքի ժամանակ.

ե) բացել տրանսպորտային միջոցի դրաները
նույնիսկ կանգառի ժամանակ, եթե դա կխոչընդո-
տի ճանապարհային երթեւկության մյուս մասնա-
կիցներին.

զ) ընթացքի ժամանակ օգտվել ռադիոկապից և
հեռախոսակապից, եթե դրանք կահավորված չեն
առանց ձեռքբերի օգտագործման այդ սարքերից
օգտվելու սարքավորումներով (բացառությամբ ծա-
ռայողական առաջարրանքներ կատարող, օպերա-
տիվ ծառայությունների տրանսպորտային միջոց-
ների վարորդների), կամ ընթացքի ժամանակ ծխել.

է) տրանսպորտային միջոցից դուրս նետել
իրեր և առարկաներ:

Ենթով վերոգրյալից՝ առաջարկում ենք ՀՀ
քր.օր-ի 242-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ
խնդրագրությամբ. «Ճանապարհային երթեւկու-
թյան, ճանապարհային երթեւկության անվտան-
գության ապահովման և տրանսպորտային միջոց-
ների շահագործման կանոնները խախտելը», իսկ
նշված հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիան շարադ-
րել հետևյալ կերպ. «Ավտոմեքենա կամ մեխանի-
կական այլ տրանսպորտային միջոց վարող անձի
կողմից ճանապարհային երթեւկության կամ
տրանսպորտային միջոցների շահագործման կամ
ճանապարհային երթեւկության անվտանգության
ապահովման կանոնները խախտելը, որը մարդու
առողջությանը պատճառել է ծանր կամ միջին

ծանրության վնաս»:

Եթե դատարանը ստացված ապացույցների
հիման վրա սահմանում է, որ համապատասխան
հոդվածում նշված հանգամանքներն ի հայտ չեն
եկել տրանսպորտային միջոցը շահագործող անձի
կողմից, այլ տուժողների՝ կոնկրետ անվտանգու-
թյան կանոններին չհետևելու հետևանքով (ուղոր-
ների ամրագոտի շամրացնելը, մոտոցիկլավարի
սաղավարտ չդնելը), այդ դեպքերում դատարանը
որոշում կայացնելիս կարող է հաշվի առնել որպես
պատիմք մեղմացնող հանգամանք, բացառությամբ
այն դեպքերի, եթե վարորդը չի կատարել իր պար-
տականությունը, այն է՝ ապահովել ուղորների
անվտանգությունը:

Քննչական և դատական պրակտիկայում վի-
ճահարույց խնդիր է նաև ճանապարհատրանս-
պորտային պատահարի ժամանակ վարորդի կող-
մից ճանապարհային երթեւկության կանոնների
խախտման արդյունքում մեկից ավելի անձանց
մարմնական տարբեր աստիճանի վճառվածքներ
հասցնելու դեպքերում մեղավոր վարորդի գործո-
ղություններին քրեափրավական գնահատական
տալլը:

Այսպես, ճանապարհատրանսպորտային պա-
տահարի ժամանակ վարորդի կողմից ճանապար-
հային երթեւկության կանոնների խախտման
հետևանքով առաջացած վթարի ընթացքում մեկ
անձի անզգուշությամբ պատճառվել է մահ, իսկ
երկրորդ անձին՝ ծանր մարմնական վճառվածք, և
առկա է նշված անձի բողոքը:

ՀՀ քննչական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի հա-
մաձայն՝ հանցագործությունների համակցություն է
համարվում՝

1. սույն օրենսգրքով տարբեր հոդվածներով
կամ միևնույն հոդվածով, հոդվածի միևնույն կամ
տարբեր մասերով կամ կետերով նախատեսված
երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, որոնցից ոչ
մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել:

2. այնպիսի մեկ գործողությունը (անզգործու-
թյունը), որը պարունակում է սույն օրենսգրքի եր-
կու կամ ավելի հոդվածներով:

Կարծիք ենք հայտնում, որ նշված դեպքերում
թեև համակցության սկզբունքի բառացի մեկնաբա-
նությամբ հնարավոր չէ մեղավոր անձի գործողու-
թյուններին տալ առանձին քրեափրավական գնա-
հատականներ, այսինքն՝ վարորդի գործողություն-
ները դիտել համակցության մեջ, սակայն նշված
դեպքերի համար նապատակահարմար է վարորդի
գործողությունները գնահատել համակցության
սկզբունքով, այսինքն՝ եթե ճանապարհատրան-
սպորտային պատահարի ժամանակ վարորդի կող-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մից ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման հետևանքով առաջացած վթարի ընթացքում մեկ անձի անզգուշությամբ պատճառվել է մահ, իսկ երկրորդ անձին՝ ծանր մարմնական վնասվածք, և առկա է նշված անձի բողոքը, ապա վարորդի գործողությունները պետք է որակվեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով:

Նշված հանցագործության սուբյեկտ է հանդիսանում 16 տարին լրացած, մեղսունակ տրանսպորտային միջոց վարող անձը՝ անկախ նրանից՝ վարորդական իրավունք ունի, թե՛ ոչ:

Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածի՝ անզգուշությամբ կատարված հանցանքը կարող է դրսորվել ինքնավստահությամբ կամ անփութությամբ: Հանցանքը համարվում է ինքնավստահությամբ կատարված, եթե անձը նախատեսել է իր գործողության (անզգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն առանց բավարար հիմքերի՝ ինքնավստահորեն հույս է ունեցել, որ դրանք կկանխվեն: Հանցանքը համարվում է անփութությամբ կատարված, եթե անձը չի նախատեսել իր գործողության (անզգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, թեև տվյալ իրադրությունում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի բնութագրող առանձնահատկությունն այն է, որ հանցանք կատարող անձը հասկանում է, որ իր գործողությունների (անզգործության) արդյունքում կարող է հանրության համար վտանգավոր հետևանքներ առաջանան, այսինքն՝ նա գիտակցում է, որ իր կողմից բույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման արդյունքում հնարավոր է՝ տեղի ունենալով վթար, և մարդու /մարդկանց առողջությանը հասցվի վնաս, սակայն ցուցաբերելով հանցավոր անզգուշություն՝ այնուամենայնիվ, թույլ է տալիս նշված խախտումը՝ հույս ունենալով խուսափել հնարավոր ծանր հետևանքների առաջացումից: Նշված հանցակազմը կարող է դրսորվել ինչպես ինքնավստահությամբ, այնպես էլ անփութությամբ:

Այս հարցի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը ընդգում է յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում անզգուշության տեսակի կոնկրետացման անհրաժեշտությունը:

Այսպես, եթե հանրության վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորը դիտավորություն է դրսուրել, ապա արարդը պետք է որակվել որպես մարդու դեմ ուղղված հանցագործություն՝⁸

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 23-րդ գլխով նախատեսված հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործություններից մեկը ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելն է:

Քր.օր.-ի հոդված 244-ի առաջին մասի դիսպոզիցիան հետևյալն է «Ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը տրանսպորտային միջոց վարող և ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտած անձի կողմից սույն օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքների առաջացման դեպքում»:

Ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելու հանրային վտանգավորությունն այն է, որ այն ոչ միայն ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտում է, այլև դժվարացնում է պատահարի հանգամանքների մասին օբյեկտիվ շշմարտության բացահայտումը:

Ըննարկվող հանցագործության իիմնական անմիջական օբյեկտը ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման կապակցությամբ մարդու, հասարակության և պետության անվտանգության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Հանցագործության լրացուցիչ օբյեկտ են հանդիսանում մարդու կյանքնը, առողջությունը, ինչպես նաև արդարադատության շահերը:

Հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսորվում է տրանսպորտի միջոց վարող և ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտած անձի կողմից ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը առանց ծայրահեղ անհրաժեշտության թողնելու մեջ, եթե առաջացել են ՀՀ քր. օր. 242-րդ հոդվածով նախատեսված վտանգավոր հետևանքներ:

Կարծում ենք, որ 244-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում պետք է կատարվի նմանատիպ փոփոխություն, ինչը մեր կողմից պատճառաբանվեց և արտացոլվել է սույն հոդվածում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի համար, այսինքն՝ ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը տրանսպորտային միջոց վարող և ճանապարհային երթևեկության, ճանապարհային երթևեկության անվտանգության պալահովման կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտած անձի կողմից՝ սույն օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքների առաջացման դեպքում: Նշված հանցագործության սուբյեկտ է հանդիսա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նում 16 տարին լրացած, ֆիզիկական մեղսունակ, տրանսպորտային միջոց վարող անձը, որը խախտել է ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային շահագործման կանոնները՝ անկախ նրանից՝ վարորդական իրավունք ունի, թե՛ ոչ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 244-րդ հոդվածը ընդգրկված չէ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով (տուժողի բողոքի հիման վրա հարուցվող քրեական գործեր) նախատեսված հանցագործությունների շարքում, և անկախ ճանապարհատրանսպորտային պատահարի արդյունքում տուժած անձի բողոքի առկայությունից՝ մեղավոր վարորդի նկատմամբ իրականացվում է քրեական հետապնդում:

Կարծիք ենք հայտնում, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 244-րդ հոդվածը պետք է փոփոխության ենթարկվի և ունենա երկու մասեր. նույն հոդվածի 1-ին մասը քրեական պատասխանատվություն սահմանի ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը տրանսպորտային միջոց վարող և ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը տրանսպորտային միջոց վարող առաջարկությունների շահագործման կանոնները խախտած անձի նկատմամբ, եթե առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հետևանքները, իսկ երկրորդ մասը քրեական պատասխանատվություն սահմանի ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վայրը թողնելը տրանսպորտային միջոց վարող և ճանապարհատ-

րանսպորտային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտած անձի նկատմամբ, եթե առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասով նախատեսված հետևանքները: Նմանատիպ փոփոխության պարագայում ավելի նպատակահարմար է 244-րդ հոդվածի 1-ին մասը ընդգրկել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների շարքում, քանի որ ճանապարհատրանսպորտային պատահարի մեղավոր անձի գործողությունները տվյալ պարագայում անմիջականորեն կապված է տուժած անձի հետ (նրան օգնություն ցույց չտալ հիվանդանոց չտեղափոխել, բողնել անօգնական վիճակում), իսկ եթե վերջինիս կողմից բացակայում է բողոքը, առավել նպատակահարմար է վարորդի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ և 244-րդ հոդվածների 1-ին մասով քրեական հետապնդում չիրականացնել:

¹ Олейник П.А. Руководство для следователей часть 2, Москва, 1982г. С. 231.

² Ренисберг Иоахим. Объективная сторона преступления. М. Госюриздан, 1957. С. 18.

³ Уголовное право России. Учебник для вузов. В 2-х томах. Том 1. Общая часть/ Отв. ред. А.Н. Игнатов и Ю.А. Красиков. - М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1998. С. 114.

⁴ Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. - М.: Госюриздан, 1960. С.9.

⁵ Курс советского уголовного права (Часть Общая). Т.1. -Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1968. С. 312.

⁶ Уголовное право. Общая часть /Отв.ред. И.Я. Козаченко и З.А. Незнамова. - М.: ИНФРА-М-НОРМА, 1997. С. 145.

⁷ Տե՛ս Պостановление Пленума Верховного суда РФ N25, 09.12.2008, г.Москва. С.10.

⁸ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱՆԴ/012/01/12 որոշում:

⁹ ՀՀ քրեական իրավունքի դասագիրը. Երևան 2007թ, էջ 573:

Էդգար Խաչիկյան

Следователь по ОВД областного следственного управления
Арарата Следственного комитета РА, капитан юстиции

РЕЗЮМЕ

*Некоторые вопросы квалификации нарушений правил
дорожного движения, эксплуатации транспортных средств и
побега с места дорожно-транспортного происшествия.*

Статья посвящается оценке некоторых вопросов, связанных с нарушениями правил дорожного движения, эксплуатации транспортных средств и побега с места дорожно-транспортного происшествия.

Автор дает уголовно-правовую характеристику преступлений, связанных с нарушениями правил дорожного движения, эксплуатации транспортных средств и побега с места дорожно-транспортного происшествия, рассматривает вопросы соответствующей оценки указанных правонарушений.

В этом контексте автор приводит некоторые примеры из судебной практики РА. Автор рассматривает также преимущества и недостатки уголовно-правовой оценки этих преступлений и делает некоторые предложения.

Основываясь на изучении преступлений, связанных с нарушениями правил дорожного движения, эксплуатации транспортных средств и побега с места дорожно-транспортного происшествия, автор дает конкретные предложения относительно уголовно-правовой оценки этих преступлений.

Ключевые слова: *нарушение правил дорожного движения, дорожное движение, эксплуатация транспортных средств, место дорожно-транспортного происшествия, оценка преступлений, водитель, безопасность дорожного движения, опасность, побег.*

Edgar Ghachikyan

Investigator of SIC of Ararat regional investigative department
Investigative committee of the RA, justice captain

SUMMARY

*Some issues of qualification of violation of traffic and vehicle exploitation
rules and abandonment of road accident place*

The article is devoted to the consideration of issues of qualification of violation of traffic and vehicle exploitation rules and abandonment of road accident place.

The author gives the criminal-legal characteristics of violation of traffic and vehicle exploitation rules and the crime of abandonment of road accident place, confronts the viewpoints on some controversial issues of the qualification of the given crime expressed in the doctrine of the criminal law. The theoretical judgments cited by the author are supported by the examples from the jurisprudence of the Republic of Armenia on cases of violation of traffic and vehicle exploitation rules and the crime of abandonment of traffic accident place. The author also discuss the advantages and disadvantages of the criminal-legal characteristics of this crimes and give some suggestions.

Based on the analysis of violation of traffic and vehicle exploitation rules or abandonment of road accident place, as well as confrontation of the relevant criminal-legal norms, the author presents concrete recommendations on the qualification of violation of traffic and vehicle exploitation rules or abandonment of traffic accident place.

Keywords: *violation, traffic, vehicle exploitation rules, place of road accident, qualification of crime, driver, road safety, threat, abandonment.*

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԳԵԼԻՆԱ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ

ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչության աշխատակազմի իրավաբանական վարչության հայցապահանջների և իրավական ակտերի բաժնի պետ,
Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

LՂՀ ՍԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՔՆԵՐԻ ՊԱԾՏՊԱՆԻ ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ, ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը ցանկացած երկրում ժողովրդավարության կարևոր ինստիտուտներից մեկն է: Այս ինստիտուտի գոյությունը թեև ԼՂՀ-ում երկար տարիների փորձ չունի, սակայն այն դարձել է քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության կարևոր կենտրոն: Ոչ պակաս նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքը, որ քաղաքացու իրավունքների պաշտպանությամբ գրադիւն է Ազգային ժողովի կողմից ընտրված անձը, ինչը զգայիրեն մեծացնում է մարդու իրավունքների պաշտպանի իրավունակությունը և հեղինակությունը: Նկատենք նաև, որ այս ատյանում խնդիրների լուծումը ավելի որվագծված է և կարճ ժամանակահատվածում է կատարվում:

Հատկանի կարևոր է այն, որ մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի առաջացման և դրա կայացման հիմնախնդիրները յուրահատուկ առանձնահատկություն են ձեռք բերում միջազգային հանրությի կողմից շճանաչված այնպիսի հանրապետությունում, ինչպիսին ԼՂՀ-ն է, որը, չնայած հայտնի իր բոլոր դժվարություններին, ունի ժողովրդավարական պետության բոլոր հատկանիշներն ու ատրիբուտները, այդ բայց նաև մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը:

Հիմնարար - LՂՀ Մարդու իրավունքների պաշտպան, LՂՀ Սահմանադրություն, LՂՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի գեկոյց:

Միջազգային պրակտիկայում ընդունված է, որ իրավունքուների սահմաններում գործող Մարդու իրավունքների պաշտպանն անկախ է պետական իշխանության մարմիններից ու ենթակա չենանաց:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը չպետք է գրադիւն որևէ քաղաքական գործունեությամբ, չի կարող լինել քաղաքական կուսակցության կամ քաղաքական նպատակներ հետապնդող այլ հասարակական միավորման անդամ: Օմբուդմանների Միջազգային և Եվրոպական ինստիտուտները, ինչպես նաև բոլոր այլ միջազգային կազմակերպությունները քաղաքականությամբ զբաղվելը համարում են պետական իրավապաշտպան ինստիտուտների անկախ գործունեության կարևորագույն գրավականը:

Վերը նշված սկզբունքներն ամրագրված են նաև ԼՂՀ Սահմանադրությամբ ու «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԼՂՀ օրենքով, և դրանց վրա է հիմնված Պաշտպանի գործունեության կազմակերպումն ու գործնականում դրանց

իրականացումը:

«Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԼՂՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը սահմանում է:

«1. Պաշտպանն իր լիազորություններն իրականացնելիս անկախ է, ենթարկվում է միայն Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Սահմանադրությանը և օրենքներին, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներին ու նորմերին: Պաշտպանը չի ենթարկվում պետական կամ տեղական ինքնակառավարման որևէ մարմնի կամ պաշտոնատար անձի:»

2. Պաշտպանը պարտավոր չէ բացատրություններ տալ, այդ բայց նաև որպես վկա, իր մոտ գտնվող բոլորի կամ փաստարդի էության վերաբերյալ կամ դրանք տրամադրել ծանոթացման այլ կերպ, քան օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով:

3. Պաշտպանի որոշումները վարչական ակտ չեն հանդիսանում և բողոքարկման ենթակա չեն»:

Ուսումնասիրելով Պաշտպանի լիազորություններն ու գործունեության հիմնական ուղղություննե-

թք՝ հատկապես կարևորում ենք **քաղաքացիներին խորհրդատվորյուն տրամադրելու Պաշտպանի գործառույթը**. Տարբերվում է խորհրդատվորյան երկու տեսակ՝ բանավոր և **Պաշտպանի՝ օրենքով սահմանված համապատասխան գրավոր որոշումներով հիմնավորված:**

Երկու դեպքերում էլ դիմողին պարզաբանվում են իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության հնարավորությունները (եթե համապատասխան գործողությունների կատարումը դուրս է **Պաշտպանի՝ օրենքով նախատեսված իրավասությունների շրջանակից**, օրինակ՝ դատարանի որոշման, վճի կամ դատավճռի հիմնավորվածությունը բողոքարկելու վերաբերյալ տրամադրվող խորհրդատվորյունը) կամ հիմնավորվում է հանրային մարմնի գործողությունների օրինականությունը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության արդյունքները օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ամեն տարի ամփոփվում են **Պաշտպանի տարեկան գեկույցում**: «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ԼՂՀ օրենքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր տարվա առաջին եռամսյակի ընթացքում **Պաշտպանը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Նախագահին**, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության մարմիններին է ներկայացնում նախորդ տարվա ընթացքում իր գործունեության և երկրում մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների խախտման մասին գեկույց, իսկ Ազգային ժողովի գարնանային նատաշրջանի ընթացքում ներկայացնում է Ազգային ժողովի նիստում: **Պաշտպանը գեկույցը ներկայացնում է նաև զանգվածային լրատվամիջոցներին և համապատասխան հասարակական կազմակերպություններին:**

Պաշտպանի տարեկան գեկույցներում ընդհանուր գնահատական է տրվում հաշվետու տարվա դրությամբ մարդու իրավունքների պաշտպանվածության վիճակին և դրա հետ կապված հիմնախնդիրներին, ներկայացվում են մարդու իրավունքների խախտումների մասին տեղեկություններ և դրանց պատճառների վերլուծությունը, **Պաշտպանի կողմից կատարված աշխատանքն ըստ իր գործունեության հիմնական ուղղությունների**, այդ թվում՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց արձագանքը:

Օմբուդսմանի տարեկան գեկույցը նախապատրաստվում է իրավիճակի ուսումնասիրության հիմնա վրա, որն իրականացվում է՝ ամփոփելով քաղաքացիների գրավոր և բանավոր դիմումները և

այն տեղեկությունները, որոնք հայտնի են դարձել Պաշտպանի և բանավարման կողմից բնակչության ընդունելության, գորամիավորումներ, անձանց հարկադրական պահման, այդ թվում՝ նախական կալանքի և ազատազրկման վայրեր կատարված այցելությունների ընթացքում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից ու ոչ պետական կազմակերպություններից ստացված և ԶԼՄ-ներում տպագրված նյութերից, ինչպես նաև ԼՂՀ-ում գործող օրենսդրության վերլուծությունը:

ԼՂՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ամենամյա գեկույցների ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ, բացի վերը նշվածից, **Պաշտպանն ու աշխատակազմի մասնագետները քաղաքացիներին խորհրդատվություն են տրամադրում նաև հեռախոսով, շրջկենտրոններում և այլ բնակավայրերում ընդունելության, ինչպես նաև Շուշիի քրեակատարողական հիմնարկում, ԼՂՀ ոստիկանության և ուղղմանական ոստիկանության ստորաբաժանումների ԺՊՄ-ում, զինվորական մասերի կալանատներում պահպող անձանց հետ հանդիպումների ընթացքում: Խորհրդատվության այս տեսակն իրականացվել է առավելապես բանավոր եղանակով և իրենից ներկայացրել է իրավաբանական համակողմանի խորհրդատվության տրամադրում՝ կապված հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում առաջացող իրավահարաբերությունների հետ:**

Զգալի թիվ են կազմում հիմնականում դիմումատունների՝ սոցիալ-տնտեսական իրավունքների պաշտպանության հարցերին վերաբերող խորհրդատվությունները, որոնց շարքում գերակշռում են նպաստների, կենսաբոշակային ոլորտի օրենսդրության, փախստականների բնակարանային հարցերի, հաշմանդամների իրավունքների, ԽՍՀՄ խնայքանկերում քաղաքացիների կողմից ներդրված ավանդների փոխհատուցման գործընթացին, սեփականության իրավունքի խախտմանը վերաբերող դիմումներով տրված պարզաբանումները:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ուշադրության արժանի խնդիր է հանդիսանում նաև քաղաքացիների՝ ԼՂՀ Մահմանադրությամբ երաշխավորված բավարար կենսապայմանների իրավունքը, որտեղ առանձնահատուկ նշանակություն է տրվում բնակարանային հիմնախնդիրներին:

Առանձնակի կարևորություն ունեն նաև արցախյան պատերազմի ժամանակ ադրբեջանական բանակի կողմից կատարված հրետակոծությունների հետևանքով անօրին մնացած քաղաքացիներին բնակարանով ապահովելու, ինչպես նաև ավերված

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

բնակարանների վերանորոգման խնդիրների լուծումը: Այս կապակցությամբ օրենքով սահմանված կարգով Պաշտպանի կողմից կայացված որոշումներով բազմաթիվ դիմումատունների ներկայացվել են ոլորտի իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները:

Քիչ չեն նաև այնպիսի դիմումները, որոնցում ներկայացված պահանջները կրում են բացառապես քաղաքացիական բնույթ, մինչդեռ դիմումատունները կտրականապես իրաժարվում են խնդրի լուծման դատական եղանակից և դիմում են այնպիսի պետական մարմինների, որոնք օժտված չեն նմանատիպ հարցերի լուծման իրավասությամբ:

Երևույթի ուսումնասիրության արդյունքում պարզել է, որ դատարան չդիմելու պատճառն այն անվստահության մթնոլորտն է, որը ձևավորվել է քաղաքացինների մի մասի մոտ տարինների ընթացքում՝ առանձին դատավորների կողմից ոչ հեռու անցյալում ակնհայտ անօրինական և ոչ արդարացի վճռներ ու դատավճրուներ կայացնելու, դատավորների՝ օրենքով սահմանված անկախությունն իրականում չապահովելու, դատական համակարգի անկատարության (հատկապես Գերագույն դատարանի կողմից վերաքննության և վճռաբեկության կարգով արդարադատություն իրականացնելը), գործի քննության անհիմն ձգձգումների (հատկապես քաղաքացիական) և դիմումների քննության անհիմն մերժման հետևանքով:

Նման պայմաններում Պաշտպանն իր խնդիրներից է համարում նաև դատարանների դերի բարձրացմանն ու երկրում արդյունավետ և որակյալ արդարադատության իրականացմանն աջակցելը:

ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության հիմնական ուղղություններից կարևորում ենք հատկապես բնակչության հետ Պաշտպանի անմիջական շփումը, որի ապահովման և դիմումներին հնարավորինս արագ ու արդյունավետ արձագանքելու նպատակով պարբերաբար Օմբուդսմանի հասուկ ուշադրությանն են արժանանում քաղաքացինների անձնական ընդունելությունների կազմակերպումն ու անցկացումը, որն իրականացվում է ինչպես Պաշտպանի աշխատակազմում, այնպես էլ տեղերում:

Այլ երկրների, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության վիրույց է տալիս, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գործունեության արդյունավետության կարևորագույն երաշխիք է արագ արձագանքումը: Արագ արձագանքումը՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների խախ-

տումների վերաբերյալ ձեռք բերված տեղեկությունների հիման վրա, դրանց շուտափույթ վերացմանը և իրավունքների վերականգնմանն ուղղված, իրատապ ու անհետաձգելի միջոցառումների ձեռնարկումն է: Այս նպատակ է հետապնդում վեր հանել ու կանխել հանրային մարմինների կողմից մարդու իրավունքների և ազատությունների հնարավոր խախտումները կամ այդպիսի խախտման համար վտանգ ստեղծող գործողությունները:

Չափոր, այս կարևորագույն ծառայությունը ԼՂՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմում դեռևս ձևավորված չէ, որը հիմնականում պայմանավորված է համապատասխան հաստիքների, ինչպես նաև տրանսպորտային միջոցի բացակայությամբ: Չնայած վերոնշյալ խնդիրի բացակայությանը՝ Պաշտպանն իր ծառայողական ավտոմեքենայի և աշխատակիցների միջոցով փորձում է հնարավորինս ապահովել արագ արձագանքում պահանջող հարցերի լուծումը, սակայն վերոհիշյալ զուտ օբյեկտիվ պատճառներով արձագանքման պահանջվող օպերատիվությունն ապահովվում է ոչ բոլոր ստացված ահազանգերի դեպքում:

Այլ երկրների Օմբուդսմանների փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ազգային իրավապաշտպան ինստիտուտների գործունեության արդյունավետության գնահատման համար ընդհանրական չափանիշներ չկան: Սակայն անվիճելի է, որ երկրում մարդու իրավունքների պաշտպանվածության մակարդակը վկայում է նաև այդ իրավունքների պաշտպանությանը կոչված բոլոր մարմինների, այդ թվում՝ Պաշտպանի գործունեության արդյունավետության մասին:

Պաշտպանի գործունեության արդյունավետության մասին հիմնականում վկայում են պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից Պաշտպանի առաջարկությունների ընդունումն ու իրագործումը և նույն հարցով քաղաքացիների կրկնակի դիմումների բացակայությունը:

Պաշտպանի գործունեության թեկուղ ոչ լիարժեք, բայց և այնպես շոշափելի արդյունքներ են հանդիսանում հենց մարդու և քաղաքացու իրավունքների վերականգնման փաստերը:

ԼՂՀ շրջաններում դեռևս բացակայում են այս կառույցի տարածքային ստորաբաժանումներն ու առանձին ներկայացուցիչների առկայությունը և ընդունելության մատչելիության ու Պաշտպանին անմիջականորեն դիմելու նկատառումներից ելնելով՝ պարբերաբար բնակչության ընդունելություններ են կազմակերպվում Հանրապետության

շրջաններում:

Ինստիտուտի գործունեության առաջին խև օրերից էլ բնակչության շրջանում ակտիվություն էր նկատվում: Բնակիչների դիմումները տարաբնույթ էին, նույնիսկ բարձրացվում էին հարցեր, որոնց լուծումը դուրս էր մարդու իրավունքների պաշտպանի լիազորությունների շրջանակից: Դիմումներ ստացվում էին ոչ միայն պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այլև ոչ պետական մարմինների, կազմակերպությունների ու ֆիզիկական անձանց գործողությունների դեմ:

Մի խնդիր ևս, որին բախվել են Մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի ներկայացուցիչները, այն է, որ մարդիկ հաճախ խուսափում են գրավոր դիմում ներկայացնելուց՝ գերադասելով բանավոր բողոքները: Պատճառը ներքին

վախն է. բողոքարկուները համոզված են, որ գանգատը բացասաբար կանդրադառնա իրենց վրա:

Ամփոփելով նշենք, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտի ստեղծումը, գործունեության բնականոն ընթացքը շատ կարևոր ձեռքբերում է միջազգային հանրույթի կողմից շճանաչված այնպիսի հանրապետությունում, ինչպիսին ԼՂՀ-ն է, որը, չնայած հայտնի իր բոլոր դժվարություններին, ունի ժողովրդավարական պետության բոլոր հատկանիշներն ու ատրիբուտները, այդ թվում նաև՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի ինստիտուտը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Սահմանադրություն
2. ԼՂՀ Սահմանադրություն
3. ՀՀ օրենքը «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին»
4. ԼՂՀ օրենքը «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին»
5. ԼՂՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տարեկան գեկույցներ
6. Rowat D. C. The Ombudsman plan, Essays on the Worldwide Spread of an Idea. Toronto, 1973.
7. Князькин С.А. Институт Уполномоченного по правам человека в международном и внутригосударственном механизме защиты прав человека: 2000.

Ангелина Аванесян

Начальник отдела исков и правовых актов юридического управления аппарата управления по управлению государственным имуществом при правительстве Республики Армения, соискатель кафедры конституционного и муниципального права института политологии и права Российско-Армянского (Славянского) университета

РЕЗЮМЕ

*Полномочия, обязанности и основные направления деятельности**Зашитника прав человека НКР*

Институт Зашитника прав человека НКР действует в республике с мая 2008 года. Согласно Конституции НКР, защитник прав человека - независимое должностное лицо, которое осуществляет защиту нарушенных государственными органами, органами местного самоуправления и должностными лицами прав и свобод человека и гражданина.

Зашитник независим и при осуществлении своих полномочий подчиняется только Конституции и законам Республики НКР, а также общепризнанным принципам и нормам международного права и не подчиняется какому-либо государственному органу, или органу местного самоуправления, или должностному лицу.

В течение первого квартала каждого года Зашитник представляет Президенту Республики НКР в органы законодательной, исполнительной и судебной власти доклад о своей деятельности за предыдущий год и о нарушении прав и фундаментальных свобод человека в стране, а в течение весенней сессии Национального Собрания представляет его на заседании Национального Собрания. Доклад также представляется средствам массовой информации и соответствующим общественным организациям.

По отдельным вопросам, имеющим общественный резонанс, или при грубом нарушении прав человека, а также неустранимых нарушений в массовом порядке, Зашитник может выступить с внеочередным публичным докладом.

Ключевые слова: Права человека, Зашитник прав человека НКР, Конституция НКР, Омбудсмен, Институт Зашитника прав человека НКР, годовой доклад зашитника.

Angelina Avanesyan

Department of State Property Management by the Government
Of the RA as the Head of Division in Juridical Department,
Post-graduate student of the
Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

*The Powers, Duties and the main activities of Human Rights Defender
on the Republic of Nagorno Karabakh*

The Human Rights Defender is an independent and unaltered official, who protects the human rights and fundamental freedoms violated by the state and local self-governing bodies or their officials. Defender is favouring the improvement of Nagorno Karabakh Republic's legislative concerning person's and citizen's rights, its defending forms and methods and its conforming on international law's universal recognized principles and norms, development of international cooperation in the sphere of human rights and the human rights and freedom issues legal upbringing.

The Defender shall be independent in executing his/her powers and shall be guided only by the Constitution and the Laws of the Republic of Nagorno Karabakh, as well as recognized norms and principles of International Law. The Defender shall not be subordinated to any state or local self-governing body or official. The Defender shall not be obligated to provide clarifications, not even as a witness, about the nature of a complaint or a document in his/her possession. He/she shall not make them accessible for familiarization with the exception of the cases and procedure not stipulated by the Law.

Each year, during the first quarter of the year, the Defender shall deliver a report on his/her activities and on the human rights situation in the previous year to the President of the Republic of Armenia and the representatives of legislative, executive and judicial authorities. The reports shall be presented to the National Assembly during the first sitting of the National Assembly's spring session. The Defender also presents his/her report to the mass media and relevant NGO-s.

Keywords: Human Rights Defender of NKR, Constitution of NKR, NKR Ombudsman Institute, NKR "Law on Human Rights", annual report of Human Right Defender.

ԱՐԵՆ ՍԱՐԳԱՅԱՆ

ՀՀ գինվորական կոմիսարիատի ավագ
սպա-իրավաբան, մայոր,
ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների
ֆակուլտետի հայցորդ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ՓՈԽԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանական բարեփոխումների գերխնիքը մարտունակությամբ հակառակորդի գինված ուժերի նկատմամբ ՀՀ գինված ուժերի գերազանցության ապահովումն է, գինված ուժերում այնպիսի չափանիշների ստեղծումը և ներդրումը, որոնք լիարժեքորեն կհամապատասխանեն Հայաստանի ազգային անվտանգության առանձնահատկություններին՝ ամբողջությամբ լուծելով ուղղմական անվտանգության խնդիրները: Բարեփոխումների արդյունքում միաժամանակ կապահովվեն նաև փոխգործակցելիության անհրաժեշտ հնարավորություններ՝ Հայաստանի միջազգային վարկի և հեղինակության բարձացմանը համարժեք միջազգային անվտանգության երաշխավորման չափարաժին ստանդարտներ:

Հիմնարարեր - զինված ուժեր, պաշտպանական բարեփոխումներ, անվտանգություն, երկրի պաշտպանություն, ռազմական սպառնալիք, ռազմավարություն, ռազմական դոկտրինա, կառավարման համակարգ, օրենսդրություն, քաղաքացիական վերահսկողություն:

Ցուրաքանչյուր երկրի պաշտպանական քաղաքանությունը տվյալ պետության ընդհանուր քաղաքականության բաղկացուցիչ մասն է, որը նպատակառությամբ է հավանական արտաքին քշնամուց պետության, բնակչության, տարածքային ամբողջականության և ինքնիշխանության պաշտպանությանը: Պաշտպանական քաղաքականությունը չպետք է նույնացնել երկրի ռազմական քաղաքականության հետ, այլ պետք է ռազմական քաղաքականությունը դիտարկել որպես պաշտպանական քաղաքականության առանցքային քաղաքիչ, որը հետադարձ գործառութային կապով առնչվում է մյուս բոլոր քաղաքիչների հետ: Ուազմական քաղաքականության հայեցակարգային մասը ապահովում է պաշտպանության բնագավառի կառավարական մարմինը, իսկ գործնական մասը՝ զինված ուժերի կառավարման կենտրոնական մարմինը (գլխավոր շտաբը), որը հետադարձ գործառութային կապերի շրջանակներում և իր իրավասության սահմաններում մասնակցում է նաև ռազմական քաղաքականության հայեցակարգային քաղմնների փորձաքննության ապահովմանը¹:

Ինչպես յուրաքանչյուր պետության, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերը և ընդհանրապես պաշտպանական համակարգը քարացած կառույց չեն. այն պետության և հասարակության մի օղակն է: Պետության ու հասարակության անընդհատ զարգացմանը զուգընթաց աճում

է նաև Հայաստանի միջազգային վարկանիշն ու հեղինակությունը: Ուստի, Հայաստանի և հայ հասարակության ռազմական անվտանգությունն ապահովելու համար զինված ուժերը պետք է համարայի ընթանան վերոնշյալ բոլոր զարգացումներին:

Փոփոխվում են նաև Հայաստանի շուրջ ձևավորվող արտաքին իրողությունները: Այսօր Հայաստանի Հանրապետությունը, իր կայացմանը զուգընթաց, ավելի է ներգրավվում միջազգային ռազմաքաղաքական գործընթացներում, անդամակցում տարածաշրջանային և միջազգային զանազան կազմակերպություններին, ստանձնում միշտ միջազգային պարտավորություններ:

Սակայն միակողմանիորեն զարգացող, թեկուզ մարտունակ զինված ուժերով հնարավոր չեն միջազգային անվտանգության լծակների միաժամանակյա գործնական կիրառումը: Այս առումով խնդիրը բարդ է. անհրաժեշտ է ստեղծել այն որպես ինստիտուտները և չափանիշները, որոնց միջոցով կարելի կլինի զարգացնել երկրի զինված ուժերի բազմակողմանի հնարավորությունները և կիրառելի դարձնել այդ լծակները: Դա է զինված ուժերի զարգացման և արդիականացման ուղին, հետևաբար, այդ նպատակներին ուղղված պաշտպանական քաղաքացմանը զուգընթաց աճում

Հայաստանի ռազմական անվտանգության ապահովման գործում զինված ուժերի առանձնաց-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ված դերը պայմանավորված է նաև առկա ռազմական սպառնալիքի ծավալով, բանակի համախմբող դերով ու համազգային բնույթով։ Զինված ուժերը մշտապես պետք է զբաղվեն միայն իրենց խնդիրների կատարմամբ և երբեք ու ոչ մի պայմանով չներքաշվեն քաղաքականության մեջ։ Ամուր, կարգապահ ու մարտունակ բանակը, հեռու մնալով քաղաքականությունից, միաժամանակ միշտ էլ գտնվելու է երկրի «քաղաքականության կենտրոնում»՝ իր գոյությամբ վստահություն, հպարտություն ու հավատ ներշնչելով ժողովրդին, զգաստացնելով աշխարհաքաղաքական վիճակը և չեղորացնելով ռազմական անվտանգության դեմ ուղղված սպառնալիքները։ Եվ, իհարկե, միայն արդյունավետորեն օգտագործելով ողջ հայության ու Հայաստանում բնակվող ազգաբնակչության հսկայական ներուժն ու հնարավորությունները, հնարավոր է ապահովել վերոնշյալ պահանջներն արտահայտող արդիական և հուսալի գինված ուժեր։

Ռազմական անվտանգության ապահովումը «քանի հաճույք է» նույնիսկ ամենակայացած պետությունների համար։ Այս առումով պաշտպանական բարեփոխումները նպատակ ունեն հնարավորություններ ստեղծել սահմանափակ ռեսուրսներն առավելագույս արդյունավետ օգտագործելու համար։ Ու թեև ՀՀ գինված ուժերը մյուս հարևանների համեմատ կայացած և մարտունակ կարելի է համարել գործնականորեն ապացուցելով դեռևս «Ղարաբաղյան պատերազմի տարիներին, սակայն բանակի ներկայիս հնարավորությունները կատարյալ չեն և շտկումների ու բարեփոխումների կարիք ունեն։ Պաշտպանական բարեփոխումների խնդիրը գինված ուժերի կայուն և հեռանկարային զարգացման ապահովումն է, բոլոր ոլորտներում ԶՈՒ կարողությունների բարձրացումը, նոր կարողությունների ստեղծումը։

Նախկին խորհրդային մյուս հանրապետությունների հետ գրեթե միաժամանակ, սակայն առավել անբարենպաստ պայմաններում ձեռնամուխ լինելով ազգային բանակի ստեղծմանը՝ Հայաստանը կարողացավ աներևակայելի կարճ ժամանակահատվածում ստեղծել կարգապահ ու մարտունակ գինված ուժեր, որոնք ներկայում իրենց մարտական պատրաստության մակարդակով, բարոյահոգեբանական վիճակով առաջին հետևյալ համարվում են ԱՊՀ-ում, իսկ Հարավկովկասյան տարածաշրջանում համարվում են ամենամարտունակն ու առաջավորը³։

Ըստ էության, պաշտպանական բարեփոխումները պետք է ուղղված լինեն հետևյալ հիմնական նպատակների իրականացմանը։

1. Զինված ուժերի արդիականացում և մարտունակության ամրապնդում՝ ժամանակակից չափանիշների ներդրմամբ,

2. ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովում իրական և հնարավոր ռազմական սպառնալիքների չեղորացմամբ,

3. ՀՀ գինված ուժերի կողմից միջազգային անվտանգության ապահովման մասնաբաժնի ստանձնում միջազգային անվտանգության տարբեր կառույցների հետ փոխգործակցելիության հնարավորությունների ընդլայնմամբ,

4. ԶՈՒ կայուն և համակողմանի զարգացման ապահովում ձկում, թափանցիկ և արդյունավետ համակարգերի ներդրմամբ։

Այսօր հայկական բանակի հարածուն զարգացման հիմքում համազգային մոտեցման շնորհիվ երկրի պաշտպանական ոլորտում հաջողությամբ իրականացվում են մեծածավալ աշխատանքներ, որոնց շնորհիվ օրեցօր ավելանում են ԶՈՒ մարտական կարողությունները, ավելի է մեծանում վստահությունը սեփական ուժերի նկատմամբ։ Արդյունքում ՀՀ գինված ուժերը հանդես են գալիս որպես մրցունակ, անընդիհատ կատարելագործվող, բարեփոխվող և զարգացման ուղին բռնած կառույց՝ առաջնային կարևորության նպատակ ունենալով Հայաստանի ռազմական անվտանգության երաշխավորումը⁴։

Ընդհանուր առմամբ, պաշտպանական բարեփոխումների գործընթացը կարելի է բաժանել 3 փուլերի.

1. հայեցակարգային մոտեցումների որդեգրում, ռազմական դրկտրինի մշակում և հայեցակարգային հիմքերի բարեփոխումների իրականացում՝ ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովման հիմնադրույթների, ռազմական անվտանգության ապահովման համակարգի, դրա կառուցվածքի, խնդիրների, գործունեության և զարգացման ուղղությունների ու նպատակների հստակեցման նպատակով – 2007-2008թ.,

2. պաշտպանության ռազմավարական վերանայում՝ ԶՈՒ առկա հնարավորությունների և արդիականացման անհրաժեշտությունների, պահանջվող բարեփոխումների որոշում ու պլանավորում – 2008-2010թ.,

3. գործնական բարեփոխումների և առանձին ենթակառուցվածքների իրականացում՝ ԶՈՒ համար հասանելի ազգային և միջազգային հնարավորությունների կիրառմամբ -2010-2015թ.։

ՓՈԽ. 1 - Պաշտպանական հայեցակարգային հիմքերի բարեփոխումներ

Ազգային անվտանգության ռազմավարության

ընդունումը⁶ հայեցակարգային առումով նախանշեց ՀՀ պաշտպանական դրկտրինի քաղաքական և ռազմաքաղաքական ուղղվածությունը: Հետևաբար, պաշտպանական ոլորտի դրկտրինը կազմվել է Ազգային անվտանգության ռազմավարության փաստաթղթի հիման վրա, համահունչ է Ազգային անվտանգության ռազմավարության դրույթներին և լիարժեքորեն սահմանում է զինվածութերի՝ ազգային անվտանգությանն առնչվող պարտականությունները:

Ռազմական դրկտրինը ՀՀ պաշտպանության նախարարության համակարգի կողմից օգտագործվել է նաև ԶՈՒ տարբեր օրակաների, ինչպես նաև ռազմական ստորաբաժանումների քանակի և տեսակի, մարտական խնդիրների սահմանման համար: Փաստաթուղթը ընդհանուր առմամբ սահմանել է նաև պաշտպանական համակարգի կազմակերպչական քաղաքականությունը՝ ներառելով ՊՆ և ԳԸ տարբեր ստորաբաժանումների գործույթներն ու պարտականությունները:

Բացի այդ, Ռազմական դրկտրինը նկարագրում է ՀՀ ԶՈՒ դերն ու առաքելությունը և ծառայում է որպես սկզբունքային փաստաթուղթ բարեփոխումների ուղղորդման համար: Եթե ՀՀ զինվածութերի համար դրկտրինը, լինելով մեկ միասնական ռազմավարական փաստաթուղթ, պետք է ուղեցույց հանդիսանա Պաշտպանության նախարարության, ԶՈՒ գլխավոր շտաբի և ընդհանուրապես պաշտպանական համակարգի համար պատասխանատու այլ պետական գերատեսչությունների համար, ապա ՀՀ Ազգային ժողովի, կառավարության, պետական և հասարակական այլ օրակաների համար այն դառնում է ազգային անվտանգության, պաշտպանական քաղաքականության և դրա ֆինանսավորման նպատակով հասարակական աջակցության ապահովման կարևոր գործոն:

Քանի որ Ռազմական դրկտրինը, հանդիսանալով ԶՈՒ հիմնական հայեցակարգային հիմքը, բաց փաստաթուղթ է, ինչը բույլ է տալիս այն տարածել հասարակության շրջանում, անհրաժեշտ է, որ այն ընդհանուր առմամբ հայտարարի նաև Ազգային անվտանգության ռազմավարությունում սահմանված ռազմական քաղադադարքերի իրականացմանն ուղղված ռազմավարությունը:

Ժողովրդավարական արժեքային համակարգում որպես զինվածութերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության առավել արդյունավետ միջոց գրականության մեջ նշվում է նաև «հասարակական կամ արտապետական վերահսկողության» մասին: Ընդ որում, «արտապետական վերահսկո-

ղություն» տերմինը պայմանական է և նկատի ունի այնպիսի հաստատությունների վերահսկողական գործունեությունը, որոնք պետական իշխանության մաս չեն կազմում, սակայն ակտիվ կերպով մասնակցում են պետական քաղաքականության իրականացմանը: Պաշտպանական ոլորտի դրկտրինը նաև անհրաժեշտ է քանակ-հասարակություն կապն ամրապնդելու, հասարակության մեջ զինվածութերի նկատմամբ վստահությունն ամրապնդելու համար, ուստի այն պետք է պաշտպանական բոլոր ոլորտներում ԶՈՒ հասարակական վերահսկողության մեխանիզմներ նախատեսի:

Այլպիսով, ՀՀ ռազմական դրկտրինը հանդիսացավ պաշտպանության բնագավառի և զինվածութերի համար օրենսդրական, հայեցակարգային և բարեփոխումների համար մեկնարկային հիմնական փաստաթուղթը:

ՓՈԽ 2 - Պաշտպանության ռազմավարական վերանայում

Ռազմական դրկտրինի մշակումից և ընդունումից հետո ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը ձեռնամուխ եղավ Պաշտպանության ռազմավարական վերանայման գործընթացին: Այն անհրաժեշտ էր ՀՀ զինվածութերի պաշտպանական բարեփոխումները ճիշտ ուղղորդելու, արդիականացման և զարգացման հեռանկարը պլանավորելու համար: Այսինքն, պաշտպանության ռազմավարական վերանայման գործընթացը ՀՀ զարգացման առաջնահերթությունների և պաշտպանական բարեփոխումների համատեքստում պետք է որոշի ռազմական միջոցներով ՀՀ պաշտպանության իրականացման համար զինվածութերի առկա կարողություններն ու պահանջվող անհրաժեշտությունները՝ ըստ այդմ հստակեցնելով բարեփոխումների նպատակները⁹:

ՀՀ զինվածութերի առկա կարողությունները գնահատելուց ու վերանայելուց բացի ռազմավարական վերանայումը պետք է օգտագործվի նաև ներկա և տեսանելի հեռանկարում ռազմաքաղաքական միջավայրի գնահատման նպատակով՝ այդ կերպ վերաբերքավորելով առկա սպառնալիքները և հաստատելով ռազմական ռազմավարության առաջնահերթությունները, ինչը պաշտպանական բարեփոխումների իրականացման գործում հնարավորություններ կստեղծի թույլատրելի ոիսկերի որոշման համար:

Վերանայման գործընթացը կարևոր է նաև սպառնալիքներին դիմակայելու համար ՀՀ ԶՈՒ ստորաբաժանումներից պահանջվող պատրաստականության վիճակի սահմանման տեսանկյունից: Վերանայման արդյունքները հիմք են հանդի-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սանում ռազմական կարիքները որոշելու և ՀՀ գինված ուժերի օպտիմալ կառուցվածքը երկարաժամկետ հեռանկարով պլանավորելու համար:

Այս ամենը կիրառվում է զինված ուժերի բարձրանակի, սպառազինության, ստորաբաժանումների, զորատեսակների և ընդհանրապես, Հայաստանի պաշտպանուակուրյան վրա այս կամ այն կերպ ազդող զինված ուժերի կառուցվածքի հետագա փոփոխություններ իրականացնելու համար: Պաշտպանության ռազմավարական վերանայման արդյունքում անհրաժեշտություն առաջացավ վերանայել և մեկ անգամ ևս հիմնավորել ՀՀ ԶՈՒ ստորաբաժանումների տեղակայման աշխարհագրությունը՝ հիմքում ունենալով ենթակառույցների օպտիմալացումը, որը հանգեցնում է միմյանց կրկնող օդակների, ծախսերի և ռեսուրսների կրճատման:

Պաշտպանության ռազմավարական վերանայմանը գուգարելաց իրականացվեց նաև ՀՀ ԶՈՒ հրամանատարական ուղղահայացի վերանայումը, որի էությունը կայանում է ՀՀ պաշտպանության նախարարության և ԶՈՒ գլխավոր շտաբի լիազորությունների և զործառույթների հստակ տարածատումը: Սա անհրաժեշտ քայլ է ԶՈՒ հետագա զարգացումն ապահովելու համար, քանի որ բացի ներկայիս գործող համակարգի թերություններից, հաճախ միմյանց կրկնող ստորաբաժանումների առկայությունից, ԶՈՒ հրամանատարական ուղղահայացի վերանայումը նպաստում է նաև այս օդակի գործունեության արդյունավետության բարձրացմանը, հիմք է հանդիսանում պաշտպանական համակարգում պաշտպանական պլանավորման մարմինների կատարելագործման, ԶՈՒ նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկման մեխանիզմների ամրապնդման համար: Փաստուն, ռազմական դոկտրինի մշակումը և պաշտպանության ռազմավարական վերանայումը ստեղծում են բոլոր նախադրյաները երկրի պաշտպանության առանձին ենթադրտների արդիականացմանն ուղղված արդյունավետ բարեփոխումներ իրականացնելու համար:

ՓՈԽ. 3 - Բարեփոխումներն առանձին ոլորտներում, օրենսդրական բարեփոխումների անհրաժեշտությունը

ՀՀ ռազմական դոկտրինի մշակումը և պաշտպանության ռազմավարական վերանայումը ստեղծեցին բոլոր նախադրյալները պաշտպանական առանձին ոլորտների արդիականացման բարեփոխումներ իրականացնելու համար: Առաջնահերթ բարեփոխումների անհրաժեշտությունը պահպանվում է պահանջում կադրերի պատրաստման և անձնակազմական աշխատավայրերի առաջարկում:

մի կառավարման, պաշտպանական պլանավորման և բյուջետավորման, զորահավաքային և պահեստագորային համակարգի, թիկունքի և այլ բնագավառները: Ոչ պակաս կարեոր են զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկման մեխանիզմների գարգացումը:

Ըստ որում, պաշտպանական բարեփոխումների նպատակներն ու տրամաբանությունը նաև պաշտպանության ոլորտի օրենսդրական բարեփոխումների անհրաժեշտություն են ստեղծում: Այս ոլորտում գործող օրենքները զինված ուժերի կարողությունների զարգացման շրջաններում արդեն լիարժեքորեն չեն արտացոլում բարեփոխումների ուղղությամբ որդեգրած նպատակներն ու հնարավություններ ընձեռում դրանք կյանքի կոչելու համար:

Պաշտպանական բարեփոխումների օրենսդրական ուղղվածության շրջանակներում համապատասխան կարգավորումներ և զարգացումներ անցկացվեցին հետևյալ հիմնական հարցերի վերաբերյալ:

- հրամանատարական ուղղահայացի վերանայումն ու ՀՀ զինված ուժերի ժողովրդավարական վերահսկման մեխանիզմների զարգացումը,

- ՀՀ պաշտպանության նախարարության համակարգում քաղաքացիական հաստիքների ներդրումը և քաղաքացիական անձնակազմի սոցիալական ապահովումը,

- զորահավաքային և պահեստագորային համակարգի բարեփոխումները,

- զինված ուժերում զինծառայողների փոխհարբերությունների կարգավորումը և զինծառայողների իրավունքների պաշտպանության հուսալի երաշխիքների ստեղծումը և այլն:

ՀՀ պաշտպանական բարեփոխումների իրավական ապահովման շրջանակներում ընդունվեցին «Զաղաքացիական հաստոկ ծառայության մասին», «Պաշտպանության մասին», «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կարգավահական կանոնագիրը» և այլ հիմնարար բնույթի օրենսդրական նոր ակտեր, ինչպես նաև փոփոխություններ և լրացումներ կատարվեցին «Զինվորական ծառայություն անցնելու մասին», «Զինծառայողների և նրանց ընտանիքների անդամների սոցիալական ապահովության մասին», «Զինապարտության մասին» և «Այլընտրանքային ծառայության մասին», «Ո-ազմական ոստիկանության մասին», «Օպերատիվ-հետախուզության գործունեության մասին», «Պետական կառավարչական հիմնարկների մասին» և այլ բազմաթիվ գործող օրենքներում: Նախատեսվեց քաղաքացիական հաստոկ

ծառայության ներդրումը ՀՀ պաշտպանության նախարարության համակարգում, ՀՀ ՊՆ ռազմական ոստիկանությանը վերապահվեցին որոշակի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու իրավական միջոցառումներ, հստակեցվեցին պաշտպանության ոլորտի կառավարչական համակարգի իրավական վիճակի առանձնահատկությունները, ՀՀ նախագահի կողմից հաստատվեց ՀՀ գինված ուժերի կառուցվածքը, իսկ ՀՀ կառավարության կողմից պաշտպանական գերատեսչության և գինված ուժերի գլխավոր շտաբի կանոնադրությունների ու կառուցվածքների հետ միասին հաստատվեցին ՀՀ ՊՆ նյութատեխնիկական ապահովման դեպարտամենտի կանոնադրությունն ու կառուցվածքը, «Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկի կարգավիճակը¹⁰:

Ամփոփելով հոդվածը՝ կարելի է ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում անցկացվող պաշտպանական բարեփոխումների նպատակը քաղաքացիական վերահսկման և պաշտպանական պլանավորման ու կառավարման ժողովրդավարական հիմնարար սկզբունքների վրա հիմնված, արդիական ռազմական պահանջներին համապատասխանող, առավել ճկուն և ժամանակակից պաշտպանության համակարգի ստեղծումն է, որն ի գործ կլինի արդյունավետորեն ապահովելու Հայաստանի ռազմական անվտանգությունը, պաշտպանելու ազգային անվտանգության հիմնարար արժեքները, օպերատիվ արձագանքելու բոլոր ճգնաժամային իրավիճակներին և երաշխավորելու պետության միջազգային պարտավորությունների կատարումը:

¹ Տե՛ս «Պաշտպանական քաղաքականություն» հասկացությունը՝ որպես Հայաստանում պաշտպանական բարեփոխումների իրականացման տեսական-մեթոդարանական գործիք // Քորանջյան Հ.Ս., Անվտանգության քաղաքագիտական պրոբլեմներ, ԽՍՀՄ վերակառուցում- Ղարաբաղ, Հայաստան, Անդրկովկաս- Աֆղանստան, Երևան, 2009, էջ 86:

² Տե՛ս, օրինակ, Քորանջյան Հ.Ս., Հայաստանի ռազմական շինարարության ու գինված ուժերի ստեղծման որոշ ուղղություններ // Հակամարտության եթոքաղաքագիտություն: Հայաստանի ռազմական քաղաքականության և ազգային անվտանգության հիմունքները, Եր., ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ԱՌՀԻ, 2010, էջ 533-543:

³ Տե՛ս ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի շնորհավորական խոսքը ՀՀ անկախության 20-ամյակի առիվ ՀՀ գինված ուժերի գործահանդեսի ժամանակ, 21.09.2011թ. // www.president.am

⁴ Տե՛ս ՀՀ պաշտպանության նախարար Սեյրան Օհանյանի ելույթը ՀՀ գինված ուժերի կազմավորման 20-րդ տարեդարձին նվիրված հանդիսավոր միջոցառման ժամանակ, 28.01.2012թ. // www.mil.am

⁵ Տե՛ս Քոչարյան Տ.Տ., Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության ապահովումը ազգային անվտանգության համատեքսում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 212-213:

⁶ ՀՀ նախագահի հրամանագիրը «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարությունը հաստատելու մասին», ՀՀ ՊՏ 2007.02.15/11, 07.02.2007

⁷ ՀՀ նախագահի հրամանագիրը «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական դոկտրինը հաստատելու մասին», ՀՀ ՊՏ 2008/1, 25.12.2007

⁸ Տե՛ս Ավելիսյան Ա. Ջինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկության հարցի շուրջ, «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, 2-3 (56-57), 2008, էջ 80-83:

⁹ Լրացուցիչ տե՛ս ՀՀ ՊՆ պաշտպանության ռազմավարական վերամայում // ՀՀ ՊՆ պաշտոնական կայք՝ www.mil.am

¹⁰ Լրացուցիչ տե՛ս Քոչարյան Տ.Տ., Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության համատեքսում, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 199-204:

Արեն Սարգսյան

Соискатель факультета международных отношений ЕГУ,
старший офицер-юрист военного комиссариата РА, майор

РЕЗЮМЕ

Основная цель и этапы реформ оборошной сферы Республики Армения

Приоритетом оборонных реформ Республики Армения является обеспечение превосходства боеспособностью вооруженных сил РА над вооруженными силами противника, создание и внедрение в вооруженных силах таких критерий, которые полноценно соответствуют особенностям национальной безопасности Армении, полностью решая задачи военной безопасности. В результате реформ одновременно будут обеспечены также нужные возможности взаимодействия республики для принятия своей роли гарантирования международной безопасности, для повышения имиджа и престижа Армении.

Ключевые слова – вооруженные силы, оборонная реформа, безопасность, защита страны, военная угроза, стратегия, военная доктрина, система управления, законодательство, гражданский контроль.

Aren Sargsyan

The PhD student of the faculty of international relations YSU,
senior officer-lawyer of the Commissariat of RA, major

SUMMARY

The main aim and stages of defence improvements of the Republic of Armenia

The top priority of defence reform of the Republic of Armenia is the ensuring excellence combat readiness of armed forces RA with the enemy's armed forces, to have development and implementation of standards in armed forces fully comply with Armenia's national security features, completely solve the problems of military security. As a result of reforms simultaneously will be provided the opportunities with the necessary interoperability enhancing the professional image and international rating, for taking its role of guaranteeing international security.

Keywords : armed forces, defence improvements, security, country defence, military threat, strategy, military doctrine, management system, legislation, civilian control:

ԴԱՎԻԹ ԴԱՎԻԴՅԱՆ

Իրավաբան

ՊԵՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՍՀԱՍՏՐԱԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒ ՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀՐՑԵՐԸ

Սույն աշխատությունը նվիրված է պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործի սպանությունների կանխարգելման հիմնահարցերին: Աշխատության մեջ ներկայացված է՝ պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործի կյանքի նկատմամբ ոտնագործյունների կանխարգելման ընդհանուր սոցիալական միջոցների համալիրը և նրանցում ներառված միջոցները, ինչպես նաև ամրագրված են այլ հեղինակների մոտեցումներ և կարծիքներ տվյալ հարցի վերաբերյալ:

Հիմնարարներ - պետական, քաղաքական, հասարակական, կանխարգելում, ոտնագործյուն, հանցագործություն, սպանություն:

Հասարակական վտանգավոր ոտնագործյունների կանխարգելումը քրեագիտության մեջ դիտարկվում է որպես տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, իրավական, կազմակերպչական բնույթի միջոցների իրականացմամբ հանցագործության պատճառների չեզոքացման նպատակներով հասարակական հարաբերությունների սոցիալական կարգավորման միջոցներից մեկը:

Նկատենք, որ ընդհանուր սոցիալական կանխարգելման գործառությունները հաջորդականորեն իրականացվում է հասարակության աճրող առաջնարար զարգացման կամ հասարակության աճրող առաջնարար զարգացմանը (մասշտաբային սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, կազմակերպչական և այլ խնդիրների լուծումներով) «...խոշորամասշտար միջոցառումների ամրող համախմբով, որոնք ապահովում են հասարակության, մարդկային հարաբերությունների, տնտեսական, քաղաքական, հոգեոր և այլ ոլորտների առաջնարար զարգացում: Այդ միջացառումները հետապնդում են առավել լայն նպատակներ, քան ապայքարք հանցավորության դեմ, և վերջինս ոչ միշտ է առանձնացվում այդ միջոցառումների մշակման և իրականացման դեպքում: Սակայն, կարծես «զուգահեռ», դրանք սահմանափակում են քրեագիտական երևույթների և գործնարարությունների ծագումը, զարգացումը և գործառնությունը, քրեական իրավիճակների ծագման հնարավորությունները և հասարակության անդամների հանցագործությունը»:

Ինչպես արդարացի նշում է Վ. Վ. Լունեևը, առաջադրված խնդիրների լուծումը «...նպաստում է հանցագործ վարքագծի կանխարգելմանը սոցիալական խմբերի, կոլեկտիվների, յուրաքանչյուր անձի կյանքի, գործունեության, ծառայության, առօրյայի և հանգստի նյութական, մշակութային պայ-

մանների բարելավման, անհատի բարոյական ձևավորման անքարենպաստ պայմանների և քրեական դրդապատճառների ծագումը պայմանավորող այլ քրեածին գործունների չեզոքացման միջոցներ²:

Ըստ Ս. Ի. Գերասիմովի կարծիքի, ներկայումս հետխորհրդային հասարակարգելում ձևավորվել են բոլոր նախադրյալները, որպեսզի Էական ուշադրություն հատկացվի քրեագիտության մեջ հանցագործության կանխարգելման ընդհանուր սոցիալական մակարդակի առանձնացման վերաբերյալ ավանդական և ընդհանուր ընդունված թեզին, վերջինիս տակ ընկալվում է հասարակության զարգացումը: Ըստ հեղինակի տեսանկյան, հանցագործության ընդհանուր սոցիալական կանխարգելումը, անկասկած, ազդում է վերջինիս, դրա պատճառային կոմպլեքսի վրա, ընդ որում ոչ միայն կանխարգելիչ գործունեության մակարդակներից մեկի, այլ այդ գործունեության նախադրյալների (անհրաժեշտ պայմանների, բազայի, հիմքի) որակով³:

Այդ իմաստով պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիների կյանքին ոտնագործյունների կանխարգելման ընդհանուր սոցիալական միջոցների համալիրը պետք է իրենում ներառի հետևյալ միջոցները:

1. Պետական իշխանության և տեղի ինքնակառավարման մարմինների գործունեության ոլորտում.

- հետևողականորեն ապահովել սահմանադրական իրավունքները, որոնք երաշխավորում են օրենքի և դատարանի առջև քաղաքացիների հավասարությունը,

- ստեղծել պայմաններ տնտեսական բարեկեցության բարելավման համար՝ հակադրվելով չա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՍՈՒԹՅՈՒՆ

փազանցված սոցիալ-տնտեսական անհավասարությանը:

Ըստ քրեաբանների ընդհանուր կարծիքի, տնտեսական և սոցիալական բնույթի դրական փաստերը տիրապետում էն բնական կանխարգելիչ հատկություններով, կրածում էն բնակչության ըստ նյութական եկամուտի թևեռացման աստիճանը, բնակչության բոլոր շերտերի բավարար կենսամակարդակի ապահովումը, նյութական, մշակութային, հոգևոր պահանջների բավարարումը նպաստում է հասարակության մեջ հոգեբանական լարման նվազեցմանը, կազմակերպել պետական ծառայողներին սոցիալական լարումների փաստերի բացահայտման հնարավորության ոլորտներում, ուսուցանել նրանց դոմինանտ վարքագծային ձևերով անձանց շարքում աշխատանքի առանձնահատկություններին,

- հաստատել ազգային և պատմամշակութային արժեքները, աջակցել հայրենասիրությանը և ցուցադրել պետության, ժողովրդի որպես քաղաքացիական ազգային մշակութային բնույթը,

- համատարած և հետևողականորեն կասեցնել անհանդուրժողականության և բոնության քարոզությունը, իրավական հետապնդման ենթարկել նրանց, ովքեր իրականացնում են բոնության ակտեր պետական կամ հասարակական գործիքների նկատմամբ,

- ակտիվացնել և խթանել բնակչության զանգվածային հարցումների միջոցով սոցիալական հարաբերությունների միջավայրի պետական և հասարակական մոնիթորինգի համակարգերը:

2. Կրթության և դաստիարակության ոլորտում.

- դպրոցական և համալսարանական կրթության համակարգերում հաստատել հասարակական կյանքի ազգային մշակութային հայեցակարգը,

- իրականացնել ուսուցիչների և դասավանդողների նախապատրաստում սոցիալ-քաղաքական երկխոսության հարցերում գիտելիքների և դրույթների առարկայի վերաբերյալ,

- մշակել և գործնականում կիրառել ըստ հայրենասիրական դաստիարակության, աշակերտներին բոնության կիրառությամբ սոցիալական կոնֆլիկտների լուծման չգիտակցվածության համոզման սոցիալական ծրագրեր:

3. Զանգվածային լրատվական միջոցների գործունեության ոլորտում.

- իրականացնել տպագիր և էլեկտրոնային ՁԼՄ, համացանցային իրատարակությունների և գրականության, ինչպես նաև զանգվածային զվարճության արդյունքների կանոնավոր մոնիթորինգ իշխանափոխության, պետական կամ հասարա-

կական գործիչներին դասվող անձանց ֆիզիկական չեղորացման կոչերի բացահայտման առարկայի վերաբերյալ,

- մշակել քրեական բռնության խնդրի լուսաբանման սկզբունքների վերաբերյալ լրագորդների արտիա,

- ցուցադրել աջակցություն զանգվածային լրատվական միջոցներին, որոնք հասցեավորված են երեխաներին և երիտասարդությանը, առաջադրում են հանդուրժողականության և հայրենասիրության ոգով դաստիարակչական նպատակներին:

4. Ըստ քաղաքացիական հասարակության հասարակական կազմակերպությունների և այլ ինստիտուտների ուղղությունների.

- քաղաքական կուսակցություններին և շարժումներին ցանկալի է իրենց ծրագրերում ունենալ սահմանադրականության և քարյական նորմերի վրա հստակ ձևակերպված գործունեության սկզբունքներ և դիրքորոշումներ,

- քաղաքական կուսակցություններին և շարժումներին առաջարկում է մշակել պահանջներ և չափորոշիչներ, որոնք բացառում են իրենց շարքերում, իսկ առավել ևս՝ ընտրություններում և նեկավար պաշտոններում անձանց առկայությունը, ովքեր համակարծիք են կամ աջակցում են բոնության ասպեկտներին,

- ստեղծել նոր և պահպանել գործող ոչ կառավարական կազմակերպությունները և միավորումները, ովքեր գրադարձում են խաղաղապահ գործունեությամբ, համերաշխության և խաղաղության գործի քաղաքացիական ծառայությանը:

5. Գիտական հետազոտությունների մոնիթորինգի ոլորտում.

- իրականացնել հետազոտությունների անցկացում ըստ խաղաղության և հանդուրժողականության, բոնության և կոնֆլիկտային խնդիրների, այդ բվում այնպիսի գիտությունների շրջանակներում ինչպես սոցիալական հոգեբանությունը, ժողովրդագիտությունը, հասարակագիտությունը, քաղաքագիտությունը, պատմությունը,

- ստեղծել միջառարկայական բնույթի հետազոտական խմբեր և կենտրոններ, ինչպես նաև կարգավորել ըստ բոնության հակադրության ամսագրերի, սերիական իրատարակությունների և մերուդարանական գրականության տպագրությունը, վերջիններս հաշվարկված են ինչպես մասնագետների, այնպես նաև առավել լայն լարանի համար,

- ցուցադրել գաղափարախոսությունների, ծրագրերի և գործողությունների չկայացվածությունը և հասարակական վճար, ինչպես նաև հանցագործ բնույթը, որոնք իրենցում ամփոփում են պետական կամ հասարակական գործ-

չի կարգավիճակ ունեցող անձանց նկատմամբ ուննագործությունները,

- զիտաշխատակիցների միջոցով ստեղծել հետազոտական խմբեր և կառույցներ հասարակական կարծիքի, սոցիալական հարաբերությունների, քաղաքական, հասարակական և կրոնական կազմակերպությունների գործունեության մոնիթորինգի իրականցման, ճգնաժամային իրավիճակների բացահայտման և ըստ դրանց լուծումների կիրառական հանձնարարականների մշակման նպատակներով:

Հատուկ-քրեագիտական կանխարգելումը կայուն է հանցագործ վարքագծի առանձին տեսակների և խմբերի հետ կապված քրեածին գործուներին նպատակաւորդված ազդեցության մեջ: Որոշակի տեսակի հանցագործության բնորոշ պատճառների և պայմանների կոնպլեքսների չեզոքացումը կամ կասեցումը իրականացվում է համապատասխան կոմպենտենտ սուբյեկտների գործունեության գործընթացում, վերջիններիս համար կանխարգելիչ գործառույթը հանդիսանում է իրենց մասնագիտական խնդիրների իրականացումը:

Պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչների կյանքին ուննագործությունների հատուկ-քրեագիտական կանխարգելման անմիջական հետազոտություններին անցնելով? Նշենք, որ դրա օրյեկտները, սուբյեկտները և բովանդակությունը մեծամասամբ սահմանվում են մեր կողմից դիտարկված հանցագործությունների դետերմինացման առանձնահատկություններով:

Պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչի կյանքին ուննագործության պատճառային բազմաշերտությունը, որում միահյուսվում են բոնությամբ կատարվող հանցագործությունների դետերմինացները, ինչպես նաև հատուկ պայմաններ և պատճառներ, որոնք բնորոշ են քննարկվող հանցակազմի օրյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներին, առաջ են քաշում տարրեր կանխարգելիչ միջոցառությունների մշակման և դրանց հաջորդական իրականացման անհրաժեշտություն: Պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչների կյանքին ուննագործության կանխանակ որպես առաջին մակարդակ կարելի է համարել կազմակերպված, բռնությամբ կատարվող հանցագործության կանխարգելումը, որոնց մասնավոր արտահայտումը հանդիսանում է ՔՕ հոդ. 305-ում նախատեսված հանցագործությունը: Երկրորդ մակարդակը իրենից ներկայացնում է անմիջական կանխարգելիչ ազդեցությունը հատկապես պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչների կյանքին ուննագործությունների համար հատուկ քրեածին գործուների վրա: Հասկանալի է, որ մեկ, ըստ ծա-

վայի սահմանափակ աշխատանքի շրջանակներում օրյեկտիվորեն հնարավոր չէ դիտարկել բոլոր մակարդակները, ինչի հետ կապված մենք կենտրոնացնենք զանքերը ՀՀ ՔՕ հոդ. 305-ում նախատեսված հանցագործության հատուկ պայմանների և պատճառների վրա կանխարգելիչ ազդեցության համակարգային միջոցների օպտիմալացման հանձնարարականների մշակման վրա:

Որպես կանոն, սոցիալ-քրեագիտական կանխարգելումը իրականացվում է ըստ հանցագործության հետ պայքարի ուժեղացման վարչական և միջվարչական պլանների (ծրագրերի) ձևով: Դրանցում նախատեսվում է միջոցառումների համակարգ, որոնք կողմնորոշված են հանցագործության կոնկրետ տեսակների և խմբերի ու որոշակի տարածքությունում:

Նրան զուգահեռ, թե ինչպես օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը ձեռք է բերում իրավական և տեսական բազա, դրա գործառույթները դառնում են առավել բազմանիստ, ծագում են վերջինիս առարկան կազմող երևույթների առավել խորը հետազոտության հնարավորություններ: Ինչպես պետական, քաղաքական կամ հասարակական գործիչների կյանքի այնպիսի ուննագործությունների կանխարգելումը, մեր կողմից ուսումնասիրվող գործողությունների փաստերին կազմակերպված հանցագործ ձևավորումների մասնակցությունը, համապատասխան գործիչների անվտանգության ապահովման համակարգի խոցելիությունը, առանց օպերատիվ-հետախուզական բնույթի ուժերի և միջոցների կիրառության հնարավոր չեն:

Անհրաժեշտ է նշել, որ քրեագիտության բոլոր կատեգորիաները ունենում են անմիջական ազդեցություն օպերատիվ-հետախուզական գործունեության կազմակերպման և մարտավարության վրա՝ հանցագործությունը, դրա գործուները, հանցագործի անձը և այլն: Այսպես, օպերատիվ-հետախուզական վերլուծության հիման վրա սահմանվում են հանցագործության միտումները, բացահայտվում առավել ախտահարված օրյեկտները և տարածքները, կատարվում կանխատեսումային եզրակացություններ հանցագործ արտահայտումների քի, կառուցվածքի և առավել հավանական վայրերի վերաբերյալ: Այս եզրակացությունները կիրառվում են նույն տարածքների և օրյեկտների հսկողության կազմակերպման մեջ օպերատիվ-հետախուզական սուբյեկտների օպերատիվ ուժերի բաշխման տարբերակների ընտրության ժամանակ:

Քրեագիտության մեջ հացագործի անձը՝ լայն

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

և ծավալուն հասկացություն է, որը արտահայտում է տարբեր տեսակների հանցագործների սոցիալական էությունը, նրանց բնուրագրող հատկանիշների, հատկությունների, կապերի, զարգացման, սոցիալական և անհատական կենսական պայմանների հետ գործունեության մեջ վերցված և այս կամ

այն աստիճանով հանցագործության կատարումը սահմանող նրանց բարոյական և հոգևոր կյանքի բարդ համալիրը:

¹ Stéu Криминология: Учебник / Под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. М., 2014. С. 272.

² Stéu Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения. М., 1991. С. 339.

³ Stéu Герасимов С. И. Концептуальные основы и научно-практические проблемы предупреждения преступности, автореф. дис.... д-ра юрид наук. М., 2001. С. 10.

Давид Давидян
Юрист

РЕЗЮМЕ***Вопросы предотвращения убийства государственного, политического или общественного деятеля.***

Данная работа посвящена вопросам предотвращения убийства государственного, политического или общественного деятеля.

В данной работе представлены вопросы предотвращения убийства государственного, политического или общественного деятеля, общее предупреждение социальных и домогательственных мер включая в них, отношения и мнения других авторов по этому вопросу.

Ключевые слова - государственный, политический, общественный, предотвращение, домогательства, преступление, убийство.

David Davidyan
Lawyer

SUMMARY***The State, Political or The Prevention Issues Of Assassination Of Public Figure***

This work is devoted to the state, political or the prevention issues of assassination of public figure. In this work is represented the state, political or the complex of general social measures of the prevention encroachments on the life of public figure and the measures included in theirs, as well as codified approaches and opinions of other authors on that issue.

Keywords - state, political, public, prevention, harassment, crime, murder.

ՕՎՍԱՆՆԱ ԱԴԱՄՅԱՆ

Соискатель кафедры теории и истории государства и права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Правонарушение представляет собой действия, противоречащие нормам права. Противоправность правонарушения выражается в том, что гражданин, иное лицо нарушает какую-либо действующую норму права, действует вопреки ее предписаниям и тем самым противопоставляет свою собственную воле воле государства, вступает с ним в конфликт.

Особенность конфликта граждан, либо иных лиц с государством, который проявляется в форме правонарушений, состоит в том, что субъекты действуют противоправно, вопреки нормам права, запрещающим соответствующее поведение или обязывающим к активным действиям. Поскольку каждая норма права закрепляет не только обязанности, но и права, то всякое нарушение нормы права представляет собой посягательства на права других лиц и, следовательно, является социально-вредным, опасным.

Ключевые слова: *вред, правонарушение, противоправность, общество, отношения, социальная ответственность, мораль, гражданин, преступление, наказание, принуждение.*

Правонарушение представляет собой действия, противоречащие нормам права. Противоправность правонарушения выражается в том, что гражданин, иное лицо нарушает какую-либо действующую норму права, действует вопреки ее предписаниям и тем самым противопоставляет свою собственную воле воле государства, вступает с ним в конфликт.

Особенность конфликта граждан, либо иных лиц с государством, который проявляется в форме правонарушений, состоит в том, что субъекты действуют противоправно, вопреки нормам права, запрещающим соответствующее поведение или обязывающим к активным действиям. Поскольку каждая норма права закрепляет не только обязанности, но и права, то всякое нарушение нормы права представляет собой посягательства на права других лиц и, следовательно, является социально-вредным, опасным.

Таким образом, необходимым признаком правонарушения является противоправность. Деяние, которое не нарушает каких-либо норм права, может быть аморальным, нарушением норм общественных организаций, но не правонарушением. Конституция РФ закрепляет принцип, который гласит, что никто не может нести ответственность за деяние, не признававшееся правонарушением в момент его совершения.

Дееспособный человек, вступая в правоотношения, руководствуется так называемым здравым смыслом, основанным на житейском опыте, общих и профессиональных знаниях. Здравого смысла вполне достаточно, чтобы правильно

предвидеть результаты своих действий, как позитивные, так и негативные, и сознательно избрать соответствующий вариант поведения, сформировав добрую или злую волю. Умением предвидеть результаты своих действий, продумать их варианты и осуществить осознанный выбор человек отличается от животных. Последние, действуя на основе инстинктов, без разумения, не могут выступать субъектами правонарушения даже в случаях, когда они причиняют вред имуществу или здоровью человека.

Современное законодательство последовательно исходит из принципа, что только человек, обладающий свободной волей и способный предвидеть результаты своих действий, может нести ответственность за свои противоправные деяния, совершенные им виновно.

Способность человека быть субъектом правонарушения называется деликтоспособностью. Не все люди обладают ею. Имеются два основания, по которому люди могут признаваться неделиктоспособными – возраст и психическое заболевание.

Вопрос о возможности лица, страдающего психическими заболеваниями, нести ответственность за совершенные противоправные деяния, решается судом на основании заключения психологической экспертизы. Лицо, признанное судом недееспособным, не может нести ответственности за гражданско-правовые и административные проступки. Оно освобождается от уголовной ответственности, если не могло осознавать фактического характера и общественной опасности своих действий либо руководить ими вследствие хронического

психического расстройства, слабоумия, иного болезненного состояния психики.

Субъектом правонарушения, как уже говорилось ранее, выступают деликтоспособные граждане, должностные лица, а также коллективные образования. Хозяйственные организации, учреждения и общественные объединения могут быть субъектами гражданско-правовых нарушений, но в отдельных случаях несут ответственность за совершенные административные проступки. В Российской Федерации названные субъекты не признаются субъектами преступлений, хотя в других странах, и в частности, в США, могут выступать и в этом качестве.

Субъективную сторону правонарушения образует психическое отношение правонарушителя к совершенному им противоправному деянию. Для признания противоправного действия правонарушением, как уже говорилось ранее, необходимо наличие вины, т.е. осознание субъектом общественной опасности своего действия. Вина характеризует также психическое отношение субъекта к ожидаемым результатам и последствиям противоправного действия и выражается² в двух формах – умысле или легкомысленность.

Характерная особенность административных проступков заключается в том, что правонарушитель не состоит в трудовых или служебных отношениях с органами или должностными лицами, которые принимают решение о применении к нему санкций. Административные проступки рассматриваются специально созданными органами – административными комиссиями при органах местного самоуправления, судами, органами государственного пожарного надзора, органами железнодорожного, морского, речного и воздушного транспорта, таможенными органами и др. Там, где правонарушитель привлекается к ответственности должностными лицами, связанными с ним трудовыми, образовательными, служебными отношениями, имеет место не административный, а дисциплинарный проступок.

Как самостоятельный и необходимый элемент механизма правового регулирования юридическая ответственность характеризуется тремя специфическими признаками:

1) представляет собой вид государственного принуждения,

2) единственным основанием применения ответственности выступает правонарушение;

3) выражается в применении негативных, отрицательных мер к лицу, совершившему правонарушение.

Юридическая ответственность как вид государственного принуждения характеризуется тем, что

таким способом приводится в действие санкция нарушенной нормы права. Негативные последствия нарушения нормы права не возникают само собой, автоматически. Редко какой правонарушитель уподобляется унтер-офицерской вдове, «которая сама себя высекла». Перевод санкции из сферы должностевования в сферу практической деятельности осуществляется государственными органами путем применения к правонарушителю одной из мер, предусмотренных санкцией нарушенной нормы. Государство предписывает правонарушителю действовать определенным образом и принуждает его исполнить предписанное реально. Воля и желание правонарушителя в данном случае не имеют никакого значения. В случае отказа правонарушителя добровольно выполнить предписанное, требуемое поведение будет обеспечено соответствующими государственными органами³.

Так, лицу, совершившему административное или гражданское правонарушение, дается возможность добровольно выполнить меру государственного принуждения – заплатить штраф, возместить ущерб кредитору, выполнить надлежащим образом обязательства по договору. Однако, если такие действия не будут совершены к определенному сроку, то принудительные меры будут проведены судебным исполнителем или иным органом. Уголовное наказание чаще всего осуществляется мерами государственного принуждения с момента вынесения приговора.

Юридическая ответственность является государственным принуждением, однако, далеко не всякая принудительная мера государства является юридической ответственностью. В механизме правового регулирования властно-организованная сила государства проявляется по самому широкому кругу отношений в целях подавления отрицательных волевых устремлений отдельных лиц, обеспечения потребностей общества, государства или населения в материальных благах при наличии экстремальных ситуаций и по другим основаниям, предусмотренным действующим законодательством.

В числе мер государственного принуждения, не связанных с реализацией юридической ответственности, можно назвать следующие:

1) реквизицию имущества, изымаемого у собственников по решению государственных органов в случаях стихийных бедствий, аварий, эпидемий и иных обстоятельств, носящих чрезвычайный характер;

2) меры, проводимые в профилактических, предупредительных целях (проверка документов у водителей транспортных средств, надзор за состоянием противопожарной безопасности на предприятиях, в организациях и учреждениях, сани-

тарно-эпидемиологический, таможенный надзор, ограничение движения транспортных средств и пешеходов в связи с проведением каких-либо массовых мероприятий);

3) принудительные меры, применяемые в целях пресечения противоправных деяний и их вредных последствий (административное задержание правонарушителя, принудительные меры медицинского характера, назначаемые судом к лицам, совершившим противоправные действия в состоянии невменяемости; истребование собственником имущества у добросовестного приобретателя, который не знал и не мог знать о том, что приобретает имущество у лица, не имеющего права его отчуждать).

Основное отличие юридической ответственности от иных форм государственного принуждения состоит в том, что она применяется за совершенное правонарушение. Ответственность носит ретроспективный характер, поскольку представляет собой реакцию государства на прошлое и только противоправное виновное деяние.

Применение ответственности всегда характеризуется отрицательными последствиями для правонарушителя. Такие последствия могут быть психологическими, имущественными или организационно-правовыми.

Лишения имущественного плана, которые вынужден претерпевать правонарушитель, могут выражаться в уплате им штрафа, пени, неустойки, отбытии исправительных работ, лишении конфискованного имущества. Организационно-правовые меры сводятся к ограничению прав и свобод правонарушителя. Это, в частности, может быть административный арест, лишение специального права, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, лишение свободы на определенный срок или пожизненно⁴.

Стуть юридической ответственности как лишения, ограничения прав и интересов правонарушителей состоит в их штрафном характере. Лицо не имело бы этих последствий, если бы его действия были правомерны. Благодаря применению юридической ответственности правонарушитель не только ничего не приобретает, а, наоборот, утрачивает большие ценности по сравнению с благом, приобретенным незаконным путем.

Попытки их исправления мерами общественного воздействия путем передачи на поруки трудовому коллективу не дали ожидаемых результатов, и ныне действующий УК не предусматривает этого способа исправления и перевоспитания правонарушителей.

Юридическая ответственность применяется в

рамках специального правоохранительного отношения, которое возникает между компетентным органом государства и правонарушителем. Это отношение носит властно-распорядительный характер. Органы государства правомочны принимать обязательные для правонарушителя предварительные решения, в том числе:

- 1) являться по их вызову;
- 2) участвовать в мероприятиях, проводимых в процессе сбора доказательств совершенного правонарушения;
- 3) надлежащим образом исполнить примененную санкцию.

Таким образом, юридическая ответственность - это психологические, имущественные и иные лишения, которые по решению компетентного государственного органа претерпевает гражданин или иное лицо за совершенное им правонарушение.

Для того чтобы юридическая ответственность не превращалась в свою противоположность, юридическая наука и практика выработали ряд принципов, соблюдая которые государство действует в рамках законности и не переходит той грани, за которой реакция на правонарушение предстает полным правонарушением. В числе основных принципов юридической законности чаще всего называют следующие принципы:

- 1) законности;
- 2) обоснованности;
- 3) справедливости;
- 4) неотвратимости юридической ответственности;
- 5) презумпции невиновности;
- 6) права на защиту лица, привлеченного к ответственности;
- 7) недопустимости привлечения к ответственности за одно и то же правонарушение два и более раз.

Принцип законности юридической ответственности означает, что деятельность государственных органов и должностных лиц по применению юридической ответственности ведется в полном соответствии с требованиями действующего законодательства и не выходит за пределы его требований, смысла и целей.

Конституция РА также закрепляет право обвиняемого на рассмотрение его дела судом с участием присяжных заседателей в случаях, предусмотренных федеральным законом. Однако этим конституционным правом значительная часть обвиняемых пока что воспользоваться не может из-за отсутствия федерального закона и названных судов у большей части субъектов РА.

Исследование обстоятельств совершения правонарушения, применение и реализация санкции

ИЧИГИЧАСЛЮЗЛЫ

осуществляются в строгом соответствии с действующим процессуальным законодательством с соблюдением предусмотренных им процессуальных действий, гарантирующих объективное и всестороннее рассмотрение дела и вынесение обоснованного решения.

Избранная мера ответственности правонарушителя ограничивается пределами санкций нарушенной нормы. При определенных условиях она может назначаться и ниже низшего предела. Однако более строгое наказание, чем предусмотренное санкцией нарушенной нормы, может назначаться только по совокупности правонарушений в порядке и на основаниях, установленных законом.

Принцип обоснованности ответственности понимается как всестороннее, полное и объективное рассмотрение обстоятельств дела. Реализация данного принципа означает, что:

- 1) собранные по делу обстоятельства соответствуют действительности;
- 2) противоправное деяние и связанные с ним обстоятельства раскрыты полно, а привлекаемое лицо изобличено в совершении правонарушения;
- 3) по делу выявлены обстоятельства как отягчающие, так и смягчающие вину правонарушителя.

Важной гарантией обоснованности ответственности выступает закрепленное Конституцией РФ положение, согласно которому запрещается использование доказательств, полученных с нарушением закона. Уголовно-процессуальное, гражданское процессуальное законодательство и другие законы детально определяют порядок деятельности органов государства и должностных лиц в процессе сбора и анализа доказательств по делу. И во всех случаях, когда установленный законом порядок не был соблюден, полученные доказательства не могут использоваться при принятии решения по делу.

Справедливость юридической ответственности означает одобрение и поддержку населением, иными институтами гражданского общества меры, примененной государственными органами к правонарушителю. Решение по делу может признаваться справедливым при непременном соблюдении принципов законности и обоснованности. Если мера ответственности была применена с нарушением закона или без выяснения всех обстоятельств дела, установления истины, то она не может признаваться справедливой потому, что нарушены ее основы в процессе правоохранительной деятельности. Однако соблюдение названных принципов не гарантирует справедливости вынесенного решения. Ибо возможны решения, которые основываются на законе и соответствуют ему, но по существу представляют собой типичное беззаконие. Поэтому

принцип справедливости юридической ответственности имеет самостоятельное значение.

Справедливость юридической ответственности, в частности, означает, что:

- 1) нельзя назначать меры уголовного наказания за административные и иные проступки;
- 2) юридическую ответственность должен нести тот, кто совершил правонарушение;
- 3) наказание должно соответствовать, быть соизмеренным тяжести совершенного правонарушения. Нарушение этого требования справедливости означает и незаконность самого решения.

Конечно, в обществе, характеризующемся противоречивыми интересами и правовыми взглядами, принцип справедливости может пониматься и применяться различным образом. Решение, которое одной частью населения может признаваться справедливым, порой оценивается прямо противоположным образом другой частью населения. Поэтому критерием справедливости должны выступать не столько моральные нормы, разделяемые той или иной частью населения, сколько нормы, основанные на общечеловеческих ценностях и отражающие интересы всего общества или большинства его членов.

Принцип неотвратимости ответственности означает, что любое лицо независимо от своего служебного ли материального положения, иных обстоятельств подлежит заслуженному наказанию за совершенное им правонарушение. Содеянное должно получить публичную огласку и подвергнуться государственному осуждению со стороны компетентных органов государства. Вопрос о наказании правонарушителя решается индивидуально. Действующее законодательство разрешает не применять мер государственного принуждения, если по обстоятельствам дела их применение признается нецелесообразным.

Осуществление принципа неотвратимости наказания является необходимым условием эффективности юридической ответственности, обеспечения действенности ее функций. Неотвратимость ответственности обеспечивается деятельностью милиции, прокуратуры, иных правоохранительных органов, которые должны оперативно выявлять лиц, совершивших преступления и административные проступки, изобличать их в противоправных действиях. Суды в свою очередь должны выносить справедливые решения. Однако реализовать надлежащим образом этот принцип не удается ни одному современному государству.

Остаются нераскрытыми чаще всего наиболее тяжкие, особо опасные преступления. Государство пока что не может покончить полностью с деятельностью преступных организаций,

специализирующихся на кражах, продаже наркотиков, совершении заказных убийств и других преступлениях. Имеются также случаи, когда правонарушения, совершенные должностными лицами и ставшие достоянием гласности, остаются безнаказанными.

Действие принципа неотвратимости наказания не должно нарушать другого принципа ответственности – презумпции невиновности.

Обвинение, положенное в основу приговора, должно быть основано на доказанных, а не предположительных фактах, а признание виновности обвиняемого подтверждено бесспорными и объективными доказательствами⁶.

Презумпция невиновности распространяется и на сферу административных и дисциплинарных проступков, обязанность выявления и пресечения которых лежит на органах государства и должностных лицах. Ибо каждый гражданин, иное лицо не может признаваться виновным в совершении проступков ранее, чем это будет доказано компетентными органами и установлено принятыми ими решениями. Граждане также освобождаются от обязанности доказывать свою невиновность в совершении административного или дисциплинарного проступка.

Важнейшим принципом юридической ответственности, призванным обеспечивать реальное действие презумпции невиновности, является право на защиту и квалифицированную юридическую помощь.

Важнейшим принципом юридической ответственности, направленным на защиту прав лиц, совершивших противоправное деяние, является принцип, согласно которому никто не может быть повторно привлечен к ответственности за одно и то же правонарушение. Принцип известен со времен Древнего Рима в форме изречения - «не дважды за одно». Суть принципа выражается в том, что дело не может быть заведено (возбуждено) по факту правонарушения, в отношении которого имеется вступившее в силу решение компетентного правоприминительного органа или должностного лица.

Этот принцип не применяется в случаях, когда одно и то же противоправное деяние выступает основанием для привлечения к разным видам ответственности. Например, лицо, приговоренное к лишению свободы за кражу, одновременно обязуется возместить материальный ущерб потерпевшему. В данном случае применяются два вида санкций: штрафная – в виде лишения свободы и правовосстановительная – в виде обязанности возместить материальный ущерб. Примером противоправного деяния, за совершение которого могут

применяться два вида штрафных санкций, служит мелкая кража, совершенная лицом по месту работы. Применение к лицу мер административного взыскания дает основание работодателю уволить работника с работы.

Сообразно видам правонарушений в теории права выделяют четыре вида юридической ответственности: уголовную, административную, дисциплинарную и гражданскую.

Уголовная ответственность применяется за нарушение запретов, предусмотренных УК РФ. Поскольку преступления представляют собой наиболее опасные для общества деяния, то и меры наказания за них устанавливаются наиболее строгие. Действующий УК РФ устанавливает 12 видов наказаний:

- 1) штраф, т.е. денежное взыскание, назначаемое в размере от двадцати пяти до одной тысячи минимальных размеров оплаты труда, или в размере заработной платы или иного дохода осужденного за период от двух недель до одного года;
- 2) лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок от одного года до пяти лет;
- 3) лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина или государственных наград;
- 4) обязательные работы, назначаемые осужденному и выполняемые ими бесплатно в свободное от основной работы или учебы время;
- 5) исправительные работы на срок от двух месяцев до двух лет;
- 6) ограничение по воинской службе;
- 7) конфискация имущества;
- 8) ограничение свободы, т.е. нахождение осужденных в специальном учреждении без изоляции от общества;
- 9) арест на срок от одного до шести месяцев;
- 10) содержание в дисциплинарной воинской части;
- 11) лишение свободы на срок от шести месяцев до двадцати лет;
- 12) пожизненное лишение свободы либо смертная казнь.

Единственным органом, уполномоченным привлекать виновных лиц к уголовной ответственности, является суд. Иные государственные органы не могут осуществлять правосудия и соответственно рассматривать уголовные дела.

За совершение административных правонарушений устанавливается 7 видов административных взысканий:

- 1) предупреждение;
- 2) штраф;
- 3) возмездное изъятие предмета, являвшегося

ИРГИДАСЫЛЫ

орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения;

4) конфискация предмета, явившегося орудием совершения или непосредственным объектом административного правонарушения;

5) лишение специального права, предоставленного гражданину;

6) исправительные работы на срок до двух месяцев;

7) административный арест на срок до 15 суток.

Порядок производства по делу об административном правонарушении регламентирован Кодексом РФ об административных правонарушениях. Круг органов, уполномоченных рассматривать дела об административных правонарушениях, является достаточно широким. В него входят суды, административные комиссии при органах местного самоуправления, органы милиции, разного рода государственные инспекции и другие государственные органы. Дело об административном правонарушении рассматривается, как правило, в присутствии лица, привлекаемого к административной ответственности, которому разрешается давать объяснения, представлять доказательства, пользоваться услугами адвоката.

Постановление по делу об административном правонарушении может быть обжаловано в суд или вышестоящий по подчиненности орган. Отношения административной ответственности прекращаются исполнением взыскания. Лицо считается не подвер-

гавшимся административному взысканию, если в течение года со дня окончания исполнения взыскания не совершил нового административного правонарушения.

Если в течение года со дня применения дисциплинарного взыскания работник не будет подвергнут новому дисциплинарному взысканию, то он считается не подвергшимся дисциплинарному взысканию.

Гражданская ответственность возникает с момента неисполнения обязательства в установленный срок или исполнения ненадлежащим образом. Обязательства вследствие причинения вреда возникают с момента его причинения. Характерная особенность гражданской ответственности состоит в том, что она может исполняться правонарушителем добровольно, без применения мер государственного принуждения. И лишь в случае конфликта между участниками гражданского правоотношения к его разрешению подключаются государственные органы.

1. Алексеев И.А. К вопросу о понятии ответственности в системе права // Государство и право. 2009. N2. С.83-87.
2. Иванов А.А. Цели юридической ответственности, ее функции и принципы // Государство и право. 2003. N6. С.66-69.
3. Игбасова Г.Р. Принципы юридической ответственности // Вестник Уфимского юридического института МВД России. 2002. N2. С.109-113.
4. Калинкин С.В. Обратная сила уголовного закона и принцип неотвратимости уголовной ответственности / Журнал Российского права. 2008. N1. С.71-72.
5. Каплунов А.И. О классификации мер государственного принуждения // Государство и право. 2006. N3. С.5-13.
6. Липинский Д.А. Понятие и виды функций юридической ответственности // Право и политика. 2003. N10. С.11-16.
7. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева. М.: Юристъ, 2004. С.504-526.
8. Теория государства и права. Учебник для юридических факультетов и вузов / Под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М, 1998. С.415-436.

Օփաննա Աղամյան

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի
պետության և իրավունքի տեսության ամբիոնի հայցորդ

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Իրավաբանական պատասխանատվորյան տեսական հիմնախնդիրները

Հանցանքը իրենից ներկայացնում է գործողություն, որը հակասում է օրենքի գերակայությանը: Հանցանքի հակաօրինականությունը արտացոլվում է այն ժամանակ, երբ քաղաքացին, մարդու խախտում է կիրառելի օրենքներ և կանոնակարգեր, գործում է հակառակ օրենքի պահանջների և այդպիսով դեմ է դուրս գալիս իր պետությանը:

Քաղաքացիների կամ այլ անձանց և պետության հակամարտությունը նրանում է, որ անհատները գործում են օրենքին հակառակ՝ անտեսելով օրենքի պահանջները:

Քանի որ օրենքով նախատեսված են ոչ միայն պարտականություններ, այլ նաև իրավունքներ, հետևաբար օրենքը խախտելու դեպքում խախտվում են այլ անձանց իրավունքները:

Հիմնարարեր-վիճակ, համցանք, հասարակություն, սոցիալական պատասխանատվորյուն, քարոյականություն, քաղաքացի, համցագործություն, պատիճ, հարկադրամը:

Ovsanna Adamyan

Researcher student in civil Rights of
Russian-Armenian (Slavonic) university

SUMMARY

Theoretical problems of legal liability.

The offense consists of actions that are contrary to the rule of law. Wrongfulness of the offense is reflected in the fact that a citizen, a person violates any applicable laws and regulations, acts contrary to its requirements and thus opposes his own will to the will of the state, comes into conflict with him.

Feature of the conflict of citizens or of other persons and the state, which manifests itself in the form of crime, is that subjects act unlawfully, contrary to the rule of law prohibiting the behavior or binding to action. Since each rule of law secures not only duties but also rights that any violation of the rule of law is an infringement on the rights of others and, therefore, is a socio-harmful, dangerous.

Keywords: harm, offense, wrongfulness, society, relationships, social responsibility, ethics, citizen, crime, punishment, coercion.

АЙК МАЛХАСЯН

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

КАТЕГОРИЯ “РИСК” В ДОГОВОРНОМ ПРАВЕ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ НОРМ О СУЩЕСТВЕННОМ ИЗМЕНЕНИИ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ

Настоящая статья посвящена изучению риска как правовой категории. В ней содержится обзор основных подходов к категории риска в правовой доктрине и законодательстве, на основании чего сделан вывод о том, что гражданское законодательство Армении и России отдает предпочтение объективному понятию риска как возможности события с негативными последствиями. Кроме того, статья обсуждает распределение риска в договорах в контексте норм о существенном изменении обстоятельств. Последние не подлежат применению в том случае, если договор распределяет риски таких изменений.

Тщательно рассмотрены наиболее часто встречающиеся риски, такие как инфляция, валютный риск и волатильность цен, следует вывод в том, что законодатель и суды, как правило, рассматривают такие риски как распределенные по договору. Однако крайние случаи внезапной гиперинфляции и нестабильности цен иногда не рассматриваются как распределенные по договору и правила об изменении обстоятельств соответственно применяются.

Ключевые слова: существенное изменение обстоятельств, риск, колебание курса валют, инфляция, экономический кризис.

Дискуссия о правовой природе и содержании категории “риск” занимает важное место в цивилистической науке. Большую важность названная категория занимает в договорном праве, где необходимо осуществить распределение бремени неблагоприятных последствий, в том числе существенного изменения обстоятельств. Именно последний случай закон регулирует отдельно. Так, согласно пп. 4 п. 2 ст. 467 ГК РА, изменение обстоятельств признается существенным, если из обычая делового оборота или существа договора не вытекает, что риск изменения обстоятельств несет заинтересованная сторона. Таким образом в случае, если текст договора прямо распределяет определенный риск, либо из договора следует определенное распределение рисков, правила о существенном изменении обстоятельств неприменимы. Однако прежде всего следует определить содержание правовой категории “риск”.

В гражданско-правовой науке выделяют три основных теоретических концепций понятия “риск” – субъективную, объективную и дуалистическую. К сторонникам субъективного подхода относится, в частности, В. А. Ойгензихт, по мнению которого “риск (periculum) – субъективная категория, которая существует параллельно с виной, но может существовать и совместно с ней как психическое отношение субъектов к результату собственных действий или действий других лиц, а также к резуль-

тату объективно случайных либо случайно-невозможных действий (событий), выражющееся в осознанном допущении отрицательных, в том числе невозможных имущественных последствий”².

Другой сторонник субъективного подхода к категории риска А. А. Арямов в свою очередь выделяет три направления в определении понятия “риск” – риск как опасность, риск как действие в состоянии опасности и риск как некое субъективное психологическое явление, направленное на выбор модели поведения в сложно развивающейся ситуации³. Путем изучения названных точек зрения Арямов приходит к выводу, что понятие “риск” характеризуется семью признаками: “неоднозначность (альтернативность) развития ситуации; прогнозирование абстрактной возможности (вероятности) нежелательного направления развития событий; расчет рискующего субъекта на благоприятный исход (т. е. ориентация на ненаступления прогнозируемых вредных последствий); наступление прогнозируемых вредных последствий; осознанное и волевое поведение субъекта; законность интересов рискующего субъекта; противоположность альтернативно возможных результатов (достижение цели или наступление негативных последствий).”⁴ На основании анализа названных критериев Арямов приходит к выводу о том, что “риск – это сознательное волевое поведение лица, направленное на достижение правомерного положительного резуль-

тата в ситуации с неоднозначными перспективами развития, предполагающей вероятное наступление неблагоприятных последствий,⁵ повлекшее причинение прогнозируемого вреда.

В противовес субъективному подходу к пониманию риска выдвинут объективный подход. Сторонники объективного подхода рассматривают риск как “возможности неблагоприятных личных и имущественных последствий для субъекта.”⁶ Как отмечает Ф. А. Вячеславов, “ключевым для понимания риска в гражданском праве является его негативная основа. Использование категории риска всегда связано с определенным негативным или невыгодным итогом, результатом, последствием для соответствующего субъекта. Для возникновения негативного результата вовсе не требуется факт его осознания, предвидения или допущения.”⁷ В противовес субъективных концепций риска сторонники объективного подхода исходят из того, что риск существует объективно в независимости от его осознания субъектом и его психологического отношения к такого рода вероятности.

Наконец, сторонники дуалистического подхода стремятся соединить элементы субъективных и объективных теорий. Так, например, А. П. Альгин отмечал, что риск имеет двойственную природу. С одной стороны, это психическое отношение субъекта к возможному неблагоприятному исходу, которое может быть различным для нескольких субъектов. С другой стороны, риск - это все же количественно-качественное выражение неопределенности и, следовательно, объективная в некоторой степени категория.⁸

Современное гражданское законодательство в целом восприняло позицию объективной теории риска. Так, например, положения о распределении риска случайной гибели вещи существуют независимо от того, осознает ли лицо, несущее такой риск, его существование. Так же и распределение рисков между заказчиком и подрядчиком, согласно ст. 703 ГК РА, осуществляется независимо от субъективного отношения стороны договора. Вывод об объективной природе категории риска в гражданском праве косвенно обосновывается и практикой Кассационного Суда РА. Хотя суд и не обращался напрямую к рассмотрению названного вопроса, однако в ряде решений риск рассматривается именно как объективная по существу вероятность наступления неблагоприятных последствий.⁹ Таким образом, с точки зрения законодательства и правоприменительной практики, не имеет значения воспринимает ли лицо наличие риска, осознает ли свои действия как направленные на тот или иной риск или нет. Важно само наличие вероятности неблагоприятного развития событий.

Кроме того, важно определить соотношение понятий риск и договор. Как отмечает Ф. А. Вячеславов, существует два подхода относительно соотношения категорий риск и договор¹⁰. Согласно первой позиции, риск - это некое внешнее по отношению к договору явление. Выделение категории рисковых или “алеаторных” договоров говорит именно об этом¹¹. Однако более обоснованной, на наш взгляд, выглядит позиция, согласно которой всякий договор есть не что иное как механизм распределения рисков¹². О восприятии такого подхода свидетельствуют многие законодательные положения. Так, например, та же ст. 703 ГК РА свидетельствует о том, что законодатель видит договор как систему взаимосвязанных рисков. Положения о страховании рисков предпринимательской деятельности делают предметом договора конкретные риски, возникающие при осуществлении предпринимательской деятельности.

Некоторые виды договоров обязаны своим существованием именно необходимости обезопасить себя от рисков. Таковыми в частности являются форварды и хеджевые инструменты в биржевой торговле. Такие договоры представляют большой интерес с точки зрения нашего исследования, так как многие из них, направленные на “страхование” от таких рисков, какие могут повлечь требования о применении положений о существенном изменении обстоятельств. Какие же это риски?

Один из наиболее часто встречающихся рисков – риск резкого перепада цен на рынке товаров. Так, например, нефтяной кризис 1973 года вызвал резкий скачок цен на нефть и нефтепродукты. В часто цитируемом решении ассоциационного суда Бельгии по делу *Scafom International BV v. Lorraine Tubes S.A.S.*¹³ суд счел 70-процентное подорожание металла на рынке достаточным основанием для обязания сторон к пересмотру договора на производство металлических труб. Но кто же должен нести такой риск? На наш взгляд, в договоре купли-продажи труб риск подорожания сырья должен быть возложен на продавца. Это обусловлено тем, что вступая в договор, продавец оговаривает цену своей продукции, исходя из своего прогноза цен на сырье и прочих затрат, рассчитывает для себя размер прибыли и тем самым рискует, что его расчеты не оправдаются. Кроме того, современные рыночные механизмы позволяют обезопасить себя от подобных перепадов цен, особенно часто происходящих на сырьевых рынках.

Профессор Л. Жак (L. Jacque) приводит такой пример: мексиканская компания по добыче меди *Mexicana de Cobre (Mexcobre)* сумела договориться с консорциумом банков о кредите на весьма выгодных условиях. Однако рынок меди известен своей

ИРГИДАСЫЛЫ

волатильностью, и существовал риск, что в результате падения цен на рынке *Mexcobre* не сумела бы расплатиться с кредиторами. Для того, чтобы обезопасить себя от таких перепадов и повысить свою кредитоспособность в глазах банков *Mexcobre* заключила договор с *Metallgesellschaft* – германской компанией, которая сама была заинтересована в стабильности цен на поставляемую медь (так как участвовала в тендере германского правительства на производство кабелей). Стороны заключили ряд форвардных контрактов в общей сложности расчитанных на 36 месяцев (таков был и срок кредита), в соответствии с которыми *Metallgesellschaft* обязалась ежемесячно скупать 4000 метрических тонн меди у поставщика по цене 2000\$ за тонну¹⁴. Такой договор по существу защищал обе стороны от рисков перепада цен на рынке. При этом продавец нес риск падения цен, а покупатель роста цен на медь. Заключив договор, обе стороны защитили себя от этих рисков, однако одновременно взяли на себя по умолчанию другой риск. Поставщик принял на себя риск подъема цены на медь, ведь возрасти цена на рынке выше 2000 \$ за тонну, продавец оказался бы в невыгодном положении. A *fortiori* если бы цены упали ниже 2000 \$ за тонну пострадал бы покупатель, вынужденный переплачивать за сырье, которое стоит на рынке дешевле и, следовательно, покупатель принял на себя такой риск.

Рассмотрение приведенного примера наводит на два вывода. Во-первых, фиксируя в договоре цены, продавец принимает на себя риск того, что рыночная цена на его товар возрастет после заключения договора. Покупатель же берет на себя риск того, что цена этого товара упадет. Во-вторых, на сегодняшний день во многих сферах деятельности существуют эффективные механизмы защиты от таких рисков; то, что сторона не приняла необходимых мер по защите от таких рисков, не должно переносить бремя затрат на другую сторону.

Вместе с тем заслуживает внимания и другой пример, приводимый профессором Жаком. Упомянутая выше корпорация *Metallgesellschaft* в начале 1990х годов заключила в США ряд контрактов на поставку нефти и нефтепродуктов сроком на 10 лет с установлением стабильной цены на товар. Такой договор был выгоден покупателю, который защищал себя от перепада цен на рынке, продавец же заранее оговорил цену на 12-17% выше рыночной цены на момент заключения договора. Таким образом, *Metallgesellschaft*¹⁵ надеялась обеспечить себе прибыль. Продавец также заключил фьючерсные сделки на приобретение одинакового количества нефтепродуктов, но с указанием более короткого срока, по истечению которого фьючерс погашался и преобретался новый.

Однако прогноз цен на нефтепродукты не оправдался, цены продолжали снижаться и приобретенные фьючерсы перепродавались с потерями. В конечном счете *Metallgesellschaft* понесла убытки в размере 1.3\$ млрд., оказавшись на грани банкротства¹⁶. Кто же должен нести такой риск? Неразумно было бы перекладывать последствия неумелого ведения дел и слишком самоуверенного прогнозирования со стороны продавца на покупателей. Продавец не только принимал риск, но и искал его, дабы обогатиться.

Другим распространенным риском является риск перепада курса валют. Такому риску подвержены импортеры продукции, которые заключают договоры на внешнем рынке в иностранной валюте и несут в ней обязательства. В то же время импортеры сбывают товар на внутреннем рынке, получая доходы в национальной валюте, таким образом, падение курса национальной валюты влечет убытки для импортеров. Иным распространенным примером риска перепада курса валют является риск, который принимает на себя заемщик, берущий кредит в иностранной валюте. Последняя ситуация стала предметом обсуждения Государственной Думой РФ в начале 2015 года.

Произошедшее в 2014-2015 годах почти двукратное падение курса рубля по отношению к доллару США и Евро поставило в тяжелое положение должников по таким договорам. В связи с этим группа депутатов выступила с инициативой о принятии специального закона, который обязал бы банки реструктуризовать кредиты в иностранной валюте, переведя их в рубли по курсу, существовавшему на момент заключения договора¹⁷. Такое предложение по существу перекладывало риск изменения курса валюты с должника на кредитора. Неслучайно, что Правительство РФ отказалось поддерживать названный законопроект¹⁸. В заключении Правительства РФ было указано, что принцип свободы договора дал сторонам возможность заключить договор в иностранной валюте и что принятие законопроекта повлекло бы убытки у кредитных организаций в размере 20 млрд. рублей¹⁹. Таким образом, даже в ситуации, когда непредвиденные по существу обстоятельства в виде политически-мотивированных санкций повлекли двукратное увеличение бремени для должника, Правительство РФ не сочло это достаточным основанием для пересмотра договоров, так как должник сам принял на себя такой риск, заключив кредитный договор.

Такой же вывод можно сделать на основании судебной практики, сложившейся в РФ. Так, дефолт РФ по внутреннему долгу и последовавший за ним финансовый кризис 1998 года привели к тому, что в

короткий промежуток времени рубль обесценился по отношению к доллару США почти в четыре раза. Подобное развитие событий поставило в тяжелое положение многих должников по кредитным договорам, заключенным в иностранной валюте. Однако даже в такой ситуации Президиум ВАС РФ отказал признать кризис существенным изменением обстоятельств. Суд счел, что "...[обязательства] определены в иностранной валюте и они не изменились по соглашению сторон, то есть размер обязательства в течение действия договора остался прежним."²⁰ Таким образом, суд счел, что даже четырехкратное изменение курса валюты вследствие финансового кризиса не является существенным изменением обстоятельств с точки зрения обязательства в иностранной валюте.

Такова и практика российских судов по делам, где сторона ссылается на мировой финансовый кризис 2008 года. Так, например, в одном из дел истец (арендатор) требовал расторгнуть договор аренды торговых помещений, так как последовавший за кризисом спад потребительского спроса ухудшил условия ведения бизнеса и его рентабельность. Суд отказал в удовлетворении иска, ссылаясь на то, что "снижение покупательской способности населения, вызванное мировым финансовым кризисом, само по себе нельзя расценивать как существенное изменение обстоятельств."²¹

Аналогичным образом складывается практика и в отношении дел об оспаривании кредитных договоров, где истцы ссылаются на обвал курса рубля в 2014 году как существенное изменение обстоятельств. Так, например, в одном из случаев истца Ч. Обратилась в Пушкинский городской суд с требованием об изменении условий кредитного договора на приобретение жилья, заключенного ею в 2008 году с ЗАО "ВТБ 24" размере 164 000,00 долларов США сроком на 362 месяца с уплатой 13,45 процентов годовых. Как уже было отмечено, в 2014 году произошло падение курса рубля, что поставило истцу в тяжелое положение. Истица в обоснование своего требования ссыпалась как на положения законодательства о защите прав потребителя, так и положения ГК РФ о существенном изменении обстоятельств. Суд первой инстанции удовлетворил иск, указав, что динамика курса доллара США в трехлетний период, предшествовавший заключению договора позволяет резкое изменение курса валюты²² непредвиденным для нее обстоятельством.

На основании этого суд установил, что "Исходя из специфики приведенного обстоятельства, судом учитываются: статус субъектов правоотношения (получение кредита для приобретения жилья гражданином, не являющимся профессиональным участником рынка ценных бумаг и не имеющего

соответствующего уровня знаний; выдача кредита профессиональной кредитной организацией), ее поведение до заключения сделки (прогнозирование возможных последствий ее совершения в валюте долларах США), а также конкретные условия сделки (по распределению предполагаемых рисков и установлению механизма уменьшения возможных негативных последствий)."²³ Основываясь на невозможности для истцы предвидеть колебание валютных курсов исходя из информации, доступной в официальных источниках, суд установил, что наличны все критерии существенного изменения обстоятельств "(изменение обстоятельств произошло) по независимым от нее (истцы) причинам, невозможности их преодоления по ее волеизъявлению, причинения в этой связи ущерба, лишившего того, на что она могла рассчитывать при заключении договора; не возложения на нее по условиям договора риска несения произошедшего резкого изменения валютного курса."²⁴

Анализируя названное решение суда, нельзя не согласиться с тем, что в деле действительно наличны некоторые признаки существенного изменения обстоятельств. Так, непредвиденность, непреодолимость и нанесение огромного для истцы ущерба и дисбаланса в обязательстве не вызывает особых сомнений, однако суд не рассмотрел вопроса о распределении рисков, хотя при этом счел, что истца не несет такой риск, в условиях, когда очевидно имея доходы в рублях, она заведомо заключила договор в иностранной валюте, тем самым подвергнув себя неизбежному при таком договоре риску колебания курса валют, и потому неудивительно, что названное решение было отменено судом апелляционной инстанции²⁵.

Таким образом, как видно из приведенных примеров, многие риски, на которые ссылаются должники, зачастую подразумеваются при заключении договора. Сторона, в особенности предприниматель, должна осознавать возможность существенного колебания цен на рынке, участником которого она является. В то же время, заключая договор в иностранной валюте, следует понимать и наличие соответствующего риска. Кроме того, гражданское законодательство содержит положения о распределении рисков по умолчанию. Так, согласно ст. 417 ГК РА, определяются условия ответственности должника за ненадлежащее исполнение. Общим правилом является ответственность на основании вины. При этом, если при той степени заботливости и осмотрительности, какая требовалась по характеру обязательства и условиям оборота, должник принял все меры для надлежащего исполнения обязательства, то он считается невиновным. В этом случае неблагоприятные

ИЧИГИЧАСПЮЗЛЫ

последствия неисполнения ложатся на кредитора. Однако обязательство автоматически не прекращается вследствие невиновного неисполнения.

С другой стороны п. 3 той же статьи устанавливает, что лицо, не исполнившее или ненадлежащим образом исполнившее обязательство при осуществлении предпринимательской деятельности, несет ответственность, если не докажет, что надлежащее исполнение оказалось невозможным вследствие непреодолимой силы, то есть чрезвычайных и непредотвратимых при данных условиях обстоятельств. В такой ситуации неблагоприятные последствия ненадлежащего исполнения всегда возлагаются на должника, за исключением случаев невозможности исполнения вследствие воздействия непреодолимой силы. При этом, невозможность исполнения по обстоятельствам, за которые стороны не отвечают, влечет прекращение обязательства.

Если позаимствовать терминологию французского права²⁶, то можно определить (выявить) существование двух категорий обязательств: *obligations de moyens* (“обязательство проявить определенную степень заботливоści и осмотрительности”) и *obligations de résultat* (“обязательство достигнуть результата”). При этом, в первом случае должник берет на себя риск непроявления необходимой заботливости и осмотрительности, а во втором - риск неисполнения вообще, за исключением форс-мажора.

Таким образом, возможность применения положений о существенном изменении обстоятельств к обязательствам, возникающим из предпринимательской деятельности, становится весьма сомнительной. Как весьма справедливо отмечает А. Л. Назыков, “предполагается, что сторона, заключившая договор в связи с осуществлением своей предпринимательской деятельности, принимает на себя риск изменения обстоятельств, а потому не вправе, по общему правилу, требовать изменения или расторжения договора по ст. 451 ГК. Обстоятельства, которые не признаются непреодолимой силой, определяют предпринимательский риск данного предпринимателя. Так как все те события, которые не признаются непреодолимой силой, образуют предпринимательский риск, предприниматель не вправе требовать изменения или расторжения договора по ст. 451 ГК (РФ), если существенное изменение обстоятельств, на которое он ссылается, не относится к числу явлений непреодолимой силы. Поскольку к непреодолимой силе не относится «нарушение обязанностей со стороны контрагентов должника, отсутствие на рынке нужных для исполнения товаров, отсутствие у должника необходимых денежных средств» (п. 3 ст. 401 ГК

(РФ)), то наступление указанных обстоятельств, даже не по вине предпринимателя, есть его риск, от которого он не вправе освободиться посредством применения ст. 451 ГК (РФ).”²⁷

И, действительно, если по умолчанию должник несет всякий риск, то условие пп. 4 п. 2 не может быть достигнуто. Однако опыт Германского правоприменения 1920х годов показывает, что в некоторых ситуациях системные проблемы настолько остры, что требовать исполнения на прежних условиях неразумно. Положения о существенном изменении обстоятельств все же могут быть применены к таким обязательствам, но все же в редчайших случаях. Назыков и сам соглашается с тем, что в некоторых ограниченных случаях положения о существенном изменении обстоятельств применимы к обязательствам из предпринимательской деятельности²⁸.

Что касается *obligations de moyens*, то в их случае такое применение возможно, так как отсутствие вины должника в неисполнении не прекращает обязательства и положения ст. 467 ГК РА могут быть применены при наличии соответствующих предпосылок. Но и в этом случае следует учитывать подразумеваемые существом договора риски.

Особое внимание здесь следует обратить на проявления инфляции. Инфляция долговременная (как например в деле о Крапском Канале, где Кассационный суд Франции отказался пересматривать договор многовековой давности) или же внезапно возникшая (Германия 1920-ых, где послевоенное обесценивание валюты достигло катастрофических масштабов) может поставить в тяжелое положение должника по денежному обязательству. Нередко участники гражданских правоотношений ссылаются на инфляцию как существенное изменение обстоятельств. Это неудивительно, так как по существу инфляция есть не что иное как подорожание товаров в их денежном эквиваленте, т. е. падение “цены денег” на рынке. Здесь следует однако разграничить обычный уровень инфляции от внезапных и резких скачков. Так общеизвестно, что деньги подвергаются, как правило, обесцениванию в результате инфляции и, следовательно, указывая стоимость договора в твердой сумме, деноминированной в какой либо валюте стороны определяют и носителя риска обесценивания исполнения – кредитора. Такая позиция является весьма распространенной. В частности, В. В. Вигрянский придерживается позиции, согласно которой стороны должны учитывать инфляционные явления²⁹. С другой стороны должник берет на себя риск дефляции – явления обратного инфляции, при котором деньги, наоборот, преобретают большую ценность (что характерно например для Японии конца 1990-ых начала 2000-

ых). Однако, как справедливо отмечает В. Ф. Яковлев, делается это³⁰ при условии обычной (предвидимой) инфляции (дефляции) с обычными колебаниями ее уровня. Так, например, в период с 2010 по 2014 годы инфляция в РА в годовом исчислении составила от 8.2 % в 2010 до 3.0% в 2014-ом³¹. Подобные колебания не могут быть расценены как существенное изменение обстоятельств, так как они являются обычным и вполне предсказуемым явлением. Тот же вывод можно сделать в ситуации, когда уровень инфляции достаточно высок, но такое положение стабильно сохраняется (например, Бразилия 1980-ых).

Совершенно иная ситуация складывается при резких и неопредвиденных скачках инфляции. Так,³² РА испытала инфляцию в 3,375.5% в 1994-ом году в результате резкого обесценивания недавно выпущенной национальной валюты. Такие проявления гиперинфляции не часты, однако такое происходит во многих мировых экономиках в ответ на исключительные явления (Болгария 1997 года – 1,058.4 %; Ангола 1996 года 4,145.1% и т. д.)³³. В литературе часто высказывается мнение о том, что подобные риски можно контролировать путем предусмотрения стабилизационных оговорок. Механизм индексации цен с поправкой на инфляцию может также предотвратить такие риски. Однако в

исключительных ситуациях гиперинфляции суду следует рассмотреть все обстоятельства дела детально. ключевую роль при этом будет играть именно предвидимость такого явления в момент заключения договора.

Подводя итоги нашего исследования можно сделать два важных вывода. Во-первых, категория “риска” рассматривается действующим гражданским законодательством как объективное явление. Риск по суду является опасностью наступления неблагоприятных последствий, которая существует помимо ее осознания субъектами правоотношений. Во-вторых, договор как механизм распределения рисков прямо предусматривает или предполагает несение многих рисков, таких как риск инфляции, перепада курса валют либо цен на сырье, и применение положений о существенном изменении обстоятельств в связи с этим возможно лишь в самых исключительных случаях, когда разумность и справедливость препятствуют требованию исполнения.

¹ Горячкина Д. А. К вопросу о категории «риска» в теории гражданского права // Вестник Пермского университета. Юридические науки Выпуск N 3 / 2011, С. 90-99 // <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-kategorii-risk-v-teorii-grazhdanskogo-prava>

² Ойгензихт 77.

³ Арямов А. А. Общая теория риска: юридический, экономический и психологический анализ. С. 12-15.

⁴ Там же С. 16.

⁵ Там же С. 25.

⁶ Поваренков А. Ю. Риск в трудовом праве и праве социального обеспечения : автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.05. СПб., 2010. - 26 с С. 4.

⁷ Вячеславов Ф. А. Распределение рисков в договорных обязательствах: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.03. М., 2008. -30 с. С 11.

⁸ Альгин А. П. Новаторство, инициатива, риск. Л. Лениздат, 1987. С. 63.

⁹ См. Например: Հայաստանի Հանրապետության վճարել դատարանի 26.10.2006 թ որոշումը՝ ըստ Հենրիկ Սիմոնյանի հայցի ընդդեմ ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության, ՀՀ քաղաքաշինության նախարարության «Հիդրոտեխնիկական կառույցներ» պետական հիմնարկի՝ Հայաստանի Հանրապետությունից 5.215.000 ՀՀ դրամ գումար բռնագանձելու պահանջի մասին թիվ 3-2091 (ՏԴ) քաղաքացիական գործով // <http://irtek.am>; Հայաստանի Հանրապետության վճարել դատարանի 08.05.2014 թ որոշումը ըստ Արձուն Պողոսյանի հայցի՝ ընդդեմ «ԳԻՏԻ-SOUSO» ՍՊԸ-ի, երրորդ անձ «Անելիք բանկ» ՓԲԸ-ի՝ շարժական գույքը վերադարձնելու պահանջի մասին թիվ SԴ-1/0046/02/13 քաղաքացիական գործով // <http://irtek.am>

¹⁰ Вячеславов Ф. А. Договор как гражданско-правовое средство распределения рисков в интересах участников гражданского оборота // “Бюллетень нотариальной практики”, 2005, N 2.

¹¹ Там же.

¹² Там же¹³ Scafom International BV v. Lorraine Tubes S.A.S., Hof van Cassatie, 19 June 2009, текст на английском языке доступен на <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/090619b1.html>.¹⁴ Jacque L. L. International Corporate Finance: Value Creation with Currency Derivatives in Global Capital Markets, Wiley, 2014, p. 331 (total 768).¹⁵ Jacque L. L. Global Derivative Debacles: From Theory to Malpractice, World Scientific, 2010, pp 73-83 (total 308).¹⁶ Там же.¹⁷ Проект федерального закона “О реструктуризации обязательств граждан по кредитным договорам и договорам займа, выраженных в иностранной валюте, в валюту Российской Федерации” N 700708-6, // <http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNew%29?OpenAgent&RN=700708-6&02>¹⁸ Заключение Правительства РФ на проект федерального закона “О реструктуризации обязательств граждан по кредитным договорам и договорам займа, выраженных в иностранной валюте, в валюту Российской Федерации”, вносимый в Государственную Думу депутатами Государственной Думы А. Д. Круговым, И. Д. Грачевым, О. Г. Дмитриевой и др. // <http://asozd2.duma.gov.ru/main.nsf/%28SpravkaNew%29?OpenAgent&RN=700708-6&02>¹⁹ Там же²⁰ Президиум Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации, Постановление от 7 августа 2001 г. № 4876/01.²¹ Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Западного округа от 13 апреля 2010 г. по делу N A42-2857/2009.²² Решение Пушкинского городского суда Московской области от 04 февраля 2015 года по делу N 2-878/2015 // http://pushkino.mo.sudrf.ru/modules.php?name=sud_deلو&srv_num=1&name_op=doc&number=125175942&delo_id=1540005&new=0&text_number=1²³ Там же²⁴ Там же²⁵ Евгения Ефименко. В деле о валютной ипотеке стороны оценили ее справедливость. // 30 июня 2015 http://pravo.ru/court_report/view/119798/; Евгения Ефименко. Мособлсуд: пересчета валютной ипотеки не будет // 29 июня 2015 <http://pravo.ru/news/view/119786/>²⁶ Gordley J. Impossibility and Changed and Unforeseen Circumstances // 52 American Journal of Comparative Law (Summer 2004) 513-530 ст. 519.²⁷ Назыков А. Л. “Оговорка о неизменности обстоятельств” и ее рецепция в российском гражданском праве (*Clausula rebus stantibus*): дисс. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Ростов-на-Дону, 2007. 220 с.²⁸ Там же²⁹ Витрянский В.В. Гражданский кодекс о договоре// Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. 1995. N10. С. 119. // цит. по Соменков С.А. Растворжение договора в гражданском обороте: теория и практика. 2-е изд., перераб. и доп. — М: МЗ-Пресс, 2005. -208с. С. 75.³⁰ Там же³¹ The World Bank, Inflation, consumer prices (annual %) // <http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG/countries/1W-ZW-BY-IR-IQ-SY?display=default>³² Там же.³³ Там же.

Հայկ Մալխասյան

Հայ - ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

«Ռիսկ» հասկացությունը պայմանագրային իրավունքում և դրա նշանակությունը հանգամանքների և ական փոփոխության վերաբերյալ նորմերի կիրառման պարագայում

Սույն հոդվածը ուղղված է ոխսկի՝ իբրև իրավական կատեգորիայի ուսումնամասնությանը: Այն ներառում է իրավունքի դրվագնում և օրենսդրության մեջ առկա ոխսկի իրավական կատեգորիայի հիմնական նույնագույնությունը, որի հիման վրա արվում է եզրահանգում, համաձայն որի՝ Հայաստանի և Ռուսաստանի քաղաքացիական օրենսդրությունը ոխսկի օրենսդրությանը՝ որպես բացասական հանգամանքների հնարավորության: Բացի այդ, հոդվածում քննարկվում է պայմանագրերում ոխսկերի բաշխումը հանգամանքների էական փոփոխության մասին նորմերի համատեքստում: Վերջիններս կիրառման ենթակա չեն, եթե պայմանագիրը բաշխում է նման փոփոխությունների ոխսկերը:

Առավել հաճախ առաջացած ոխսկերը, ինչպիսիք են զնամի, արտաքույրի ոխսկերը և զնի փոփոխականության ոխսկերը, մասրակրկտորեն վերլուծված են, և եզրակացությունը այն է, որ օրենսդրությունը և դատարանները, որպես կանոն, այդպիսի ոխսկերը դիտում են որպես պայմանագրով ինքնարերաբար բաշխված: Սակայն, ծայրահեղ դեպքերում, ինչպիսիք են հանկարծակի հիստերիանֆլյացիայի և զների փոփոխականության դեպքերը, երբեմն չեն հանարվում ինքնարերաբար բաշխված, և համապատասխանաբար կիրառվում են հանգամանքների էական փոփոխության վերաբերյալ կանոնները:

Հիմնարարեր- հանգամանքների էական փոփոխություն, ոխսկ, արժույթի փոխարժերի տատանում, պահ, առնեսական ճգնաժամ:

Hayk Malkhasyan

Graduate student of the Department of Civil and Civil Procedure Law and Policy Institute of the Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

The category of “risk” in contract law and its significance in the application of fundamental change of circumstances rules.

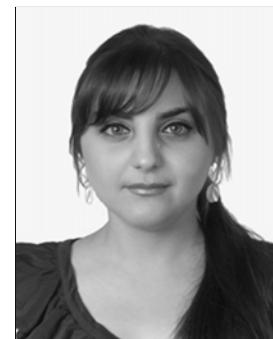
The present article deals with the issue of risk as a legal category. It surveys the main approaches to the category of risk in the legal doctrine and legislation and concludes that Armenian and Russian civil law favors the objective notion of risk as a possible negative occurrence. Furthermore the article discusses allocation of risk in contracts in the context of fundamental change of circumstances rules. The latter ones do not apply if the contract allocates the risk of such changes.

The most frequently incurred risks such as inflation, foreign exchange risk and price volatility risks are thoroughly considered, with the conclusion being that the legislature and the courts usually view such risks as automatically allocated by the contract. However extreme cases of sudden hyperinflation and price volatility are sometimes not regarded as automatically allocated and the change of circumstances rules apply accordingly.

Keywords: fundamental change of circumstances, risk, currency exchange rate fluctuation, inflation, economic crisis.

АНАИТ АЛЕКЯН

Аспирант кафедры уголовного и уголовно-процессуального права института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ КОРЫСТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ ОТ СМЕЖНЫХ СОСТАВОВ

Данная статья посвящена проблеме разграничения корыстных преступлений против государственной власти от смежных составов. Для выделения указанных проблем в статье вкратце раскрывается понятие корыстных преступлений против государственной власти, выделяются, какие именно преступления признаются корыстными из числа преступлений против государственной власти. В статье рассматриваются также преступления, которые наряду с корыстными преступлениями против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления, входят в число преступлений против государственной власти, но по своему характеру также являются и ведомственными нормативно-правовыми актами признаны корыстными. Именно поэтому появляется необходимость проведения разграничения корыстных преступлений против государственной службы по УК РА и корыстных преступлений против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления по УК РФ от иных преступлений против государственной власти, в том числе и корыстных.

Ключевые слова: преступление против государственной власти, разграничение, корысть и (или) иная личная заинтересованность, корыстные преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления.

Уголовный Кодекс РА (РФ) содержит в себе раздел, посвященный преступлениям против государственной власти. Данные преступления включены в раздел 11 (раздел X УК РФ) «Преступления против государственной власти» имеют ряд особенностей, позволяющих отличить их от других групп преступлений, предусмотренных УК РА (РФ). В рамках данного раздела выделяются только 3 состава преступлений, главным отличительным признаком которых является прямое указание в диспозициях в качестве обязательного признака субъективной стороны мотива – корысть и (или) иная личная заинтересованность. Именно это основание впервые легло в основу выделения указанных 3-х составов в отдельную группу преступлений (корыстных преступлений против государственной власти) из числа других преступлений против государственной власти. Данная группа преступлений включена законодателем в главу преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления (по УК РА преступления против государственной службы). Это: злоупотребление должностными полномочиями, получение взятки и служебный подлог. До настоящего времени указанные составы подвергались исследованиям лишь как разновидность коррупционных преступлений либо

преступлений против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления (или так называемых должностных преступлений). Изучение специальной уголовно-правовой литературы дает возможность указывать на то обстоятельство, что в ряде работ многих ученых были предприняты попытки разграничения коррупционных преступлений от так называемых должностных, а также последних от смежных с ними составов. Это работы С.Ш. Цагикяна, В.И.Динеки, Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога и др. Однако в рамках данной статьи исследуются не только уголовно-правовые характеристики корыстных преступлений против государственной власти с учетом особенностей критерия, по которому они впервые выделены из числа других. В рамках данного исследования также для получения полной картины, раскрытия смысла и содержания корыстных преступлений против государственной власти впервые выделяются проблемы разграничения этих же преступлений от других видов преступлений против государственной власти.

В ряде статей раздела X УК РФ законодатель в качестве обязательного признака субъективной стороны преступления выделяет корыстный мотив или мотив в виде иной личной заинтересованности.

Уголовно-правовой анализ раздела X УК РФ (и

соответственно всех входящих в него 4-х глав) показывает, что из общего числа преступлений, направленных против государственной власти выделяются только 3 состава, в диспозиции которых **прямо на законодательном уровне** в качестве обязательного признака субъективной стороны преступлений закреплен мотив – корыстная и (или) иная личная заинтересованность. Это размещенные в главе 30 УК РФ следующие составы: **злоупотребление должностными полномочиями** (ст.285 УК РФ и ст.308 УК РА), **получение взятки** (ст.290 УК РФ и ст.311 УК РА) и **служебный подлог** (ст.292 УК РФ и ст.314 УК РА). Относительно недавно в УК РА в рассматриваемую группу преступлений были введены еще два состава: **получение незаконного вознаграждения публичным служащим, не являющимся должностным лицом** (ст.311¹ по УК РА) и **использование реального или предполагаемого влияния с корыстной целью** (ст.311² УК РА). Именно эти нормы и составляют группу корыстных преступлений против государственной власти.

УК РА так же, как и УК РФ, включил в раздел 11 «Преступления против государственной власти» 4 аналогичные УК РФ главы. Однако в отличие от УК РФ главу 29, предусматривающую преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления, в УК РА законодатель назвал «Преступлениями против государственной службы».

Отличительными признаками указанных корыстных преступлений, предусмотренных главой 30 УК РФ (главой 29 УК РА), являются следующие:

1. все они совершаются в связи с исполнением должностными лицами их полномочий либо с осуществлением служебной деятельности иными государственными или муниципальными служащими, т.е. **с использованием служебного положения** или с ненадлежащим исполнением служебных обязанностей либо путем противодействия их осуществлению.

2. они совершаются **вопреки интересам службы**, т.е. в ущерб интересам нормального функционирования аппарата публичной власти, государственной или муниципальной службы с корыстной целью.

3. они совершаются **специальным субъектом**, за исключением ст.291, ответственность по которой могут нести любые лица.

Для раскрытия смысла и содержания корыстных преступлений против государственной власти в полном объеме необходимо провести разграничение корыстных преступлений против государственной власти от других составов, включенных в раздел X УК РФ (УК РА). Это:

1. преступления против основ конституционного

строя и безопасности государства;

2. преступления против правосудия;
3. преступления против порядка управления.

Отметим, что в числе указанных преступлений также можно выделить преступления, которые имеют корыстный характер. Именно поэтому появляется необходимость разграничения таких преступлений от преступлений против государственной власти, государственной службы и службы в органах местного самоуправления.

Несмотря на то, что в УК РА (РФ) в диспозициях большей части преступлений нет прямого указания на их корыстную мотивацию, тем не менее, можно выделить некоторые преступления, которые по своей сути являются корыстными. Эти преступления признаны коррупционными на основе Приказа Генерального Прокурора РА N82 от 19 ноября 2008 года, который был дополнен Приказом Генерального Прокурора РА N12 от 19 марта 2013 года. Так, в группу коррупционных преступлений из числа преступлений против правосудия и порядка управления вошли следующие составы: ч.3 ст.332 («Воспрепятствование осуществлению правосудия и следствия») – по УК РФ ч.3 ст.294; ст.336 («Привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности») – по УК РФ ст.299; ст.341 («Принуждение к даче ложных показаний судьей, прокурором, следователем или лицом, производящим дознание») – по УК РФ ст.302, ст.348 («Незаконное задержание или заключение под стражу») – по УК РФ ст.301, ч.2 и ч.3 ст.349 («Фальсификация доказательств») – по УК РФ ч.2 и ч.3 ст.303, ст.351 («Незаконное освобождения от уголовной ответственности») – по УК РФ ст.300; ст.352 («Вынесение заведомо неправосудного приговора, решения суда или иного судебного акта»), ст.353 («Неисполнение судебного акта») – по УК РФ ст.315.

Перечень N13 совместного Указания Генеральной Прокуратуры и МВД РФ «О введении в действие перечней статей Уголовного Кодекса Российской Федерации, используемых при формировании статистической отчетности» N52-11/2 от 15.02.2012 г. включает в себя «преступления, которые могут быть совершены с использованием своего служебного положения **из корыстной или иной личной заинтересованности** должностным лицом, государственным служащим, служащим органов местного самоуправления, лицом выполняющим управленческие функции в коммерческой или иной организации, а также преступлений², которые могут способствовать их совершению». К числу таких **корыстных преступлений** указанием отнесены ч. 3 ст.294, ст.299, ст.300, ст.301, ст.302, ч.2 и ч.3 ст.303, ст.305,

ИЧИГИЧАСЛЮЗЛЫ

ст.315 УК РФ. Как преступление, способствующее совершению корыстных преступлений, выступает деяние, предусмотренное ст.309 УК РФ.

В диспозициях указанных выше статей, корыстный мотив как обязательный признак субъективной стороны прямо не закреплен. Однако все указанные преступления относятся к категории корыстных в силу того, что субъектами указанных преступлений совершаются определенные действия (бездействие), которые противоречат интересам осуществляющей ими служебной деятельности. В противовес интересам службы выступают личные, групповые или иные интересы. Конфликт интересов выражается в примененных в диспозициях ряда указанных выше статей УК РФ и РА терминов «заведомость» или «незаконность».

Анализ ч.3 ст.294 (*«Воспрепятствование осуществлению правосудия и производству предварительного расследования, совершенные лицом с использованием своего служебного положения»*) УК РФ показывает, что субъект данного преступления – специальный: лицо, использующее свое служебное положение. К таким лицам следует отнести должностных лиц правоохранительных органов, органов федеральной и местной власти, государственных служащих и служащих органов местного самоуправления.

Объективная сторона рассматриваемого корыстного преступления против правосудия характеризуется действиями, которые заключаются в совершении данного преступления путем использования лицом своего служебного положения вопреки интересам службы. Подобное использование служебного положения может осуществляться двояким образом. Лицо использует свои служебные полномочия в пределах своей компетенции вопреки интересам службы либо превышает эти полномочия. Это лицо может воздействовать на лиц, осуществляющих правосудие, а также предварительное расследование, либо непосредственно используя свое служебное положение или возможности занимаемой должности. Причем, диспозиция ч.3 указанной статьи устанавливает более строгую ответственность потому, что ею фактически охватываются сразу два деяния, которые и совершают лицо с использованием своего служебного положения:

1. вмешательство в какой бы то ни было форме в деятельность суда в целях воспрепятствования осуществлению правосудия (ч.1 ст.294);

2. вмешательство в какой бы то ни было форме в деятельность прокурора, следователя или лица, производящего дознание в целях воспрепятствования всестороннему, полному и объективному расследованию дела (ч.2 ст.294).

С субъективной стороны данное корыстное преступление совершается с корыстной целью – хотя и прямо не отражен в диспозиции состава преступления, предусмотренного ч.3 ст.294 У, подразумевается и очевиден. Это подтверждается прямо закрепленными в качестве обязательного признака субъективной стороны составов, предусмотренных ч.1 и ч.2 (а в ч.3 нашло свое отражение выражение «деяния, предусмотренные частями первой и второй настоящей статьи, совершенные лицом с использованием своего служебного положения») ст.294 УК РФ целями их совершения. Если в первом случае целью является воспрепятствование осуществлению правосудия, то во втором случае целью является воспрепятствование всестороннему, полному и объективному расследованию дела, что и свидетельствует о наличии корыстного мотива (личной или иной заинтересованности). Этот мотив явно отражен в *противоречии интересов службы с личными, групповыми или иными интересами субъекта данного преступления, т.е. в конфликте интересов*.

Следующим корыстным преступлением против правосудия является *привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности* (ст.299 УК РФ, ст.336 УК РА).

О корыстном характере данного преступления свидетельствуют следующие его уголовно-правовые признаки.

Во-первых, субъектом данного преступления является должностное лицо, которому в соответствии с законом предоставлено право привлекать к ответственности в качестве обвиняемого: *прокурор, следователь либо лицо, производящее дознание*. Отметим, что ведомственная принадлежность следователя или лица, производящего дознание, значения не имеет.

Во-вторых, объективная сторона данного преступления заключается в незаконных действиях, таких, как привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности. Здесь явно проявляется такой обязательный признак объективной стороны корыстных преступлений, как *использование лицом своего служебного положения*. О наличии данного признака свидетельствуют два обстоятельства:

1. субъект данного преступления – должностное лицо, который законом наделен правом привлекать лиц к уголовной ответственности;

2. указание в диспозиции рассматриваемой статьи на признак *заведомости*.

Поведение субъекта данного преступления выражается в двух действиях: вынесения постановления о привлечении в качестве обвиняемого и предъявления обвинения. Хотя данный вопрос в юридической литературе является спорным.

В-третьих, с субъективной стороны коррупционность данного преступления подтверждается прямым указанием в диспозиции на наличие **заведомости**. Виновный достоверно знает, что привлекаемое лицо невиновно в совершении преступления. Именно признак «заведомости» свидетельствует о наличии **конфликта интересов** должностного лица, действующего не в интересах службы (как должно в действительности быть), а **вопреки** им. Это и говорит о наличии у субъекта анализируемого преступления **корыстного мотива либо личной или иной заинтересованности**. Однако отметим также, что состав данного преступления отсутствует в случаях привлечения в качестве обвиняемого лица, которое может быть освобождено от уголовной ответственности в предусмотренном уголовным законом порядке. Это объясняется тем, что привлекаемый к ответственности виновен в совершении преступления, но может или должен быть освобожден от ответственности в силу предписаний уголовного закона.

Интересным является подход армянского законодателя к аналогичному преступлению. Рассматриваемая статья по УК РА состоит из 4-х частей, тогда как соответствующая статья по УК РФ содержит только 2-е части. Армянский законодатель в ч.1 ст.336 УК подробно и полностью раскрывает суть и содержание привлечения заведомо невиновного к уголовной ответственности и конкретно перечисляет действия, которые по своему характеру могут составить объективную сторону рассматриваемого преступления. Так этими действиями является привлечение лица к уголовной ответственности

1. по неустановленному событию преступления;
2. при отсутствии фактических данных, обосновывающих или достаточно обосновывающих причастность лица к событию преступления или подтверждающих наличие в его деянии состава преступления.

Ч.2 и ч.3 ст.336 УК РА устанавливают ответственность за то же деяние, повлекшее в первом случае по неосторожности, а во втором – умышленно тяжкие последствия.

Ч.4 ст.336 УК РА устанавливает ответственность за совершение деяний, предусмотренных ч.1. ч.2 или ч.3 указанной статьи, соединенных

1. с обвинением в тяжком или особо тяжком преступлении;

2. с созданием искусственных доказательств обвинения.

Что касается п.1 ч.4 ст.336 УК РА, то он, на наш взгляд, несколько излишен, поскольку обвинение ли-

ца в тяжком или особо тяжком преступлении само по себе является тяжким последствием, что уже предусмотрено ч.3 ст.336 УК РА.

Тем не менее, несмотря на это, подход армянского законодателя является наиболее полным и верным.

К числу корыстных преступлений против правосудия относится и **принуждение к даче показаний**(ст.302 УК РФ, ст.341 УК РА). Корыстный характер данного преступления подтверждается целым рядом прямо закрепленных в диспозиции рассматриваемой статьи признаков, присущих всем коррупционным преступлениям в целом.

Во-первых, субъектом данного преступления являются: **следователь или лицо, осуществляющее дознание**; любое лицо, осуществляющее принуждение **с ведома или молчаливого согласия следователя либо дознавателя**.

Во втором случае субъектом преступления могут быть: сотрудники оперативных служб; сотрудники, осуществляющие доставку подозреваемого (обвиняемого) из мест заключения под стражу; внештатные сотрудники; общественные помощники следователя, т.е. это те лица, которые в силу попадают под определение должностного лица, закрепленного в примечании к ст.285 УК РФ.

Отметим, что в отличие от ст.302 УК РФ в соответствующей статье УК РА (ст.341) круг субъектов данного преступления указан в его названии и, кроме следователя или лица, производящего дознание, включает в себя также судей. Поэтому по УК РА субъектом данного преступления, помимо следователя или дознавателя, является и **судья**. При этом, в отличие от аналогичной статьи УК РФ, ст.341 УК РА не выделяет в качестве субъектов данного преступления лиц, осуществляющих принуждение с ведома или молчаливого согласия следователя или дознавателя.

На наш взгляд, как ст.341 УК РА, так и ст.302 УК РФ нуждаются в редакции с точки зрения субъектов. В указанную статью УК РА в круг субъектов следует включить также лиц, осуществляющие принуждение **с ведома или молчаливого согласия** следователя или дознавателя. А в соответствующую статью УК РФ в круг субъектов необходимо включить также судей. Такой подход дает возможность более полно охватить круг субъектов данного преступления, что является необходимым для реализации задач и принципов (в частности, принцип неотвратимости наказания) уголовного закона.

Во-вторых, объективную сторону данного преступления составляют **действия по принуждению** подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего, свидетеля к даче показаний; эксперта, специалиста –

ЧАСТИЧНОСТИ

к даче заключения или показаний путем угроз, шантажа или иных незаконных действий. В издании «Уголовное право РФ. Особенная часть» от 2004 г. под редакцией профессора А.И. Рарога раскрывается содержание термина принуждение: «принуждение проявляется в применении неправомерных действий, которые вынуждают лицо давать показания, нарушая принцип добровольности дачи показаний».

И, в-третьих, с субъективной стороны наличие корыстного мотива подтверждается незаконными действиями должностного лица, использующего свое служебное положение вопреки интересам службы. Сам факт того, что данное должностное лицо действует незаконно, уже говорит о наличии конфликта интересов, причем вовсе не важно, лицо какими мотивами руководствуется – из корыстной, личной или иной заинтересованности. И при наличии данного конфликта должностное лицо отдает приоритет не интересам службы, а своим личным, групповым или иным интересам.

Не менее интересным и важным является корыстное преступление, предусмотренное ч.2 ст.303 УК РФ и ч.2 ст.349 УК РА («Фальсификация доказательств по уголовному делу лицом, производящим дознание, следователем, прокурором или защитником»).

Субъектом данного преступления являются следующие должностные лица: лицо, производящее дознание; следователь; прокурор.

Объективная сторона заключается в фальсификации доказательств по уголовному делу, которая в «Российском уголовном праве. Т.2. Особенной части» авторами характеризуется как «искажение фактических данных, являющихся вещественными или письменными доказательствами». Предметы данного преступления (вещественные и письменные доказательства) определяются соответственно ст.81 УПК РФ и ст.71 ГК и ст. 75 АПК РФ.

Все действия, направленные на совершение данного преступления и выполняемые указанными выше субъектами, представляют собой разновидность действий по использованию лицом своего служебного положения. Фактически, это преступление является разновидностью превышения должностных полномочий.

Исходя из изложенного выше, важно указать на то, что фальсификация доказательств является незаконным способом обеспечения доказательственной базы уголовного дела. Именно «незаконность» действий, заключающихся в фальсификации доказательств по уголовному делу путем использования дознавателем, следователем или прокурором своего служебного положения, указывает на скрытый корыстный мотив (личную или ин-

ую заинтересованность).

Подкуп или принуждение к даче показаний или уклонению от дачи показаний либо к неправильному переводу(ч.1 ст.309 УК РФ и ч.1 ст.340 УК РА).

Объективная сторона данного преступления, являющегося корыстным, состоит в следующем: подкуп свидетеля, потерпевшего в целях дачи ими ложных показаний либо эксперта, специалиста в целях дачи ими ложного заключения или ложных показаний, а равно переводчика в целях осуществления им неправильного перевода (ч.1).

Субъективная сторона рассматриваемого преступления, как следует из диспозиции статьи 309, характеризуется прямым умыслом, причем обязательным его признаком в данном случае является цель, которая заключается в стремлении добиться ложных показаний, заключения, перевода.

Субъектом этого преступления, направленного против правосудия, является любое физическое вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста, не обладающее служебными полномочиями.

Именно по этому критерию данное преступление отличается от корыстных преступлений против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления

Корыстные преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления также отличаются от преступлений против порядка управления, среди которых можно и выделить и имеющие корыстную направленность преступления.

Итак, корыстные преступления против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления направлены на охрану общественных отношений по защите интересов государства, службы в государственных органах и органах местного самоуправления, нарушение которых приводит к парализации нормальной деятельности и нормального функционирования указанных органов. Преступления же против порядка управления направлены на охрану общественных отношений, складывающихся между субъектами управления (в данном случае – это представители органов государственной власти и местного самоуправления) и объектами управления (т.е. гражданами и различными организациями). Устанавливая эту группу преступлений, законодатель попытался обеспечить, «режим наибольшего благоприятствования в целях их нормальной реализации».

Вторым отличительным признаком рассматриваемой группы преступлений является субъект. Если в корыстных преступлениях против государственной власти, интересов государственной службы и

службы в органах местного самоуправления субъект, в основном, – специальный, то в преступлениях против порядка управления субъект – общий, т.е. лицо, достигшее 16-и лет.

Таким образом, корыстные преступления против государственной власти, государственной службы и службы в органах местного самоуправления отличаются от смежных с ними составов по одному или нескольким признакам состава преступления:

1. по объекту посягательства. Если объектом посягательства преступлений, предусмотренных главой 29 УК РА и главой 30 УК РФ, являются общественные отношения по охране интересов службы, то объектом преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства – незыблемость основ конституционного строя и безопасность государства; преступлений против правосудия – нормальная деятельность судов и содействующих им органов; против порядка управления – общественные отношения, направленные на охрану нормальной деятельности органов государственной власти и местного самоуправления.

2. по объективной стороне практически все преступления, включенные в главу 29 УК РА и главу 30 УК РФ характеризуются использованием служебного положения должностными лицами и служащими в органах местного самоуправления.

3. субъект преступлений главы 29 УК РА и главы 30 УК РФ в отличие от преступлений, против основ конституционного строя и безопасности государства, правосудия и порядка управления – практически всегда специальный (причем, лицо, которое использует служебное положение вопреки интересам службы).

4. по субъективной стороне практически все преступления главы 29 УК РА и главы 30 УК РФ характеризуются наличием корыстного мотива, прямо указанным в диспозиции статей, формирующих данную главу.

¹ Егорова Н.А. «Уголовная ответственность за коррупцию в свете Европейской Конвенции 1999 года и УК РФ» // Правовая политика и правовая жизнь. 2003. N3. Стр.89-90.

² <http://bazazakonov.ru/doc/?ID=3877320>

³ См. ст.336 УК РА.

⁴ Егорова Н.А. «Уголовная ответственность за коррупцию в свете Европейской Конвенции 1999 года и УК РФ» // Правовая политика и правовая жизнь. 2003. N3. Стр.89-90.

Литература

1. Гражданский Кодекс РФ.
2. Цагикян С.Ш. // «Противодействие коррупции в Армении» // С.-П.: «Антарес». 2006.
3. Егорова Н.А. «Уголовная ответственность за коррупцию в свете Европейской Конвенции 1999 года и УК РФ» // Правовая политика и правовая жизнь. 2003. N3. Стр.89-90.
4. Российское уголовное право: в 2-х томах. Т. 2. Особенная часть: учебник. // под ред.. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комисарова, А.И. Рарога. М.: ТК Велби. Издательство Проспект. 2003.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Անահիտ Ակերյան

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի
և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական և քրեական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Պետական իշխանության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործությունների կից հանցակազմերից տարանջատման հիմնախնդիրները

Սույն հոդվածը նվիրված է պետական իշխանության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործությունների կից հանցակազմերից տարանջատման հիմնախնդիրների ուսումնասիրմանը: Հիմնախնդիրների բացահայտման համար հոդվածում կարծ ներկայացված է պետական իշխանության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործությունների հասկացությունը, պետական իշխանության դեմ ուղղված հանցագործություններից առանձնացվում են այն հանցակազմերը, որոնք համարվում են շահադիտական: Սույն հոդվածում ուսումնասիրված են նաև այն հանցագործությունները, որոնք, պետական ծառայության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործություններից զատ, իրենց բնույթով միաժամանակ հանդիսանում են գերատեսչական, նորմատիվ իրավական ակտերով ճանաչված են որպես շահադիտական: Հենց այս պատճառով էլ առաջացել է ՀՀ Քրեական օրենսգրքով նախատեսված պետական ծառայության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործությունների, իսկ ՌԴ Քրեական օրենսգրքով՝ պետական իշխանության դեմ ուղղված, պետական ծառայության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայության շահերի դեմ ուղղված, պետական իշխանության դեմ ուղղված այլ հանցագործություններից (այդ բվում՝ նաև շահադիտական) տարանջատման խնդիրների ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը:

*Հիմնարարեր՝ պետական իշխանության դեմ ուղղված հանցագործություններ, տարանջատում,
շահադիտական և (կամ) անձնական այլ շահագործվածություն, պետական իշխանության, պետական
ծառայության և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ծառայության դեմ ուղղված շահադիտական հանցագործություններ:*

Anahit Alekyan

Post-graduate student of the Chair of Criminal Law
and Criminal Procedural Law of the Institute of Law and Policy
of the Russian-Armenian (Slavonic) University

SUMMARY

The problems of delineation of mercenary crimes against state power from the related mental elements of a crime

This article deals with the problems of delineation of mercenary crimes against state power from the related mental elements of a crime. The concept of mercenary crimes against state power, is analyzed in this article and here are also analyzing which crimes can be recognized mercenary as opposed to another crimes against state power in the article. Except the mercenary crimes against state power, interests of state service and service in local government, here are also studied the crimes that are mercenary and are recognized as mercenary by the departmental legal acts in this article. So it's necessary to delineate mercenary crimes against interests of state service by Criminal Code of RA and mercenary crimes against state power, interests of state service and service in local government by Criminal Code of RF from the other, including mercenary, crimes against state power.

Keywords: *crimes against state power, distinguisher, mercenary and (or) another personal interest, mercenary crimes against state power and the interests of the civil service and the service in local self-government bodies.*

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2015
ՄԱՐՏ 1 (28)

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՍԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ՊԱՇՏՈՆՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

ՀԱՍՏԻԿ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Երևանի «Գլածոր» համալսարանի որակի ապահովման կենտրոնի ղեկավար,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՍՈՅԻՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՎ ԷՈՒԹՅՈՒՆՆԵՎ

ԱՐՏԱԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության
իրավախորհրդատվական բաժնի գլխավոր մասնագետ,
Գավառի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի հայցորդ

ՀԱՅ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԿՋԲՆԱՎՈՐՈՒՄ

ՌԱԶՄԻԿ ՄԱՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԱՆԱՐԺԱՆ ԺԱՌԱՆԳՆԵՐԻ ԻՆՍԻՏՈՒՏՆ ՀՅՍ
ՀՀ ՕՐԵՆՄԱՐՈՒԹՅԱՆ

ՆԻՆԱ ԿՈՒՅԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի քաղաքացիական և քաղաքացիական դատավարության իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՊԱՇՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՎ
ԶԱՆԳՎԱԾՈՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐՈՒՄ

ԱՐՓԻՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ՄԱՐԻԱՄ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի ասպիրանտ

ՕՖԵՐՏԱՅԻ ԵՎ ԱԿՑԵՊՏԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԱՐՑԵՐ
ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՁԵՎՈՎ ԿԱՔՎՈՂ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՊՔՈՒՄ

ՎԱՐԴՈՒՀԻ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի հեռակա
ուսուցման ասպիրանտ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՔՆԵՐԻ ԳԱՂԱՓԱՐԻ
ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

ԱՆԳԵԼԻՆԱ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ

ՀՀ կառավարության առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչության աշխատակազմի իրավաբանական վարչության հայցապահանջների և իրավական ակտերի բաժնի պետ,
Հայ-ռուսական (ալավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԴԱՏԱՎՃՈՒՌ ՈՐՊԵՍ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎՈՒԱՅՍՈՒՆ ԱԿՏԻ ՏԵՂԸ ԻՐԱՎԱԿԻՐԱԾ
ԱԿՏԵՐԻ ՀԱՍՏԱՐԳՈՒՄԸ

ԶՈՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավորի օգնական,
Հայ-ռուսական (ալավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՀՐԱԶԵՆԻ ԿԻՐԱՊՈՍՈՒՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԴԵՊՔԻ ՎԱՅՐԻ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԴՐԱ ՓԱՀՊԱՆՈՒՄՆ, ԴԵՊՔԻ ՎԱՅՐԻ
ԶՆՈՒԹՅԱՆ ԱՄԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՐՏԱՇԵՍ ԲԱՍԵՆՅՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի ծագարանական փորձաքննությունների բաժնի պետ

Է-ԴՐԱՄԱՐԴ ԾԱԼԶՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի դեպքի վայրի փորձաքննությունների բաժնի պետ

Դատական փորձագետներ
ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԱՊԱԽՅԱՆ
ՎԱՐԴՈՒՄ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ԱՇՈՏ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

ПРАВОМЕРНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕРМИНА ГЕНОЦИД

КРИСТИНЕ БЕГЛАРЯН

Ассистент кафедры конституционного и муниципального права юридического института Владимира Столетовых;
Государственного университета им. А.Г. и Н.Г. Столетовых;
Аспирант кафедры теории и истории государства и права юридического института Владимира Государственного университета им. А.Г. и Н.Г. Столетовых

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, КАСАЮЩИЕСЯ ПОНЯТИЯ РЕКЛАМЫ

ЛЕВОН САРГИЗОВ

Юрисконсульт отдела юридического обслуживания юридического управления центрального банка РА;
Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИЗМЕНЕНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ В АНГЛИЙСКОМ ДОГОВОРНОМ ПРАВЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

АЙК МАЛХАСЯН

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2015
ՀՈՒՆԻՍ 2 (29)

ՀԱՍՏԱԳՈՐԾԱԿՑՈՂ ՄԵՊԱԳՐՅԱԼԻ ՑՈՒՅՈՒՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱՆ
ԴԵՊՈՆԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԴԱՏԱՐԱՆՈՒՄ ՀՐԱՊԱՐԱԿԵԼԸ

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՈՅԻԱԼԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԱԽՈՒՅԹՆԵՐԸ

ԱՐՏԱԿ ՍԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության
իրավախորհրդատվական բաժնի գլխավոր մասնագետ,

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԴԱՎԻԹ ԱԼԱՎԿԱՌՈՐԴՈՒ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՈԱԶՄԻԿ ՍԱՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ԲԱՆԱՉՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ

ՎԱՐԴԱՆ ՍԱԽԿԱԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի
ինստիտուտի ասպիրանտ

ՈՉ ՈԵԶԻԴԵՆՏՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՍՍԱՅՎՈՂ ԾԱՀԱԲԱԺԻՆՆԵՐԻ
ՀԱՐԿԱՍՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ, ԱՌԿԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԾՏԵՖԱՆ ՔՈՒԴԵՌԸ

Ֆրանկֆուրտի (Օդեր) Վիադրինա Եվլոպական Համալսարանի
Բիզնեսի հարկման և առողջապահության ամբիոնի ղեկավար,
դոկտոր պրոֆեսոր

ԳԵՂԱՄ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ՀՀ կառավարության աշխատակազմի «Օրենսդրության կարգավորման ազգային
կենտրոն» ԾԻԳ պետական հիմնարկի գլխավոր իրավաբան, ՀՀ պետական
կառավարման ակադեմիայի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՄԱԹԵՆԻԿ ՄԵԼքՈՆՅԱՆ

Ֆրանկֆուրտի (Օդեր) Վիադրինա Եվլոպական Համալսարանի «Հարկային
հաշվառման և առողջապահության ամբիոնի ասպիրանտ

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆԱՍՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔԻ
ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՄԱԿՍԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

ՈԱՅԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի ՀԿԳ քննության գլխավոր վարչության
հատկապես կարևոր գործերով քննիչ,
ՀՀ ԳԱԱ իրավունքի, փիլիսոփայության և սոցիոլոգիայի ինստիտուտի հայցորդ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅ ԿԱՌՈՆԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԵՎ
ՆՇԱՆԱՊՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՆ

ՎԱՀՐԱՄ ԳԱԼՈՏՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի,
պետության և իրավունքի տեսության ամբիոնի մագիստրոս

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՈՐԴԵՍ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆԱԶԱՌ ՈՒ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՕԺԱՆԴԱԿՈՂ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆ
ԿԱՌՈՒՅՏԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄԵԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՖՈՒՆԿՑԻՈՆԱԼ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՄԵԿԱԽՈՎԱԾ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ՔԱՐԵՖՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՁՈՅ

ԱՌԱՋԵԼ ԱՌԱՋԵԼՅԱՆ

Իրավաբան

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄՊԱՍՄԱՐԿՈՒՄ
ՍՄԱՆԱԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՔԻ ԻՐԱՅՄԱՆ ԵՐԱԾԽԻՔՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

ԿՈՐՅՈՒՆ ԱՐԵՎՉԱՏՅԱՆ

Հայկական երկրորդ հեռուստաալիքի իրավաբանական վարչության պետ,
Երևանի Ս. Հերացու անվան պետական բժշկական համալսարանի
հետրուհական կրթության առողջապահության կառավարման և
տնտեսագիտության ամբիոնի առողջապահական իրավունքի դասախոս

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՈՆՈՒԹՅԱՆ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ «ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՐԱԶԵԿԱՆ
ՀԱՅԵՅՅԱԿԱՐԳԸ» ՈՐԴԵՍ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ-
ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՎԵՐԱԿՍԿՈՎՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉ

ԳՈՌ ԹՈՎՄԱՍԱՅԱՆ

ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների և դիվանագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՆՔՆԻԾԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅՈՒՄ

ԱՐԱՄ ԽԱՅԱՏՐՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

ՊՐՈԲԱՅԻՍՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԵՐԸ
ՊԱՍՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄՆԵՐԻ, ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

ՎԱՀԱՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային
ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

ԿԱՐԲԱՓՈՂ ՀՐԱԶԵՆԻՑ ԿԱՏԱՐՎԱԾ ԿՐԱԿՈՅԻ ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇՄԱՆ ԴԵՊՔԻ ՎԱՅՐԻ ՁՆՆՈՒԹՅԱՆ, ՓՈՐՁԱՔԵՆՈՒԹՅԱՆ
ԽԸՆԱԿՄԱՆ ԵՎ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԱՌԱՋԱԿԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՐՏԱՇԵՍ ԲԱՍԵՆՑՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի
ձգարանական փորձաքննությունների բաժնի պետ

ԷԴՈՒԱՐԴ ՉԱԼԶՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի
դեպքի վայրի փորձաքննությունների բաժնի պետ

Դատական փորձագետներ

ՎԱՍՊՈՒՄ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՎԼԱԴԻՄԵՐ ԱՂԱՆԻԿՅԱՆ

ԱՇՈՏ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

ПРОБЛЕМЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ НА
КВАРТИРЫ В НЕПОСТРОЕННЫХ МНОГОКВАРТИРНЫХ ЗДАНИЯХ

ԱՍՅԱ ՍԱՐԳԻԶՈՎԱ

Глава управления по предупреждению насилия аппарата защиты права человека РА,
аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права института права и
политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ОСНОВНЫЕ ДОКТРИНЫ В ОБЛАСТИ ПРАВОПРЕЕМСТВА
ГОСУДАРСТВ, КАСАТЕЛЬНО ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРОТИВОПРАВНЫЕ ДЕЯНИЯ
ГОСУДАРСТВА-ПРЕДШЕСТВЕННИКА

ԷՇՈՒԱՐԴ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Аспирант кафедры международного и европейского права института
права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ДОКТРИНА ИЗМЕНЕНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ В ВЕНСКОЙ КОНВЕНЦИИ О
ДОГОВОРАХ МЕЖДУНАРОДНОЙ КУПЛИ-ПРОДАЖИ ТОВАРОВ 1980 Г.:
ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ И “ВОСПОЛНЕНИЯ ПРОБЕЛОВ”

ԱՅԿ ՄԱԼԽԱՍՅԱՆ

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права
института права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2015

ՍԵՊԵՄԲԵՐ 3 (30)

ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՆԵՐՈՒՄ ՊԱՏՔԺԸ ԿՐՈՂ
ՄԵՋԱՆՑ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՍՏՁԳԵԱԾ ԿՐԵԼՈՒ ՀԱՐՑԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

ՍՈՒՐԵՆ ՋՐՄՈՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՆԱԼԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

«ՀՀ արդարադատության նախարարության իրավաբանական
ինստիտուտ» ՊՈԱԿ-ի առաջին կարգի մասնագետ,
իրավագիտության մագիստրոս

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՄՐՅՈՒՅԹԻ
ԻՆՍԻՏՈՒՏԻ ԿԻՐԱՊՈԽԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՄԱՅՆՑԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐ ՄԱՏՋԵԼԻՌՈՒԹՅԱՆ
ՄԿՋԲՈՒՔԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՀ Նախագահի աշխատակազմի կադրերի վարչության պետ

**ԱՐՔԻՏՐԱԺԻԱՅԻՆ ՎՃԻՈԸ ՉԵՂՅԱԼ ՃԱՆԱՋԵԼՈՒ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՊՈԽԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

ՀԱՅԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Կառավարող գործընկեր «Հովհաննիսյան և գործընկերներ» ՍՊԸ,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

**ԻՐԱՎՈՒՔԻ ԷՌՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ**

ՎԱՐԴԱՆ ՍԱԽԿԱԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԻՐԱՎՈՒՔԻ ԵՎ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ - ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԵճԵՐԸ
ԿԱՆԿԱՐԳԵԼՈՂ ՍԱՐՄԻՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ԱՐՄԻՆԵ ՉՈԲԱՆՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի քաղաքացիական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ

**ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱՄԱԽԱՆԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻԾՆԵՐԸ ԵՎ
ԴՐԱՆՑ ԱՊԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

ԱՆՆԱ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ ԿԱ պետական կառավարման
ակադեմիայի ասպիրանտ

**ՈՐՈՇՈՒՔԻ ՊԱՇՏՈՆՆԵՐ ԶԲԱՂԵՑՆԵԼՈՒ ԿԱՄՈՐՈՇՈՒՔԻ
ԳՈՐԾՈՒԵՌՈՒԹՅԱՄՐ ԶԲԱՂՎԵԼՈՒ ԻՐԱՎՈՒՔԻՑ ԶՐԿԵԼԸ
ՊԱՏԺԱՏԵՄԱԿԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ**

ԱՐՄԵՆ ՄԱՆԱՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ,
ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ առաջատար մասնագետ

ԱՆՁԱՓԱԿԱՍ ԱՆՁԱՆՑ ԿՈՎՄԵՑ ԿԱՏԱՐՎՈՂ
ՀԱՆՁԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐԱՍՊԱՏճԱՐՆԵՐԸ

ԱՐՄԵՆ ԱՂԱԲԵԿՅԱՆ

ՀՀ ԱՆ ՔԿՎ այլընտրանքային պատիմների կառարման
բաժնի Լոռու քաջանմունքի առաջատար մասնագետ,
արդարադատության մայոր

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԻՆՍԻՏՈՒՏԻ
ԱՌԱՋԱՅԱՍԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՅԱՅԱՍԱՆ
ՄԱՀՍԱՆԱԴՐԱԽՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄԻՆՔՆԵՐԸ ԼՂՀ-ՈՒՄ

ԱՆԳԵԼԻՆԱ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ

ՀՀ կառավարության առընթեր պետական գույքի կառավարման
վարչության աշխատակազմի իրավաբանական վարչության
հայցապահանջների և իրավական ակտերի բաժնի պետ,

Հայ-ռուսական (պավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՊՐՈՊՐԵՍԻՎԱՅԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՀԱՅԵՑՎԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

ՎԱՀԱՆ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային
ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի ասպիրանտ

*ПРОБЛЕМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ТРУДОВОЙ ЗАНЯТОСТИ
ОСУЖДЕННЫХ В РА*

ГУРГЕН АФРИКЯН

Заместитель директора Юридического института Министерства юстиции РА,
кандидат юридических наук

*АНАЛИЗ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РА И РФ,
ПРЕДУСМЕТРИВАЮЩИХ УКЛОНЕНИЕ ОТ УПЛАТЫ
ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ И УКЛОНЕНИЕ ОТ УПЛАТЫ
НАЛОГОВ И ИНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ*

ЛЮДМИЛА МХИТАРЯН

Ведущий специалист-эксперт федеральной службы государственной регистрации,
кадастра и картографии по ставропольскому краю,
соискатель кафедры уголовного и уголовно-процессуального права института права и
политики Российской-Армянского (Славянского) университета

*ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА
ИЗМЕНЕНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ В ПРАВЕ ФРАНЦИИ:
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА*

АЙК МАЛХАСЯН

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права
института права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ЮРИДИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ
LEX MERCATORIA

Сатеник Арутюнян

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права
института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К РЕКЛАМЕ В
РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ И В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

ЛЕВОН САРГИЗОВ

Юрисконсульт отдела юридического обслуживания юридического управления
центрального банка РА;

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права
института права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета

ԱՐԴԻՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

2015

ԴԵԿԵMBER 4 (31)

ԲԱՐԻՔԸ ԵՎ ՕԳՈՒՏԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎՈՒԹՅ
ՀԱՄԲԱԿԱՆՈՒԹ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՏԿԱՆՈՒՅՆԵՐ

ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

«ԿԱՌՈՆԱԳԻՐՔ ՀԱՅՈՅ»-Ի ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅՅԹԸ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐ

ՌԱԶՄԻԿ ՄԱՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ԻՐԱՎՈՒԹՅ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ

ՎԱՐԴԱՆ ՍԱԽԿԱԼՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ
ՍԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՎ
ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ
ՏԱՐԲԵՐ ԶԵՎԵՐԻ ՊԱՅՍԱՆՆԵՐՈՒՄ

ԱՐՏԱՉԵՍ ԽԱԼԱԹՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

ՎՃՈՎԱԲԵԿ ԲՈՂՋՈՔ
ՆԵՐԿԱՅԱՅՆԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

ԱՐԹՈՒՐ ՆԱԶԱՐԵԹՅԱՆ

Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի քաղաքացիական և
քաղաքացիական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ԲԱԼԱՊԱՀԱՅԻՆ ԵՐԹԵՎԵԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ՏՐԱՆՍՊՈՐՏԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԾԱՀԱԳՈՐԾՄԱՆ
ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼՈՒ ԵՎ
ԲԱԼԱՊԱՀԱՏՐԱՆՄՈՐՏԱՅԻՆ ՊԱՏԱՀԱՔ
ՎԱՅՐԸ ԹՈՂՆԵԼՈՒ ՈՐԱԿՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ

ԷԴԳԱՐ ԽԱՉԻԿՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի Արարատի մարզային քննչական վարչության
հատկապես կարևորագույն գործերով քննիչ, արդարադատության կապիտան

ԼՀՀ ՍԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՈԱՆԻ
ԼԻԱԶՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ,
ԳՈՐԾԱՈՈՒՅԹՆԵՐԸ ԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԱՆԳԵԼԻՆԱ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ

ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական գույքի կառավարման վարչության
աշխատակազմի իրավաբանական վարչության հայցապահանջների և իրավական
ակտերի բաժնի պետ,

Հայ-ռուսական (պավոնական) համալսարանի իրավունքի և քաղաքականության
ինստիտուտի սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՇՏՈԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ԵՎ ՓՈԽԵՐԸ

ԱՐԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ զինվորական կոմիտարիատի ավագ սպա-իրավաբան, մայոր,
ԵՊՀ միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի հայցորդ

ՊԵՏԱԿԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՄՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒ ՄՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՆԱՐԳԵԼՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

ԴԱՎԻԹ ԴԱՎԻԴՅԱՆ

Իրավաբան

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ

ՕՎՍԱՆՆԱ ԱԴԱՄՅԱՆ

Соискатель кафедры теории и истории государства и права института
права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

КАТЕГОРИЯ “РИСК” В ДОГОВОРНОМ ПРАВЕ И ЕЕ
ЗНАЧЕНИЕ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ НОРМ О
СУЩЕСТВЕННОМ ИЗМЕНЕНИИ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ

ԱՅԿ ՄԱԼԽԱՍՅԱՆ

Аспирант кафедры гражданского и гражданско-процессуального права
института права и политики Российско-Армянского (Славянского) университета

ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ КОРЫСТНЫХ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ВЛАСТИ ОТ СМЕЖНЫХ СОСТАВОВ

ԱՆԱԻՏ ԱԼԵԿՅԱՆ

Аспирант кафедры уголовного и уголовно-процессуального права
института права и политики Российской-Армянского (Славянского) университета